

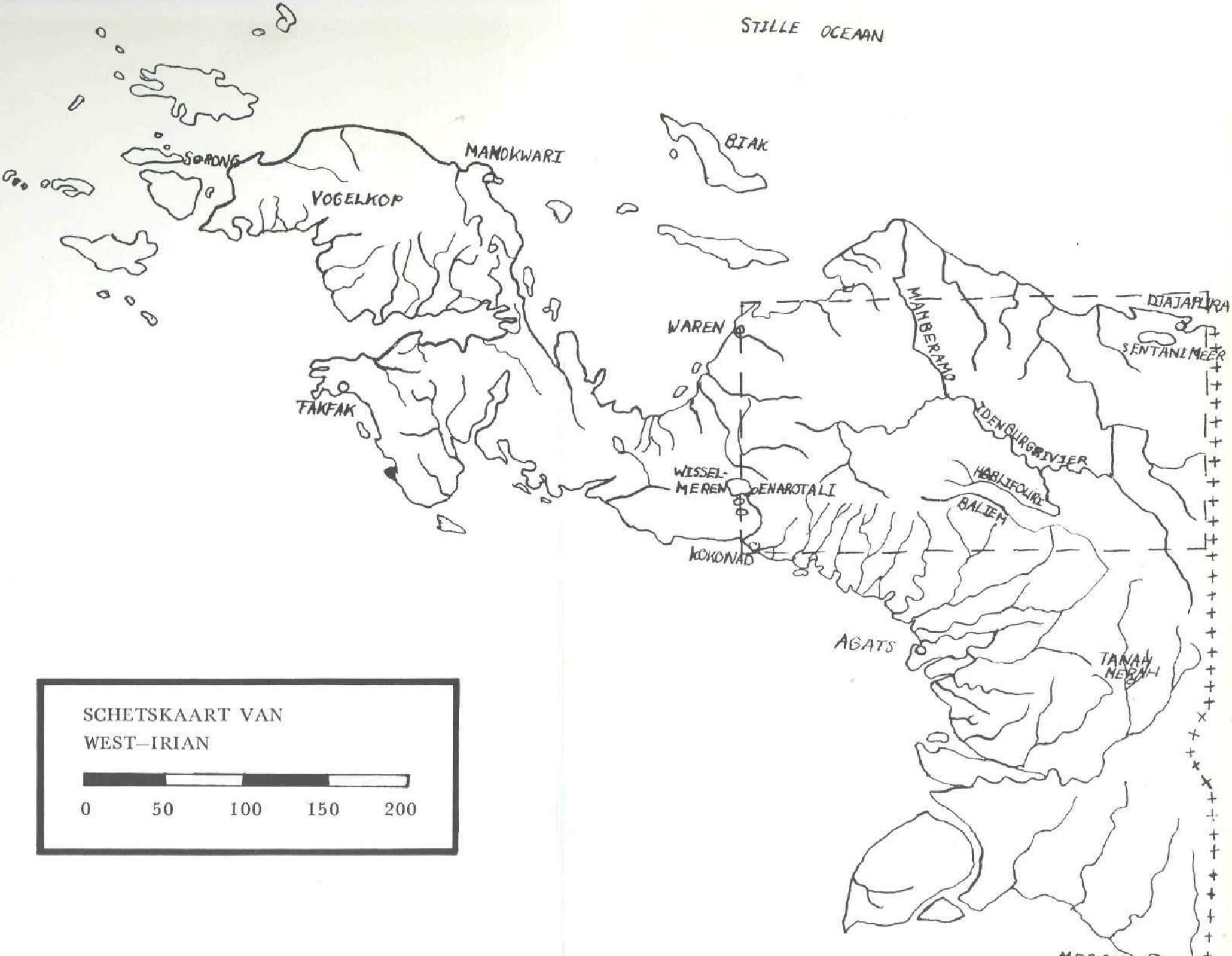
JALI'S

VAN DE PASVALLEI

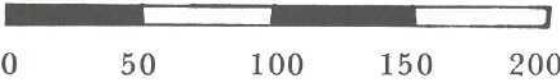
Drs. CHR. FAHNER

STILLE OCEAAN

SCHETSKAART VAN WEST-IRIAN

JALI'S VAN DE PASVALLEI

© Copyright N.V. Uitgeverij „De Banier”, Utrecht.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgeefster.
Copyright foto's Drs. C. Fahner.

Jali's van de Pasvallei

Een bergstam in kontakt
met het Evangelie.

Drs. C. Fahner

N.V. UITGEVERIJ "DE BANIER" – UTRECHT

Voorwoord

De volksstam, waarover in dit boek geschreven wordt, is een arbeidsterrein van de Zending van de Gereformeerde Gemeenten. Medio 1972 waren daar werkzaam (geweest): Ds. G. Kuijt en zijn vrouw, de schrijver en zijn vrouw, Zr. M. van Moolenbroek, de heer J. Louwerse en zijn vrouw, en de heer H. Looijen.

Veel dank ben ik verschuldigd aan sommigen, die hun toestemming gaven om in hun bezit zijnde foto's in dit boek af te drukken. Dat waren de heer C. Vriend voor de foto's op blz. 91, 128, 129 en mevrouw Hofland voor de foto's op blz. 35, 37, 80, 126, 160 en de omslag. Gaarne wil ik mijn erkentelijkheid daarvoor hier uitspreken.

Waardevol waren ook de bijdragen van Mej. E. Stolk, die de tekeningen op blz. 16, 28, 33, 81 maakte en de kaarten tekende, en de heer T. Fahner, die het manuscript corrigeerde.

Chr.F.

Inleiding

In dit boek wordt verteld over een Jali-stam, die in de Pasvallei in het Centrale Bergland van West-Irian woont. De nadruk van de beschrijving ligt op de veranderingen, die door de binnenkomst van het Evangelie ontstaan zijn in een primitieve maatschappij, waarvan de bevolking daarvoor nog geheel in het stenen tijdperk leefde. De wereld, waarin de Jali's leefden, was klein maar afgerond; hun economie, waarin schelpen en varkens een grote rol speelden, was een gesloten systeem; hun animistische godsdienst gaf een antwoord op de vragen van leven en dood.

Hoewel zij eerst wel gepoogd hebben de blanken met magische middelen te verdrijven, door geesten-werend varkensbloed op het vliegveldje te sprengelen, hebben de Jali's toch na enige jaren hun vroegere religie achter zich gelaten. Daardoor is hun leven in een stroomversnelling terecht gekomen, waarvan de uiteindelijke gevolgen moeilijk te voorspellen vallen.

De beschrijving, die in dit boek gegeven wordt, moet dan ook gezien worden als niet meer dan een momentopname van een ontwikkeling, die nog in volle gang is. Het is een beeld van een maatschappij-op-weg, tegen de achtergrond van de vroegere beschaving.

Er is geprobeerd om veel meer dan de zendingsmensen, die in de Pasvallei werken, en hun veelomvattende en moeizame arbeid, de Jali's in het vizier te krijgen, met hun opvattingen en gewoonten. Het boek valt in twee delen uiteen. In het eerste deel valt de nadruk op de oude cultuur van de Jali's, hoewel daarbij ook telkens aan de sinds enige jaren optredende wijzigingen in het patroon van hun leven aandacht geschonken wordt. In het tweede deel richt de beschrijving zich veel meer op datgene, wat als nieuw binnen de leefwereld van de Jali's beschouwd kan worden. Het spreekt bijna vanzelf, dat er binnen het kader van dit boek niet aan alle facetten van het leven der Jali's aandacht geschonken kan worden. De beschrijving van sommige dingen blijft beperkt, terwijl andere nauwelijks genoemd worden. Dit vraagt wel eens iets van het voorstellingsvermogen van de lezer: om daaraan tegemoet te komen is hier en daar een verhalend gedeelte opgenomen.

Tenslotte: de veelomvattendheid, die het zendingswerk in een beschaving zoals die van de Jali's kenmerkt, is een gevolg van het totale karakter van de Boodschap van het Evangelie. Een levensvernieuwing in het hart van een cultuur, de religie, heeft zonder meer een verregaande invloed op alle sectoren van het maatschappelijk leven. Hoe en welke sommige van de veranderingen in het sociale en persoonlijke leven geweest zijn bij de Jali-stam in West-Irian, wordt in deze beschrijving gepoogd weer te geven. Het is te hopen, dat daardoor een beter besef ontstaat van de indringende kracht van het Woord van God in een beschaving, die zo anders was dan de westerse, dat men zich verbaast over de vernieuwingen, die niettemin het leven van de Jali's zo'n ander aanzicht hebben gegeven.

I Aninggunggu

Het was 1945. Nog nooit hadden de Jali's een vliegtuig van dichtbij gezien. Maar wel hadden ze in de lucht de vreemde vogel gadeslagen, en ze hadden haar vreemde gebrom gehoord. Vroeger, zeiden de oude mannen, was deze vogel er nooit geweest. Maar opeens was ze verschenen aan de hemel.

En nu was men er al weer vertrouwd mee geraakt. Aninggunggu, dat was de naam van de grote vogel in de lucht. Die vogel deed trouwens een goed werk. Want ze vloog altijd van een onbekende verte naar het zuiden. En in het zuiden, achter de hoge bergrug, was immers de zoutbron, waar de Jali's geregeld heen trokken om zout te winnen? Daarom, dachten ze, zou die grote vogel het zout wel brengen, en dat was fijn. Want zout hadden ze zo nodig, en het was zo lekker. Daarom gaven de wijze mannen nog een naam aan de vogel: „sago isina”, moeder van het zout.

Maar voor de Jali's was dit nog niet alles, wat ze van het vliegtuig wisten. Want, zeiden ze, je kon zo van beneden wel zien, dat Aninggunggu niet alleen was. Er zaten beslist gestalten bovenop. Dat konden natuurlijk geen mensen zijn. Want mensen lopen alleen maar op de grond. Dus waren het geesten. Het zouden wel geesten zijn van gestorven mensen. En geesten konden wel vliegen. En zo, dachten de Jali's, nam het grote beest in de lucht niet alleen zout mee, maar ook geesten. De grote vogel was nog nooit naar beneden gekomen. Gelukkig maar, want geesten konden gevaarlijk zijn.

Aninggunggu wist wel goed waar ze heen moest. Als het mooi weer was, konden de mensen haar zien vliegen. Maar als alle bergen bedekt waren met dichte wolken, kon je soms toch het zware gebrom van de vogel horen. Hoe ze dan de weg vond, wist niemand. Maar nog nooit was Aninggunggu naar beneden gekomen.

Tot op die ene dag. Het weer was zoals vaak in de Pasvallei, veel bewolking en kille mist. Sommige mannen en vrouwen waren naar de tuinen gegaan, anderen bleven thuis.

In het dorpje Jagatma waren ook sommige mensen thuis geble-

ven. De vrouwen roosterden zoete aardappels in het vuur en werkten aan een nieuw draagnet, de mannen zaten te praten.

Opeens keken ze op. Hoog in de verte klonk een brommend geluid. „Aninggunggu”, mompelden ze; de kinderen kropen wat dichtër naar hun moeder. De mensen wachtten tot het gebrom geleidelijk weer minder sterk zou worden, zoals gewoonlijk. Maar vandaag ging het anders.

Plotseling werd het geluid van de grote vogel heel sterk. Het leek of ze dichtbij was, maar door de wolken konden de mensen niets zien. Het gebrom kwam nader, onzichtbaar. De mannen sprongen op, de kinderen grepen de rok van hun moeder. Radeloosheid stond op hun gezicht te lezen. „Aninggunggu komt”. Heel even maar duurde het ontzettende geluid. Daarna een zware slag, gekraak van brekende bomen en takken. Toen stilte.

Het duurde enige tijd, voordat een paar mannen het waagden om de gevallen vogel van dichterbij te gaan bekijken. Er zaten immers geesten in! Tenslotte gingen een paar Jali's op weg. Het was niet ver van hun dorp. Voorzichtig kropen ze over de kleine paadjes, toen door het oerwoud. Van een afstand gluurden ze tussen de bomen door naar de grote vogel. Wat was die ontzettend groot, bijna even groot als een heel dorp. En de geesten zagen ze ook lopen, geen mensen, nee, geesten, want ze waren wit.

Later gingen de geesten weg, naar het zuiden, lopend. Tenslotte verdwenen ze helemaal, want een andere vogel nam hen mee.

Onder leiding van de grote hoofdman Liok hebben de Jali's later de neergestorte vogel nog weer bezocht, vanzelfsprekend nadat men er zeker van was, dat de geesten geen kwaad meer konden doen. Want de Jali's hadden goed begrepen, dat de huid van déze vogel heel wat harder was dan die van de vogels, die zij met hun pijlen neerschoten. Ze hakten kleine stukjes metaal van het gevaarte af en bonden die aan hun bijstelen. Het kostte wel veel arbeid om deze stukken metaal los te krijgen, maar de moeite daarvoor werd ruimschoots beloond. Want met de nieuwe, eigen-gemaakte „stalen” bijlen konden ze veel sneller in het bos werken dan met de vroegere stenen bijlen.

Veel mensen keken met nog meer ontzag dan voorheen op tegen de hoofdman Liok. Want tenslotte was hij het geweest, die het gedurfd had om de gevaarlijke vogel aan te pakken. En sommige Jali's hadden nu bijlen met een „steen” van staal.

Het wrak van een vliegtuig bij het Sentani-meer, zoals er nog vele, ook in het binnenland, liggen.

Het Dakota DC-3 vliegtuig van de Amerikaanse luchtmacht, dat in 1945 neerstortte tegen de bergkam, die in de Pasvallei oprijst, was één van de vele, die in de Tweede Wereldoorlog gevallen zijn in het toenmalige Nieuw-Guinea. Maar voor de Jali's was het het eerste contact met blanke mensen, waarvan ze overigens geloofden, dat het geesten waren. Want enigen van de inzittenden waren bij het ongeval niet omgekomen. Het is ook gebleken, hoe praktisch de Jali's eigenlijk waren. Anders zouden ze het nooit aangedurfd hebben om metaal van het neergestorte vliegtuig in hun bijlen te gebruiken. Hun hele leven was immers doordrongen van angst voor de geestenwereld.

Het duurde echter nog bijna twintig jaar voordat de Jali's van de Pasvallei in dagelijks contact met de blanken kwamen. Er is in die tussentijd nog wel eens een vliegtuig niet ver van hun woonplaats neergestort, ditmaal van een Amerikaans zendingsgenootschap, maar de expeditie, die het gevallen vliegtuig ging zoeken, had geen contact met de bevolking.

Zo duurde het nog vele jaren, voordat de Jali-maatschappij wezenlijk in aanraking kwam met de moderne beschaving. Hun leven ging op de oude voet verder. Ze hoorden wel verhalen over witte wezens, die op verschillende plaatsen het land binnen-

kwamen, maar dat was zover van hun woonplaats in de Pasvallei, dat het hun nauwelijks raakte. En de enkele stalen bijl, die ze via handelaars in hun bezit kregen, kon ook maar weinig veranderen aan hun eeuwenoude zeden en gewoonten.

II De opening van het land

Niet alleen de Jali's zijn lang verstoken gebleven van aanraking met de Westeuropese beschaving en de Zending. Hun kleine wereldje weerspiegelt slechts de geschiedenis van heel het grote West-Irian, waarvan hun volkje een deel uitmaakt. Ook nadat de eerste Europeanen voet aan wal gezet hadden op dit reusachtige eiland, bleef de bevolking ervan nog eeuwenlang buiten de stroom van de wereldgeschiedenis. Natuurlijk verliep het contact aan de kust sneller, maar ook daar duurde het lang voordat het gebied werkelijk opengelegd werd.

Al in 1511 voeren de eerste Europeanen langs het eiland. Het waren Portugezen, maar zij hadden de moed niet om aan land te gaan. Zo onherbergzaam zag de kust eruit. Het duurde tot 1545, voor de eerste blanken het eiland betraden. Ditmaal waren het Spanjaarden, die ook een naam gaven aan het eiland. Omdat zij dachten, dat de Papoea's erg veel leken op de mensen in Guinea aan de kust van West-Afrika, noemden zij dit nieuwe land: „Nueva Guinea”, Nieuw-Guinea.

Natuurlijk hadden de Papoea's zelf, afgezien van de enkele tochten door Europeanen naar hun eiland, al vele reizen gemaakt naar andere eilanden van de Indonesische archipel. Maar dat wisten de nieuwkomers toen nog niet.

In de volgende eeuwen waren het vooral de Nederlanders, die nadat zij immers de baas geworden waren in „Indië”, Nieuw-Guinea verkenden. Bekend is o.a. de reis van ene Jan Carstenz, die naar huis schreef, dat hij sneeuw gezien had op één van de hoge bergen op het eiland. Dat wilde men eerst niet geloven, omdat Nieuw-Guinea immers in de tropen lag en de temperatuur er zo heet was. Toch was het waar. Vooral in het bergland zijn er in West-Irian gebieden, waar het soms uitgesproken koud is, zoals b.v. de Pasvallei, waar de Jali's wonen.

Ondanks verschillende reizen duurde het nog lang voordat de Nederlanders zich op Nieuw-Guinea vestigden. Dat was trouwens wel te begrijpen. Het land kende niet die rijkdommen, die men in Indië gewoon was. En aan de kusten woonden wilde volkstammen, kannibalen en koppensnellers, die meestal vijandig gezind waren jegens de binnendringers. De kuststreken waren

Aan de kust van West-Irian vindt men vele prachtige stranden; waarschijnlijk hebben ook de Jali's in een zeer ver verleden de zee gekend; op de foto een strand aan de noordkust, waar men uitziet op de Stille Oceaan.

bovendien erg heet en er heerste zware malaria, zodat men er weinig voor voelde om zich er permanent te vestigen.

Maar tenslotte gebeurde dat toch. De koloniale machten in West-Europa wilden de greep op hun bezittingen wat versterken en er werden bestuursposten opgericht. Ook in Nieuw-Guinea. Geleidelijk begonnen expedities op gang te komen, die steeds meer doordrongen naar het binnenland. Men leerde iets meer kennen van de bevolking en ontdekte, dat hier nog mensen woonden, die volslagen in het stenen tijdperk leefden. Dat wekte de interesse van velen en steeds meer gebieden en stammetjes werden ontdekt.

In het midden van de vorige eeuw is ook het eerste begin gemaakt met de Evangelieverkondiging onder de Papoea's. Twee Duitse zendingen begonnen toen met hun werk in de kuststreken. Het heeft daarna ongeveer een halve eeuw geduurd, voor er werkelijk iets van vrucht op die moeizame en gevaarlijke arbeid gezien werd. Tegenwoordig zijn er overal aan de kust kerken. Maar nog lang nadat aan de kust de eerste Christenen gedoopt werden, bleef het binnenland verstoken van de Bijbelse boodschap. Het leek onmogelijk om de ontzaglijke bergen over

te trekken, waarachter de stammen woonden, waarvan men het bestaan overigens maar nauwelijks vermoedde.

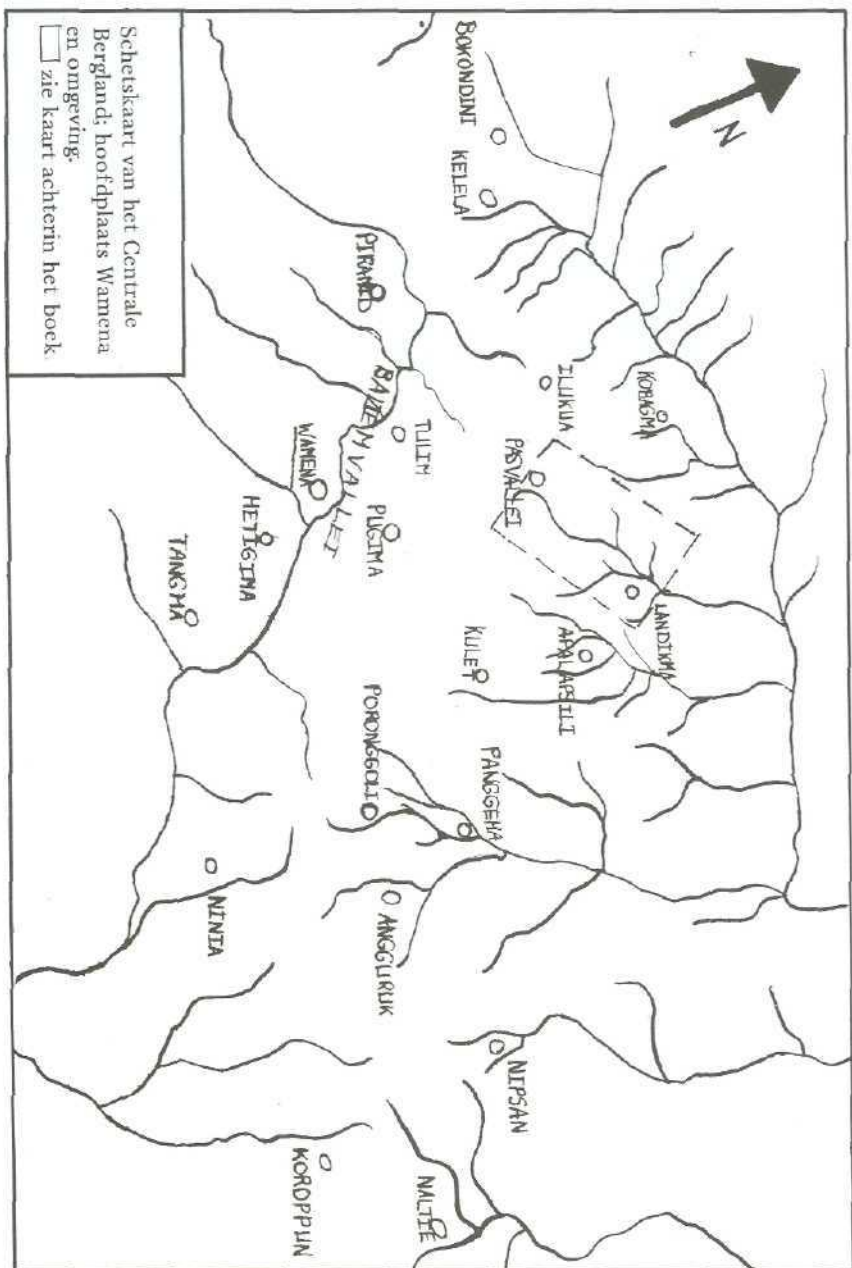
Wie de kaart voor in het boek bekijkt, ziet, dat het voormalig Nieuw-Guinea de westelijkste helft vormt van een reusachtig eiland, dat het grootste op aarde is. Aan de meest westelijke zijde steekt een groot schiereiland de kop op, dat door zijn vorm de treffende naam „Vogelkop” kreeg. Overal langs de kusten van dit enorme eiland liggen kleine dorpjes. Het is begrijpelijk, dat het eerste contact met de blanken aan de kusten geschiedde, omdat het binnenland erg ontoegankelijk was. Aan de kusten hebben zich ook het eerst de grote steden ontwikkeld, zoals de tegenwoordige hoofdstad Djajapura, Manokwari, enz. Aan de kust was immers de mogelijkheid van vervoer per schip aanwezig. Op sommige plaatsen kon men het binnenland nog een eindje inkomen door met de prauw de grote rivieren op te varen, maar nooit zover, dat de berglandbevolking bereikt kon worden.

In het begin had men er trouwens bijna geen idee van, dat er in het binnenland nog zoveel mensen zouden wonen. En het duurde totdat de vliegtuigen algemeen gebruikt werden, aler men zich enigszins een beeld ging vormen van de uitgestrekte terreinen, waar nog nooit blanken waren geweest.

Op een vliegtocht in 1936 ontdekte vlieger Wissel in het westelijke deel van het Centrale bergland van het tegenwoordige West-Irian een aantal vrij grote meren met naar het scheen vele grote tuingebieden daar omheen. Dat bleek juist te zijn. Nog voor het uitbreken van de tweede Wereldoorlog werden de eerste posten van Zending en bestuur geopend aan deze meren, die naar hun ontdekker de naam Wisselmeren kregen. De plaats Enarotali werd de hoofdpoot. (Zie de kaart achter in het boek). Men ontdekte dat in deze bergstreken een volk woonde, dat Ekagi of Kapauku heette. De mensen hier waren vrijwel ongekleed, althans voor westers besef, maar kenden een goede landbouw.

Ondertussen werd in 1938 een expeditie gemaakt naar het noordelijk deel van het Centrale bergland. Ook daar kwam men uit bij een meer, dat naar de leider van de expeditie het Archboldmeer werd genoemd. Men ontmoette hier grote stammen van wild uitzierende krijgers, waaraan de naam Dani gegeven werd. Ook deze mensen hadden grote tuinen, die er goed verzorgd uitzagen.

De massale opening van het binnenland van West-Irian had echter pas na de tweede Wereldoorlog plaats. Gedurende de oorlogsjaren was het eiland vrijwel een afgesloten gebied. Maar na de

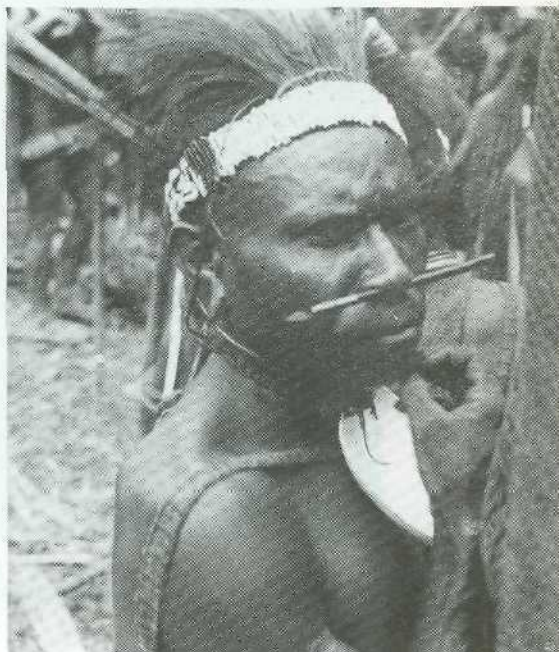

„Goliath-pygmeëen”, die o.a. in Koroppun, Naltje en Nipsan wonen, op bezoek in Angguruk. Hier wordt een dans uitgevoerd ter gelegenheid van een huwelijksluiting.

Het is heerlijk om eens volop te kunnen eten, als men gedurig voedselschaarste kent; ook deze man woont in een gebied, dat nog niet ontsloten is.

Hoewel deze man niet woont in een gebied, waar de Zending werkzaam is, hebben handelaren toch sommige artikelen al meegebracht: een kroontjespen als neusversiering.

vrede begon er een uitbreiding van Zendingsactiviteit, die zijn weerga nauwelijks kent. Vanuit het gebied rond de Wisselmeren, waar reeds kerkjes waren ontstaan, werden eerst posten onder de Moni- en Uhunduni-stammen geopend. In de jaren vijftig volgde de opening van het enorme Dani-gebied. Het bleek, dat de Dani-taal zich over een geweldig berggebied uitstreckte, en dat de sprekers ervan wellicht de grootste stam van West-Irian vormden. Het spreekt vanzelf, dat het vliegtuig een grote rol speelde in de opening van deze bergland-gebieden. Door middel van een vliegtuig met drijvers kon men landen op rivieren en meren, waarvan wegens het ontbreken van een landingsstrip nog geen gewone vlieg-machine kon komen. Zo werden in 1954 de eerste landingen uitgevoerd in de befaamde Baliem-vallei. Een opsomming van de posten, die in slechts enige jaren geopend werden, leert ons, welke inspanningen de verschillende Zendingen zich getroostten om de Dani's met het Evangelie te bereiken. In 1955 werden posten geopend in Bokondini, de Swart-vallei en Pyramid; het volgende jaar in Tiom en Ilaga. Nadat in 1957 in Maaki en Mulia de eerste vliegtuigjes geland waren, volgden in 1958-59 Sinak, Kelila en Ilu. In de jaren daarna werd de activiteit niet minder, al hadden natuurlijk de nieuw geopende posten veel aandacht nodig.

In de Baliem-vallei vestigde zich kort na de eerste zendelingen ook het bestuur. Het centrum daarvan was Wamena, dat in het midden van de Baliem-vallei ligt. Van de Dani's in de Baliem hoorde men, dat over de bergen in het oosten nog meer mensen woonden. In Jalimo wonen de menseneters, zo zei men in de Baliem. Het getuigt van de onverschrokkenheid van de Zendingspioniers, dat tenslotte ook de Jali's in aanraking met het Evangelie gebracht werden. In het begin van de jaren zestig werden onder de Jali's posten geopend in Angguruk en Ninia. In 1964 werd de Passvalley-airstrip geopend door Ds. Kuijt. In Angguruk werd het eerste werk verricht door de nederlandse arts, dr. W. Vriend, en een duitse zendeling, ds. Zöllner. In het Jali-gebied werden in de volgende jaren nog vliegvelden gemaakt in Porongoli, Apalapsili, Panggema en Landikma.

De expansie van de Zendingsgenootschappen strekte zich nog verder naar het oosten uit. Onder de zogenaamde Goliathpygmeeën werd, en wordt gewerkt door verschillende Zendingen, met strips in de plaatsen Naltje, Koruppum en Nipsan, waarvan de laatste in 1971 geopend werd.

Helemaal tegen de grens van Australisch Nieuw-Guinea tenslotte waren reeds eerder landingsbanen gemaakt. Mede tengevolge van

Een groepje mensen uit Nipsan; hoewel ook deze mensen nog maar nauwelijks met het Evangelie in contact zijn geweest, hebben zij niet de lange, zwarte haren van de vroegere Jali's.

Een vliegtuigje van de M.A.F. is zojuist in Landikma geland; zonder het werk van de M.A.F. zou arbeid in het binnenland onmogelijk zijn.

de nederlandse expeditie naar het Sterrengebergte in 1959 werden daar posten geopend o.a. te Kiwi en Oksibil, terwijl nieuwe activiteiten ontplooid worden in het Juliana-dal.

Zo heeft het Evangelie thans gebieden bereikt, die vroeger ontoegankelijk schenen. Dat is niet gedaan zonder grote inspanningen en offers. Vooral het aanleggen van de landingsstrips voor de vliegtuigjes kostte vaak lange maanden van eenzaamheid en ontbering.

Het zou onbillijk zijn hier niet de naam te noemen van de Missionary Aviation Fellowship (M.A.F.), een Amerikaanse Zendingsorganisatie, die zich ten doel stelt door het verlenen van luchttransport de Zendingsarbeid in moeilijk bereikbare gebieden mogelijk te maken of te vergemakkelijken. Zonder de inspanningen, die de piloten van deze organisatie zich getroosten, zou het werk in vrijwel het gehele binnenland van West-Irian onmogelijk zijn. Ook hun werk heeft zware offers geëist. Nog onlangs verongelukte een piloot, toen zijn vliegtuigje in de mist tegen een bergrug vloog en neerstortte.

Van de vele gebieden, waar door de Zending gewerkt wordt, is de vallei, waarin de Jali's van Abenago en Landikma wonen, slechts één, en lang niet de grootste. Het is een klein wereldje in het grote West-Irian, waar de Jali's hun leven leiden, vrijwel zonder enig contact met de buitenwereld. Al is door de komst van het vliegtuig de toestand van volslagen afzondering enigszins gewijzigd, wat het dagelijkse leven betreft, beperkt het contact met andere stammen zich tot een enkele tocht over onbegaanbare bergpaadjes. Voor de rest wordt het leven geleefd binnen de grenzen van de Pasvallei.

III

Hoe de Jali's over de wereld dachten

Door de komst van het vliegtuig is de wereld voor het besef van de Jali's heel wat groter geworden dan ze vroeger dachten. Ze hebben de namen geleerd van plaatsen als Sentani, Djajapura, enz. Sommigen van hen hebben zelf al een vliegtocht gemaakt. Daardoor zijn verschillende jongere Jali's bijna vergeten, wat hun voorvaderen van de bewoonde wereld dachten.

Zoals vele primitieve volken hadden ook de Jali's de gedachte, dat hun woonplaats ongeveer in het centrum van de wereld lag. Ze kenden natuurlijk de namen van aangrenzende volksstammen, met wie ze òf verbonden waren, òf oorlog voerden. Maar gebieden, die verder buiten hun gezichtsveld lagen, waarheen ze ook nooit reizen maakten, waren versluierd door een waas van geheimzinnige verhalen. Wat verder dan een paar dagen lopen van hun vallei verwijderd lag, was onbekend terrein. Maar dat nam niet weg, dat de ouderen wel aan de jongeren vertelden over verre gebieden en de wezens, die er woonden.

Om te beginnen was er ver in het zuiden een gat in de grond, waaruit de eerste mensen te voorschijn gekomen waren. Verschillende groepen mensen waren daaruit naar boven gekomen en hadden zich daarna over de aarde verspreid, dachten ze. De eerste groep mensen waren in de gedachten van de Jali's anders dan zichzelf. Zij noemden ze „Bok”-mensen. Deze allereerste voorouders hadden verschillende bergen gemaakt en hun voetstappen in de aarde achtergelaten. Je kon ze nu nog zien, vertelden de ouderen. Daarna waren ze naar het noorden getrokken, heel ver, naar het grote water, dat de wereld omspoelde. Met dat grote water bedoelden de Jali's overigens niet de zee, maar de brede Idenburg-rivier, die voor hen de grens van de wereld betekende. Later waren er andere groepen te voorschijn gekomen en ook weggetrokken. Ze waren ook door de Pasvallei gekomen. Sommigen van hen hadden kennelijk de tocht niet kunnen volbrengen. Ze stierven onderweg en hier en daar werden hun beenderen in grotten nog aangetroffen .....

Inderdaad zijn, niet alleen in de Pasvallei, maar ook in vele andere streken in het bergland van West-Irian overblijfselen gevon-

De Mamberamo-rivier; vroeger dachten de Jali's, dat hier het einde van de wereld was.

den van niet-verbrande mensenbeenderen. Misschien wijst dat er op, dat er voor de huidige bevolking nog een ander ras geleefd heeft. Onderzoekingen dienaangaande zijn echter nog niet gedaan.

Tenslotte waren de eigenlijke mensen uit het gat in de Baliemvallei naar boven gekomen. In het begin hadden ze bij elkaar gewoond, maar na een ruzie waren verschillende groepen in alle richtingen verdwenen.

In het oosten, zo dachten de Jali's, woonden mensen, die vreemde rokken droegen, de mannen tenminste. De bewoners van de Pasvallei droegen maar één rotan-ring om hun buik, maar die verre rokkendragers hadden van heel veel buikringen een soort pantser gemaakt, waarmee ze de hele dag rondliepen. Op zich vonden de oudere Pasvallei-bewoners dat wat potsierlijk. Maar ze wisten toen nog maar nauwelijks, dat de mensen met de rotanrokken ook Jali's waren en een taal spraken, sterk verwant aan de hunne. Trouwens, ook de zogenaamde Goliath-pygmeëen dragen rotan-ringen om hun buik. Alleen hebben zij ze veel strakker aangesnoerd en dragen zij ze ook niet tot op hun knieën.

In feite bevatten deze verhalen een grote kern van waarheid. Want rond Angguruk vindt men de beschreven mensen inderdaad. Maar de Jali's hadden ook verhalen over verre gebieden,

De wereld, waarin de Jali's leven: oerwoud, onderbroken door lichtgroene plekken, die teken zijn van het bestaan van tuinen; voorts ruig bergland, doorsneden met kleine rivieren.

Ondanks de grilligheid van het oerwoud vindt men toch nog vaak prachtige bloemen in de afgeslotenheid van de rimboe.

die alleen maar uit hun eigen gedachtenwereld waren opgekomen.

Want, zo vertelden de Jali's, vroeger, helemaal aan de oostgrens van de wereld was een landstreek, die Hesili heette (letterlijk: „Vrouwenplaats”). Daar woonden geen mannen meer, slechts vrouwen. Als er een jongetje geboren werd, gooiden ze het weg in de rivier. Al de werkzaamheden, die normaal door mannen gedaan werden, deden de vrouwen in Hesili zelf, zoals huizen bouwen, tuinen maken, schieten met pijl en boog. Zelfs de mannen in Pasvallei waren een beetje angstig voor een land, waar de vrouwen zo'n grote rol speelden. Want de mannen dachten, dat ze zelf erg belangrijk waren. En het duurde nog jaren na de eerste kontakten met het Evangelie, aler sommigen begonnen te geloven, dat het verhaal van Hesili op fantasie berustte.

Bijna nog vreemder waren de bewoners van het westelijk deel van de aarde. Daar woonden mannen, die J uwajwuk heetten. Eigenlijk waren dat een beetje zielige mensen. Want ze konden hun handen niet bewegen. Die waren met touwen op hun rug gebonden. Daarom konden ze ook geen werk doen, geen huizen maken, geen tuinen aanleggen. Ze liepen maar wat rond en aten alleen vruchten, die in het wild groeien .... Later hebben de Jali's hartelijk gelachen, om dit verhaal, want ze hebben ingezien, dat ook dit onwaar was.

Zo hadden de Jali's weinig besef van de grootte van het land, waarin ze woonden. Ze hadden weinig kennis van gebieden, die wat verder van hun vallei verwijderd lagen. Maar ze hadden wel angst voor het vreemde, dat in die verre gebieden aanwezig was. Zoals ze er ook bang voor waren, dat de grote wereldzee nog eens zou komen opzetten en al het land zou doen overstromen.

Zoals de kennis van de Jali's wat betreft de wat verder verwijderde buitenwereld hoofdzakelijk bestond uit een aantal verhalen, zo ook hadden ze hun vertelsels over de natuur voor zover die niet onder menselijke controle gebracht kon worden. Ze dachten dat er overal geesten woonden, die soms een kwade invloed konden hebben op het lot der mensen. Uiteraard waren zij geheel aangewezen op de natuur en ze hadden allerlei verhalen, waarmee de werking daarvan verklaard werd.

De zon, die elke dag een reisje langs de hemel maakte, en warmte schonk, was hun vriend. Ze hadden ook een zonnehuis, waar „moeder zon” vereerd werd. En heel ver in het bos, bijna onbereikbaar voor de mensen, woonde een grote rat (later bleek, dat

wat de Jali's in dit geval een rat noemden, eigenlijk een vogelbekdier was), die Namug heette. Die had een lange tong, die gebruikt werd om het ritme van licht en duisternis aan te geven. Als hij zijn tong uitstak, werd het donker, „O hub amag ulug”, zeiden de Jali's, „om het donker te laten worden”, en hij trok zijn tong weer in om het licht te laten worden.

Er waren aan de hemel nog wel meer onverklaarbare verschijnselen. Als het regende, en tegelijkertijd de zon scheen, verscheen er een grote lichtglans in de lucht, een regenboog. Maar voor de Jali's was dat een slecht voorteken. Het betekende voor hen, dat er iemand zou sterven. Ze dachten, dat een grote slang zich dan uitstreckte, en dat de glans van zijn lijf de regenboog vormde. „Walobikal”, zeiden ze dan, „het slangelicht”.

Ook de bliksem was voor de Jali's een slecht voorteken. Als het onweerde, en bliksemschichten verlichtten met felle glans de aarde, dan leek het of er uit de lucht flitsende pijlen afgeschoten werden. Daarom dachten de Jali's dat er een oorlog dreigde, als het onweerde. Maar ook voor de donder hadden ze een verklaring. Dat was het geschreeuw van de luchtmannetjes, dachten ze. Heel vroeger waren deze wezens, „Uluwajeg” heetten ze, wel eens aan een touw naar de aarde afgezakt. Maar ze waren weer naar boven gegaan en hadden het touw doorgesneden. Als nu de bliksem door de lucht schoot, begonnen deze wolkgeesten hard te schreeuwen. Dat was de donder, dachten de Jali's, en ze joelden mee.

IV De Pasvallei

Zo was heel de bovenaardse natuur voor de Jali's in hun gedachten van duister bijgeloof bevolkt met wezens. En ook daar waren ze bang voor.

In schrille tegenstelling tot het gebrek aan kennis, wat betreft de dingen die buiten hun gezichtsveld lagen, waren de Jali's buitengewoon goed op de hoogte met het gebied, waarin ze woonden. Daar kenden ze elk paadje, elke steen. En ze wisten zich zeer snel door het terrein te bewegen.

De Pasvallei is een vrij brede vallei tussen de noordelijke hellingen van het Centrale Bergland. Het gebied ligt op vrij grote hoogte. De mensen wonen er tussen 2000 en 1000 meter hoogte. Aan de hoogste zijde (Abenago) is het vaak erg koud. De wolken, die van de Meervlakte aan komen drijven, blijven daar tegen de bergen hangen en laten hun regen vallen. Zo komt het, dat de jaarlijkse regenval soms tegen de 5000 millimeter bedraagt. En dat is enorm veel. Voeg daarbij de vaak aanwezige mist, die tegen de middag komt opzetten, dan begrijpt men, dat het in de bergen van Abenago vaak meer op Nederland dan op de tropen lijkt. In Landikma, dat 1000 meter lager ligt, is het dan ook veel warmer. Hoewel ook daar vaak hevige regens zijn, is het klimaat er veel tropischer.

Het spreekt vanzelf, dat er in een gebied met bijna dagelijks regen veel riviertjes zijn. Tussen de heuvels slingeren zich talloze stroompjes, de meeste ervan niet zo groot en onbevaarbaar, die zich bij elkaar voegen en tenslotte uitmonden in de grote Idenburg-rivier in de Meervlakte. Omdat de meeste riviertjes steil naar beneden stromen (de Pasvallei als geheel daalt met een helling van 10 procent !), zijn de meeste doorwaadbaar als het niet te veel regent. Over de meeste rivieren hebben de Jali's dan ook geen bruggen gebouwd; ze komen naar de overkant door van de ene op de andere steen te springen, iets, waarin ze zeer behendig zijn. Over de iets grotere rivieren worden soms platte bruggen gemaakt van planken. Als de rivieren werkelijk te groot zijn om op een normale manier over te steken, zoals de 20 meter brede en snel stromende rivier de Landi, maken de Jali's hangbruggen van lianen. Dat is een heel werk, maar meestal wordt het werk

De Pasvallei; in het midden van de foto de landingsbaan; aan alle zijden van de vallei rijzen grote bergmassieven op tot een totale hoogte van 4.000 meter.

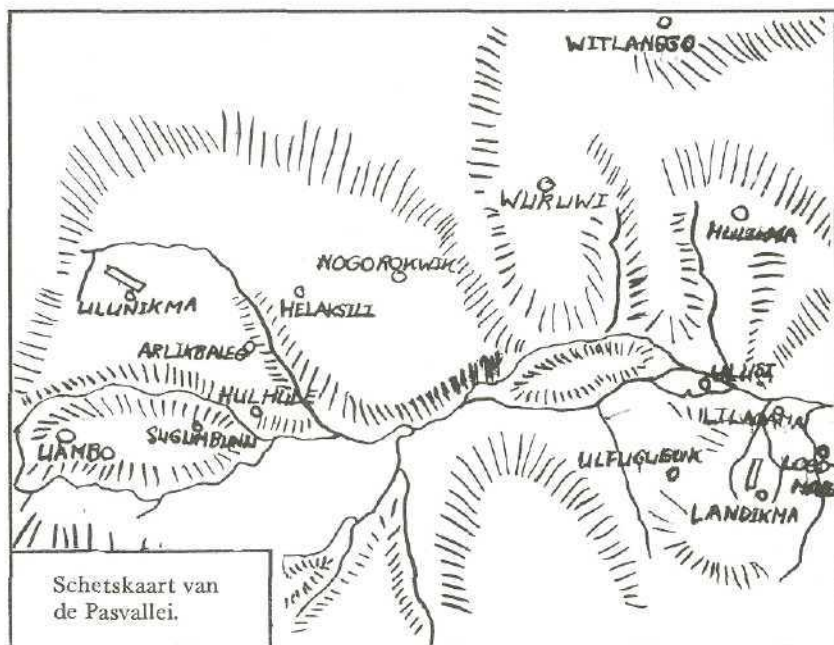

De Bion, een snelstromende bergrivier, waarover nu een brug gelegd is om de zaagmachine beter te kunnen bereiken.

met een groep gedaan. Men bevestigt dan aan bomen aan beide zijden van de rivier sterke lianen, waaraan de brug opgehangen wordt. Vanzelfsprekend wordt dat wel een ietwat wiebelend geheel, maar het is goed bruikbaar. Het enige nadeel is, dat zo'n hangbrug na een paar maanden wel verrot of door de rivier weggeslagen is.

Door het hele gebied lopen kleine paadjes, die de dorpen met elkaar verbinden. Vaak zijn die door het gebruik al zo diep uitgesleten, dat men zijn voeten niet meer naast elkaar kan zetten en door het bos een andere weg moet vinden. Het komt ook nogal eens voor, dat de paden over vroegere tuinbedden lopen, waardoor een zeer hobbelig geheel ontstaat. Door de grote regenval ontstaan hier en daar grote modderpoelen in de paden, waar men overheen springt of over stukken boom en stenen zich een weg zoekt. Als een pad door werkelijk oerwoud gaat, wordt het bijna helemaal onbegaanbaar. Er is daar veel humus, verrotte boomstammen, zodat men zich al glibberend voortbeweegt.

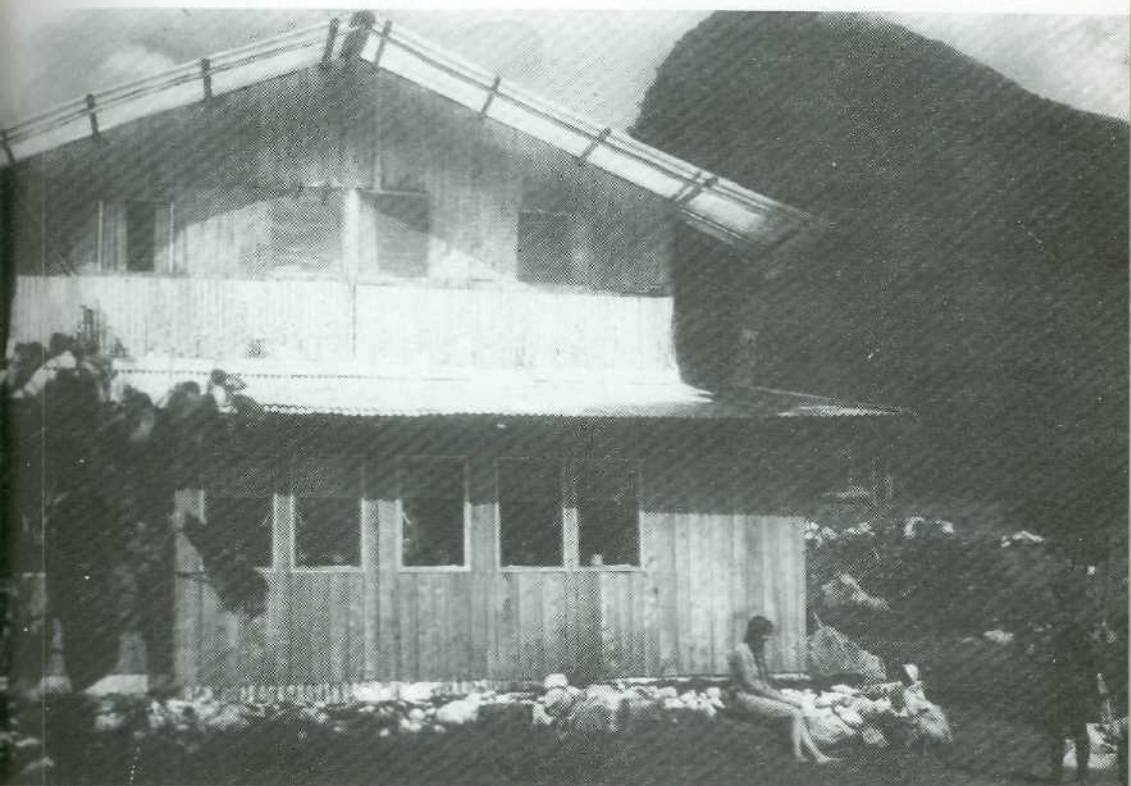
Voor de Jali's vormt de slechte toestand van de paden echter nauwelijks een probleem. Over de kronkelende weggetjes, waar zij al van jongs aan op gelopen hebben, komen zij zo snel vooruit, dat men zich er over verbaast. Vaak hebben de vrouwen

Een paar vrouwen voor één van de woonhuizen in Abenago.

Voorzijde van woonhuis en werkplaats in Abenago.

daarbij nog een zwaar net met groenten en een baby op de rug en een bundel brandhout op het hoofd, maar het deert hun niet. De mannen maken zich er wat gemakkelijker vanaf, zij beperken zich meestal tot een klein net met wat noodzakelijke artikelen. Het „verkeer” over de paden wordt steeds drukker. Nu de oorlogsdreiging van vroeger beëindigd is, maken velen dagelijks tochten naar de dorpjes, die her en der over het gebied verspreid liggen. Het centrum van de Abenago-landstreek (zie de kaart op pag. 28) is in Ulunikma, de „plaats bij de rivier Ulun”, waar het vliegveldje ligt. Daar is ook de school, het ziekenhuisje en de centrale kerk. De piloten van de M.A.F. hebben in het begin deze plaats „Passvalley” genoemd en deze naam heeft het gebied sindsdien behouden. Vanuit dit centrum kan men over verschillende paden naar de dorpen lopen. Naar het zuiden, over een steile bergkam, liggen drie dorpjes in het Wandikwalela-gebied. Eén er van, Hulhule, is niet zo moeilijk te bereiken. Maar de beide andere, Uambo en Sugumbunu, liggen aan de overzijde van het zeer steile Landi-dal. De tocht daarheen duurt zelfs voor de Jali's een uur of drie. Niet ver van de landingsstrip ligt het dorpje Arlikbaleg, waar vroeger een groot oorlogshoofd woonde.

Midden tussen de bergen ligt de zendingspost Landikma; de stijgende lijn midden op de foto is de plaats waar het vliegveldje ligt; de kerk beneden en de paar huisjes boven lijken nietig temidden van de grootse natuur.

Geleidelijk naar het noorden in de richting van Landikma, liggen achtereenvolgens de dorpen Helaksili, Nogorokwik en Wuruwi. Heel ver weg, voor de mensen ruim een dag lopen, liggen ten slotte Witlanggo in het noorden en Hulikma tegenover Landikma. Al deze genoemde dorpen zijn nu kerkdorpen, d.w.z. 's zondags worden er kerkdiensten gehouden, waar de bevolking van de omgeving heen trekt. In de meeste van deze plaatsen zijn overigens ook scholen (zie pag. 156 e.v.).

Het gebied van Landikma is kleiner dan Abenago. Er is één centrale kerk bij de strip, maar er zijn scholen in de dorpjes Logomabel, Lilagama en Ulusi. Niet ver van Landikma ligt ook een dorp, Ulfugubuk, waar de mensen na aanvankelijke aanvaarding van het Evangelie weer teruggevallen zijn in hun heidense gewoonten en soms een dreigende houding aannemen tegenover de kerk van Landikma.

Vanuit de lucht zijn niet eens alle dorpen gemakkelijk te zien: zo verscholen liggen de hutten temidden van tuinen en bossen. Alleen waar de mensen het terrein rond de kerk en de hutten kaal gehakt hebben, kan men zien, dat het gebied bewoond is.

V Wonen in het stenen tijdperk

Wanneer men over de Baliem-vallei vliegt, een grote vlakte met weinig bergen, is heel goed te zien hoe de dorpen van de Dani's daar zijn opgebouwd. Zoals gezegd, is het terrein in de Pasvallei veel ruwer en daardoor liggen de dorpen en gehuchten meer verscholen. En nu door de prediking van het Evangelie de oorlogsdreiging sterk verminderd is, worden de dorpen meer open gebouwd, waardoor het nog moeilijker wordt om te zien hoe het vroeger precies was.

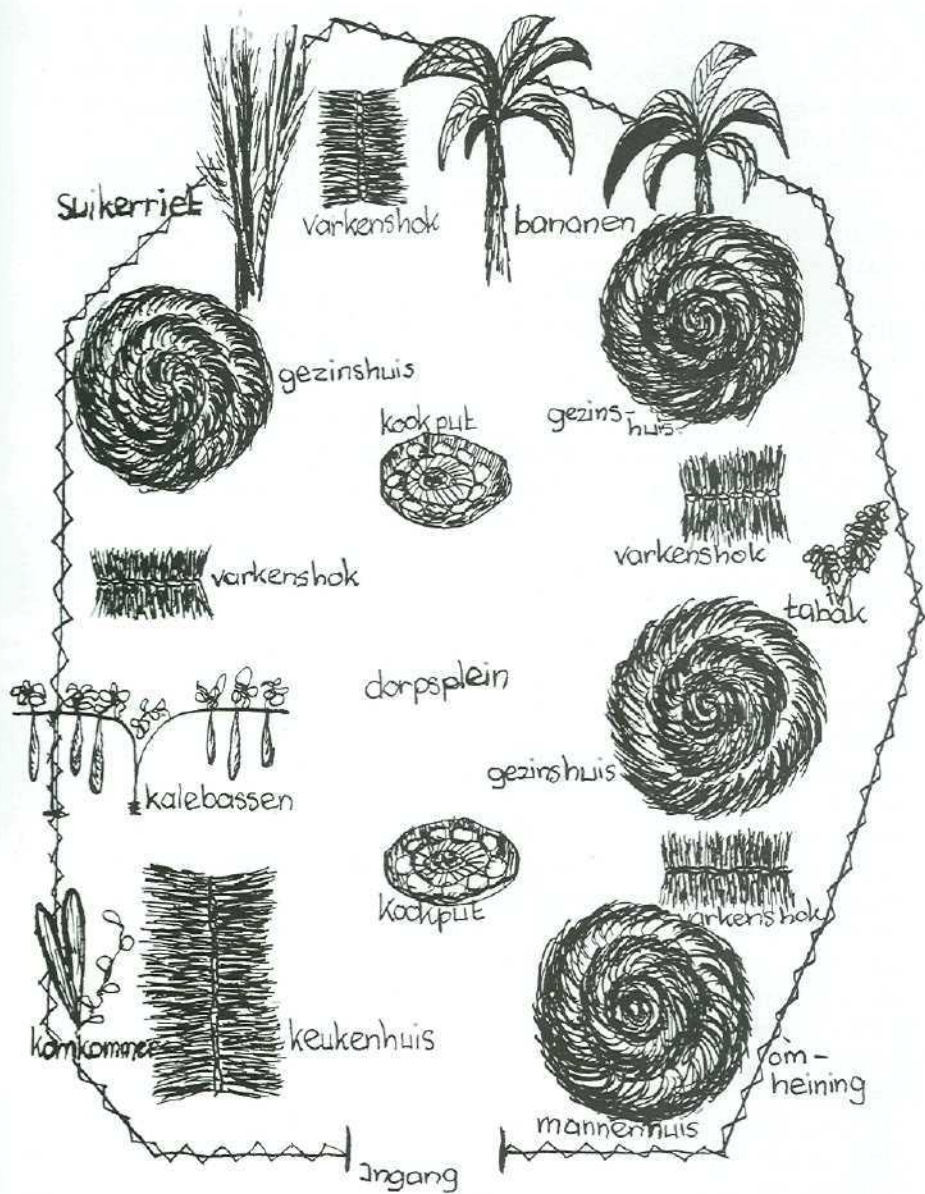
Het vroegere Jali-dorp in de Pasvallei was een eenheid op zichzelf. Er woonde één grote familie en voor alle gemeenschappelijke activiteiten was er ruimte in het dorp. Misschien kunnen we beter zeggen: gehucht, want de naam „dorp” doet eigenlijk nog te groots aan. Overal over het gebied verspreid liggen deze gehuchten, al is het duidelijk te zien, dat men geleidelijk de woonsteden steeds dichter rond de kerken bouwt.

Met een omheining van zeltgemaakte planken was een gehucht afgesloten, er was maar een klein poortje, waardoor men het dorp kon binnenkomen. Er waren goede redenen voor het bouwen van zo'n „leget”, omheining, die om verrotting tegen te gaan met takken en gras was afgedekt. Om te beginnen was dat een soort muur, waarachter men zich in geval van oorlog verschuilen kon, zodat de vijand buiten bleef. Maar ook diende de leget als een hek, waar de varkens achter bleven; want de varkens leefden met de mensen samen in het dorpje, en men paste wel goed op, dat die niet konden ontsnappen. Want daarvoor waren de varkens te veel waard. En tenslotte hadden de omheiningen nog een belangrijke functie; want de geesten, die overal in het bos rondzwierven, konden daardoor niet binnenkomen.

Ook om de tuinen werden omheiningen gemaakt. Deze dienden juist om loslopende varkens buiten te houden; anders konden ze in één dag het werk van maanden vernielen. Als zo'n tuin door de mensen leeggegeten was, werd het hek weer afgebroken en, als het hout oud geworden was, als brandhout meegenomen naar de hutten; als het hout nog goed was, werd er weer een nieuwe leget van gemaakt.

Binnen de omheining stonden de hutten. Die waren in onze ogen

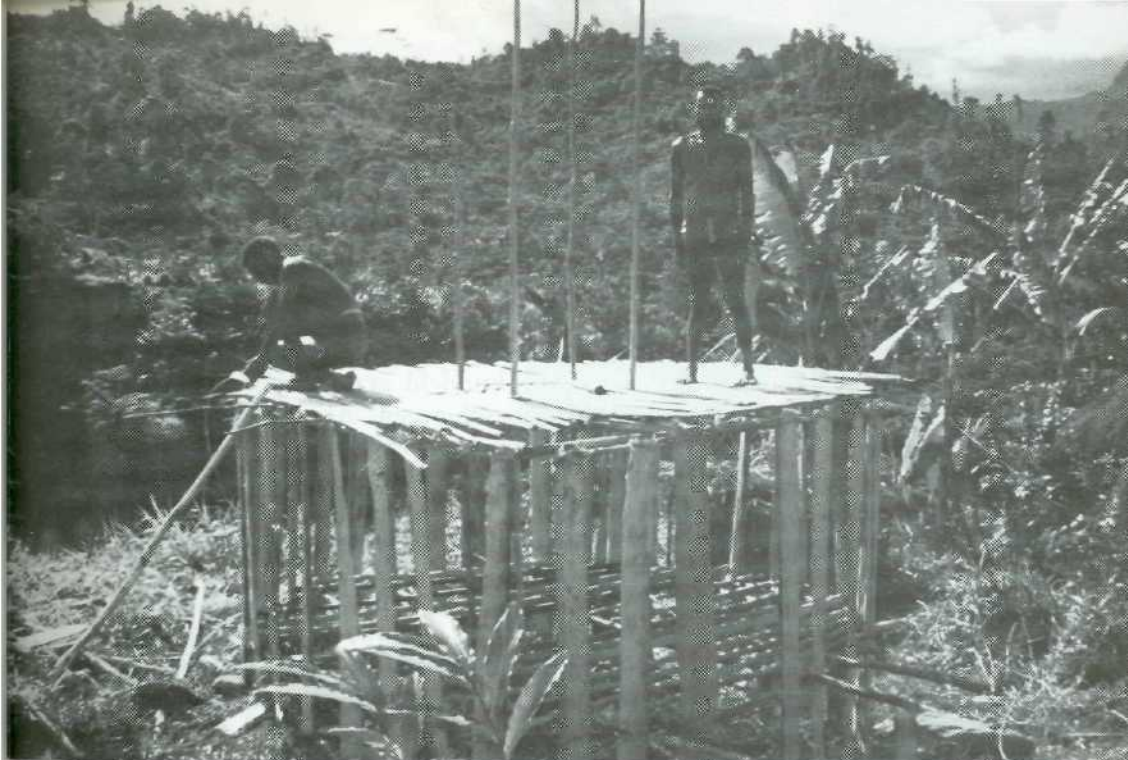
Schematische plattegrond van een dorp.

erg klein, een meter of drie, vier in doorsnee, en ongeveer twee en een halve meter hoog. Alle huisjes in het dorpje waren gebouwd rond een soort dorpspleintje. Op dat plein waren een paar kookputten om varkens gaar te stomen bij een feest, en een plaats voor de verbranding van de doden. De hutten, waarin de mensen sliepen, waren rond. Vaak was er ook een vierkant huisje, waarin gewoonlijk het eten klaargemaakt werd. Soms zag men hier en daar een varkenshok, maar het gebeurde ook vaak, dat de varkens een eigen afdeling hadden in de „keuken”. Tussen de hutten, maar binnen de omheining, waren een paar tuintjes met dure gewassen, zoals bananen, suikerriet, tabak en kalebassen.

De Jali-hut is gemaakt van materialen, die in het bos en in het veld gevonden worden. Hoewel de konstruktie op zich niet zo slecht is, moet men zich toch geen al te grootse voorstelling van zo'n hut maken.

Vaak is de bevolking al weken, of langer, van te voren bezig met het verzamelen van planken voor de wanden. Door in het bos een boom om te hakken en in repen te splijten verkrijgt men zulke planken. Dat zoiets een enorm werk is, kan men begrijpen. Want het gebeurt allemaal met handkracht. En vroeger, toen de Jali's alleen nog maar stenen bijlen en dissels hadden, was het allemaal een onbegonnen werk. Tenslotte heeft men dan voldoende planken en ander materiaal verzameld. En dan begint de bouw.

Eerst wordt er een min of meer ronde cirkel getrokken op een stukje grond, dat tevoren wat afgegraven is en waaruit al te grote stenen verwijderd zijn. Dan worden de planken, die een kleine twee meter lang zijn, rechtop in de grond gestoken. Natuurlijk let men goed op, dat er in de plankenwand ruimten zijn voor de balken van de grondvloer, want het is in de Pasvallei te koud dan dat men zo maar op de grond zou kunnen leven. Daarom wordt er een twintig centimeter boven de grond een vloertje gemaakt van een soort boombast. De planken van de wand worden op twee plaatsen onderling verbonden met sterke lianen. Dan wordt de bovenverdieping gemaakt. In het midden van de hut steekt men vier palen in de grond, waartussen later zowel boven als beneden een vuurplaats zal komen. Nadat de vloer van de bovenverdieping, die op de zijwanden van het huis rust, sterk genoeg gemaakt is – want er moeten soms meer dan tien mensen op slapen! – en afgedekt met gespleten takken, wordt begonnen

Een hut wordt gebouwd; een gedeelte van de wanden is reeds klaar; ook de vloer van de bovenverdieping is bijna gelegd; aan de vier palen zal later het dak gevlochten worden.

De hut is afgebouwd; duidelijk is het voorportaalte te zien.

met de bouw van de dakconstructie. Die moet goed stevig in elkaar zitten, want het dak wordt later met gras bedekt en dat kan heel zwaar worden als het regent. Daarom maken de mannen in de lengte- en breedterichting van het koepelvormige dak een stevig vlechtwerk, waarop het grasdak vastgebonden kan worden. Ze laten het dak iets oversteken, zodat het later in de benedenverdieping niet kan inregenen. Onder aan de dakrand wordt een dikke rol van samengebundeld gras gebonden om de slaapverdieping tegen koude te beschermen. Als het hele frame tenslotte klaar is, komen de vrouwen het gras voor het dak brengen. In een dikke laag wordt dat er op gebonden. Vaak moet het dak later nog weer eens extra belegd worden. Want door de vele regen gaat het snel rotten, er groeien bloemetjes op, en het begint te lekken.

Het is meestal een klein feestje als het vuur in een nieuw huis voor de eerste keer aangemaakt wordt. Op de vuurplaats midden in de hut heeft men speciale klei neergelegd en aangedrukt, en dan wordt het vuur ontstoken. Er zijn geen schoorstenen of rookgaten in de Jali-hutten. Daardoor hangt er altijd een dikke walm van rook tegen het plafond, dat dan ook al gauw bedekt is met een dikke laag roetzwarte aanslag. Boven het vuur is een plaats gemaakt, waar vers brandhout ligt te drogen.

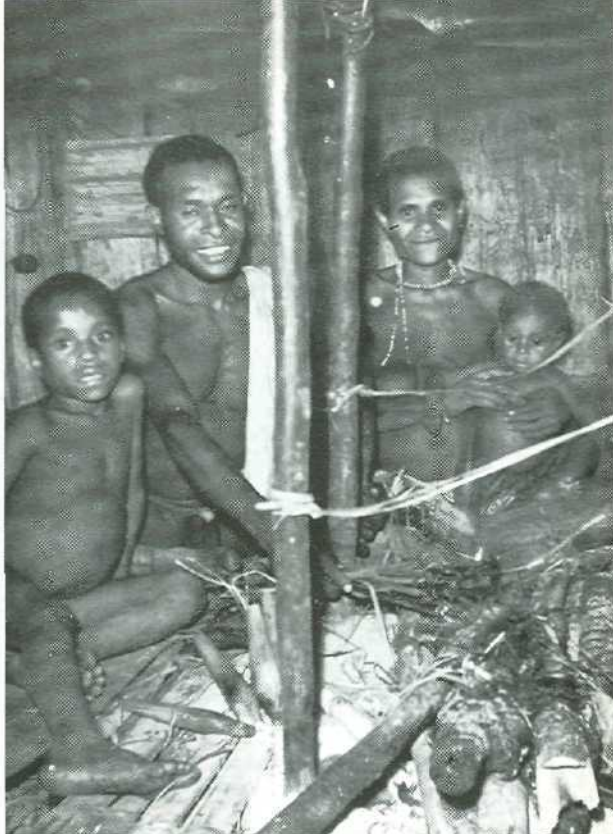
De volwassen Jali-mannen wonen in een eigen hut. Vroeger was daarin ook een deel van de heilige voorwerpen opgeslagen, en het was ook verboden, dat vrouwen een mannen-hut binnengingen. Tegenwoordig is die strenge scheiding wat minder geworden. Maar van de meeste Jali-gezinnen leven man en vrouw(en) vaak nog gescheiden. De vrouwen en de kinderen slapen in de gezinshut. Als de jongetjes een jaar of tien zijn, verhuizen ze naar het mannenhuis. De maaltijden worden meestal in het, ook ronde, gezinshuis gegeten.

Er zijn in de hutten natuurlijk geen vloerkleden. Maar wel wordt er geregeld vers gras op de vloeren beneden en boven gelegd. Wat niet wegneemt, dat er hier en daar nog wel eens een vlootje rondspringt.

In de hutten worden alle bezittingen, uitgezonderd de varkens, bewaard. Daar is ruimte genoeg voor, want het bezit van de Jali is nu eenmaal niet zo groot. Aan een splinter van de wand hangen wat netten, aan de muur pijlen en boog. Op de grond slingeren dozen met wat kleren, een blik, soms een deken. In het kleine voorportaal, dat aan de hut gebouwd is, liggen een bijl, nog wat pijlen en een bundel brandhout. Dat voorportaal is trou-

Een Jali-gezin in de hut; in het midden vóór de vuurplaats; men kan in de hutten niet rechtop staan.

wens, net als het deurgat, dat 's avonds met plankjes wordt afgesloten, erg laag. Je kunt alleen maar kruipend binnenkomen. Er zijn ook geen ramen in de hutten. Daarom is het binnen altijd erg donker, vooral als het vuur niet erg opvlamt.

Soms bouwen de Jali's in hun tuinen, die vaak ver van de hutten verwijderd zijn, ook nog een schuilhutje. Maar dat is niet veel meer dan een schuin dak op palen. Als het regent, kan men er schuilen en een zoete aardappel roosteren.

Een heel nieuw soort huisje tenslotte is de w.c. Vroeger had men die niet. Iedereen deed zijn behoefte, waar het hem uitkwam. Maar nadat de zendeling verteld had, dat daardoor zoveel ziekten kunnen ontstaan, hebben de mensen hun eigen toiletten gebouwd, een gat in de grond met een huisje erboven. Niet te dicht bij de hutten natuurlijk, want daar hielden de Jali's niet van.

Natuurlijk waren de Jali-hutten, helemaal gemaakt van hout en gras, zeer brandgevaarlijk. Daar kwam nog bij, dat de bewoners boven sliepen. Vanuit de benedenverdieping kon men langs een hout aan de wand door een klein gaatje boven op de slaapver-

Een schuilhut tegen de regen, zoals die vaak in een tuingebied gemaakt wordt.

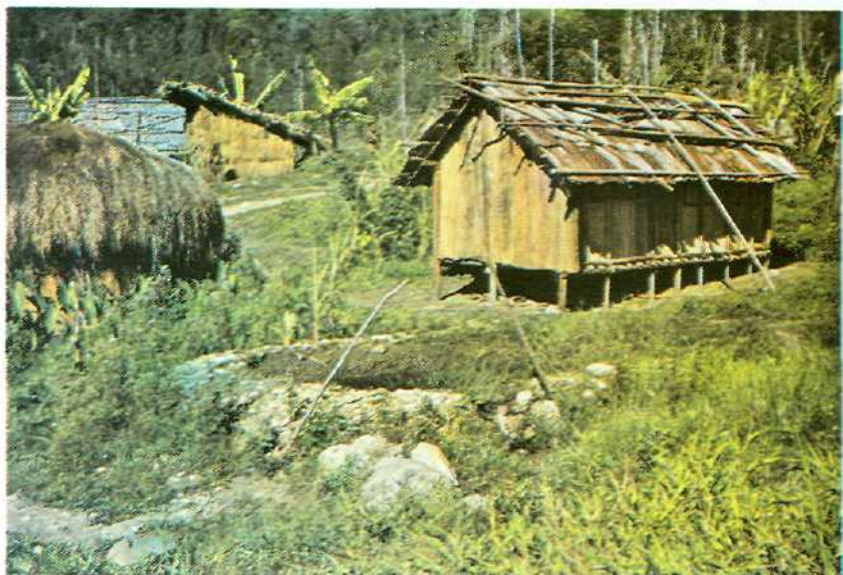
dieping komen. En omdat het zo koud was, sliep men op een rijtje in het rond, dicht tegen elkaar aan met de voeten naar het vuur.

En als er dan eens brand uitbrak 's nachts? Dan was het zaak zo vlug mogelijk naar buiten te komen, want als de hut eenmaal brandde, was er geen blussen meer aan. In een oogwenk was de hut helemaal verkoold. Mensen of kinderen, die er niet meer op tijd uit konden komen, verbrandden levend. En dat is meer dan eens gebeurd.

Als de Jali's met elkaar oorlog voerden, deden ze ook 's nachts wel aanvallen. Bij verrassing probeerden ze dan een slapend dorp te overvallen. Als alle bewoners rustig leken te slapen, gooide de vijand een brandende fakkel op het dak van de belaagde hut, hief een luid krijgsgeschreeuw aan en wachtte buiten, met pijl en boog en een dolk gewapend. Wie van de bewoners nog uit de vuurzee wist te ontkomen, werd onbarmhartig neergepijld of neergestoken.

Langzamerhand proberen sommige Jali's in plaats van de oude hutten, waar het altijd tamelijk vies is, een nieuw soort huis te

Het verschil tussen de ronde en rechthoekige huizen is opvallend; op de onderste foto het geraamte voor een nieuw huis, dat door een jongere gebouwd wordt (vgl. blz. 40).

Een rechthoekig huis met een steil dak kan een verbetering zijn t.o.v. de ronde hut; op de foto zo'n huis in Angguruk, waar de mannen behalve een koker ook nog vaak een „rok” van rotanringen dragen.

bouwen. Dat is dan niet rond meer, maar rechthoekig, met een dak van boombast. Soms moeten ze maanden zoeken in het bos, voordat ze voldoende boombast gevonden hebben om een huis te bedekken. En dit materiaal wordt steeds schaarser .... In het nieuwe type huis is geen bovenverdieping meer. Er is een apart slaapvertrek, waar niet gestookt wordt. De bewoners hebben dekens gekocht om toch warm genoeg te kunnen slapen. Vaak bouwen ze dan een aparte kookhut met een dak van een speciaal soort boomblad, waar de maaltijden bereid en gegeten worden. En daardoor blijft het in het eigenlijke huis schoon. Daar kunnen ze dan ook hun kleren en boeken opbergen zonder dat die zwart worden van het roet.

Op blz. 39 staat een foto, waar de oude hut en een nieuw huis naast elkaar gebouwd werden. Men kan duidelijk het verschil zien. Het dak van de hut is al zwart geworden door de rook, die er telkens doorheen sijpelt. Maar het rechthoekige huis is een voorbeeld van de manier, waarop de Jali's proberen ook voor hun woonruimte een nieuwe vorm te vinden.

Als de Jali's spreken over hun vroegere leven, zeggen ze vaak: „Wij leefden net als varkens”. En nu hun leven onder de invloed van het Evangelie is gekomen, hebben er op allerlei gebied veranderingen plaats. Het zoeken naar een nieuw en beter huis is

één van de tekenen, en zeker niet het belangrijkste, dat wijzigingen op alle terreinen van het maatschappelijke leven tot stand komen, als eenmaal het hart ervan, de godsdienst, veranderd is.

VI

Werktuigen van steen en hout

Men hoort wel eens zeggen, dat de Jali's en soortgelijke volken primitieven zijn. Maar wie bedenkt welke mogelijkheden de Jali-bevolking voorhanden hadden in hun bewerking van de natuur, die hen omringde, zal niet gauw zeggen, dat primitief achterlijk betekent. Want het is opmerkelijk hoe de Jali's ondanks een volslagen gebrek aan materialen, die de westerling als geheel natuurlijk beschouwt, toch een cultuur hebben opgebouwd, waarmee zij zich staande konden houden in de dagelijkse strijd om het bestaan. Want voor allerlei arbeid, in de tuin, in het strijdperk, in het huishouden, moesten zij zelf de werktuigen maken. En voor zover hun de mogelijkheden gegeven waren, zijn ze daar goed in geslaagd.

Maar het is wel aanstonds duidelijk, dat de Jali's voor hun eerste contacten met de blanken nog in het stenen tijdperk leefden. Metalen kenden ze ten enenmale niet. Daarom waren ze voor gereedschappen die hard moesten zijn, aangewezen op stenen. Dat gold vooral voor hun bijlen, omdat ze b.v. voor hun woningen alle materialen uit het bos moesten halen.

Nu werden de harde stenen, die in de bijlen en dissels gebruikt werden, niet in de nabijheid van de Pasvallei aangetroffen. Die moesten dus van verre aangevoerd worden. Men heeft onderzocht, waar de donkergroene stenen gevonden werden. Dat bleek op grote afstand te zijn, in het noordelijk bergland ten noordwesten van de Swart-vallei. Het is op zich al weer opmerkelijk, dat de stenen over zo'n grote afstand vervoerd werden. Natuurlijk gingen de Jali's zelf niet op zo'n lange handelsreis. Van het gebied, waar de ruwe steen gevonden werd, trokken groepen handelaars steeds een dag of twee naar een volgende vallei, waar weer andere handelslui de waar overnamen en ermee verder trokken. Allerlei andere zaken werden trouwens zo over grote afstanden verkocht.

Natuurlijk hadden de Jali's wel verhalen over de herkomst van de stenen, maar die waren verzonnen. Zo vertelden de mensen van Landikma, dat er in Abenago in de grot, waar de rivier Bion uitkomt, stenen waren, die er zomaar uit kwamen drijven, als de tovenaer een wit varken offerde. Dit waren wel een ander soort

Voor de invoering van de stalen bijl was de stenen dissel een veelgebruikt werktuig.

stenen dan die, welke men voor bijlen gebruikte, maar het rechte wisten ze er niet van. Dat werd ook wel veroorzaakt door het feit, dat de Jali's hun bijlstenen meestal reeds gepolijst in handen kregen. De Dani-bevolking, die in de buurt van de vindplaats van de stenen woonde, trok er soms op uit om de stenen te zoeken. Ze maakten dan een groot vuur, waardoor brokken steen van de rots barstten. Deze werden geslepen en verhandeld. Wie bedenkt, hoe hard deze bijlstenen wel waren, krijgt een idee van de geweldige arbeid, die het kostte om één steen te slijpen. Want het bewerken van de stenen moest natuurlijk met de hand gebeuren. De Jali's hadden twee soorten stenen bijlen, één om hout te hakken en één om hout te splijten. De eerste bijlsoort zouden we beter een dissel kunnen noemen (zie tekening op blz. 48). Ook al had men de bijlsteen, het was dan nog een hele kunst om een goede bijl te maken. Voor de zware splijtbijl nam men een stevige knots, die wat bijgehakt werd, zodat het uiteinde, waar straks de steen in kwam, dik en stevig was, maar met een dunner handvat. Daarna moest er een gat in geboord worden om de bijlsteen in te steken. Dat was een moeizaam en langdurig werk,

want het gebeurde met een aangeslepen rattetand. Ook het maken van een goede hakbijl was een kunst. Men zocht daarvoor van een bepaalde harde boomsoort een goede tak, waaraan een stevige zijtak zat. De steen werd bevestigd tussen wat uitgeplozen boomvezel en kleine houtjes, waarna het geheel stevig omwonden werd met rotan.

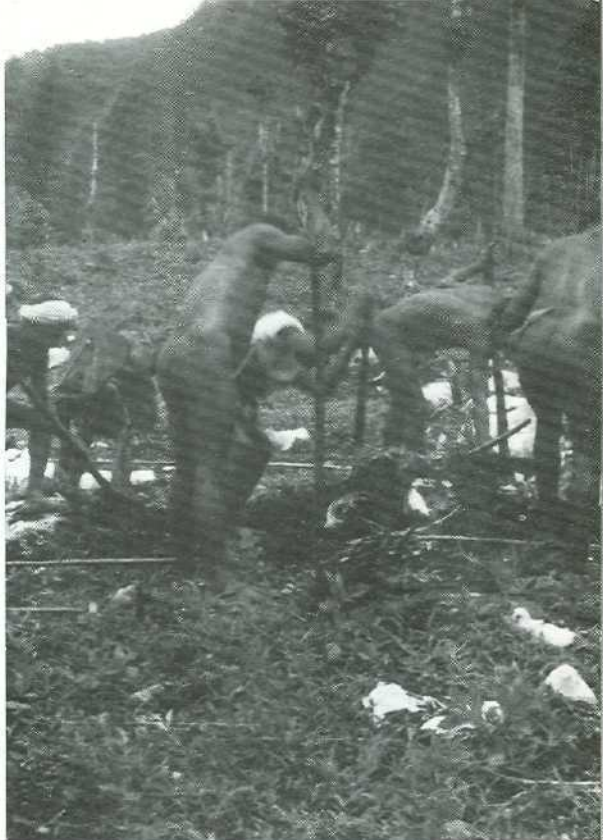
Als de bijl eenmaal klaar was, kon de bosarbeid beginnen. Maar ook dan was het nog uitkijken. Want de bijlsteen kon uit het handvat schieten en wegraken. Of ook kon de rand beschadigd worden. En dat kostte dan weer veel tijd. Met een onscherpe jaga, zo noemden de Jali's hun hakbijl, kon je immers niet werken. Daarom hadden ze gauw begrepen, dat staal voor hun bijlen veel waardevoller was dan steen. En ze hakten snel stukken metaal uit het vliegtuig, dat in 1945 in de Pasvallei neerstortte. Tegenwoordig kunnen alle Jali's beschikken over een stalen bijl. En als de jongeren nog eens spreken over de vergane tijden, zuchten ze: „Wat hebben onze ouders toch moeizaam moeten werken; ze kregen er gaatjes van in hun rug, waardoor alle werkracht wegliep”. De stenen bijl wordt dan ook praktisch niet meer gebruikt. Het is een voorwerp geworden uit een verleden tijd.

Hoewel misschien het belangrijkste, was de stenen bijl lang niet het enige gebruiksvoorwerp, dat de Jali's kenden. Want ze hadden voor alle voorkomende werkzaamheden geschikte gereedschappen. Voor de arbeid in de tuin hadden ze in de eerste plaats hun bijlen nodig. Als de bomen en struiken waren omgehakt en verbrand, begon het omwerken van de grond. Daarvoor gebruikten de Jali's een graafstok, die wat vorm betrof wel wat leek op een voorloper van de schop. Ze zochten er een taaie, dunne boomstam voor uit, die heel fijn geschild werd en daarna afgeschuurd; aan het uiteinde werd de stok platter en breder gemaakt om de grond ermee te kunnen omwoelen. Hoewel dit stuk grondgereedschap op zich wel bruikbaar was, konden de Jali's er toch de grond niet mee omspitten. Meestal staken ze een kluit aarde los, en andere mensen keerden die met hun handen om.

Tegenwoordig kunnen de Jali's ook schoppen kopen, en de meesten hebben er wel één in hun bezit. Ze hebben ook hier gauw geleerd, dat dit nieuwe werktuig heel wat gemakkelijker werkte dan hun graafstok. De enige moeilijkheid was, dat de Jali's met blote voeten werkten. Niet alleen konden ze daardoor

Toen er nog geen schoppen waren, werd de grond met graafstokken omgewerkt; ook tegenwoordig wordt de graafstok nog wel gebruikt.

de schop haast niet met hun voeten in de aarde trappen, hoewel dat niet erg was, want dat waren ze toch niet gewend, maar ook vergaten ze wel eens hoe scherp het staal van de schop was. En dat kon een bloedende teen opleveren.

Ook de vrouwen hadden hun eigen landbouwgereedschap. Het zware werk werd door de mannen verricht, maar het planten en oogsten werd door de vrouwen gedaan. Daarvoor hadden ze een pootstok, een boomtak van stevig hout, waarvan de punt gescherpt en aangehard was. De vrouwen konden die ook gebruiken om de varkens, die meegingen naar de tuin, in de koers te houden. Met hun pootstok werkten de vrouwen de aarde wat los als ze nieuwe stekken van de zoete aardappel plantten en bij het oogsten gebruikten ze de stok als prikker om te voelen of de vruchten al groot genoeg waren. Ook gingen ze met behulp van deze stok al prikkende na of er mogelijk nog een aardappel in de grond zat, die vergeten zou kunnen worden.

Natuurlijk waren ook in het Jali-huishouden allerlei voorwerpen nodig. En ze kenden niet de potten en pannen, die de westerling

Met een bamboemesje worden de rietstengels afgeslepen, waarvan straks een rokje gemaakt wordt: een tijdrovende arbeid.

daarvoor kon gebruiken. Daarom benutten ze zoveel mogelijk, wat de natuur hen bood.

Om water, en ook wel klein zaaigoed, te bewaren teelden de Jali's een soort grote kalebas, dezelfde, waarvan de mannen hun „kleding” (zie pag. 69) maakten. De kalebas werd later leeg-gemaakt en kon dan uitstekend dienst doen als watervat. In Landikma, waar het klimaat veel warmer is, gebruikte men voor dit doel ook wel een lang stuk dik bamboe, waarvan de tussenschotjes werden doorgeboord. Men had ook een soort schalen van boombast, waarin eten bewaard kon worden.

Voor het snijden van vlees stond de Jali's een bamboemesje ter beschikking, waar ze overigens verbazend handig mee waren. Eigenlijk was dit alleen maar een reepje bamboebast, maar het was vlijmscherp en gemakkelijk te verkrijgen; als het stomp geworden was, scheurde men een nieuw af. Hoewel de Jali's meestal met hun vingers aten, maakten ze soms een kleine lepel van varkensbot. Bij vele gelegenheden werd het eten gestoomd in een kookput. Daarvoor waren hete stenen nodig, die dan ook eerst op een brandstapel voorverwarmd werden. Om die hete stenen naar de kookput te brengen, gebruikten de Jali's een soort vuurtang van heel hard hout, waarvan de ene punt gespleten was. In dat gespleten hout konden ze dan de kookstenen

beetpakken. Ook om stukjes brandend hout te vervoeren hadden ze een vuurtang, doch deze was kleiner.

Voor algemeen gebruik waren er tenslotte de naalden en de slijptanden. De eerste waren gemaakt van kleine botjes en waren heel scherp gepunt. Men kon die naalden gebruiken om ergens een splinter uit te halen, of een etterbuil door te prikken, of ook iemand te vergifigen! Met varkenstanden of rattekaakjes, die vooraf goed scherp gemaakt waren, bewerkte men hout, boorde men gaten, enz.

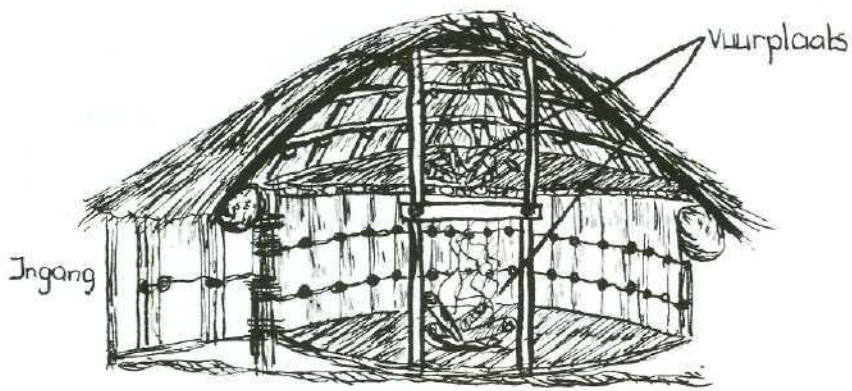
Vanzelfsprekend vereiste ook het vervaardigen van kleding en opsmuk heel wat vaardigheid. Maar daarover wordt in een volgend hoofdstuk geschreven.

Een bezigheid, die heel wat tijd van de mannen in beslag nam, was het vervaardigen van wapens voor de oorlogvoering. De voornaamste daarvan waren speren en pijl en boog. De lange speren waren steekwapens voor de korte afstand. Zo'n speer kon wel vier meter lang zijn, met een forse punt er aan. Voor iets langere afstand gebruikte men de kortere werpsperen. Voor beide soorten werd een speciale houtsoort gebruikt. Het kon heel wat tijd kosten voor er een voorraad wapens was gemaakt, die voldoende was om ten strijde te trekken.

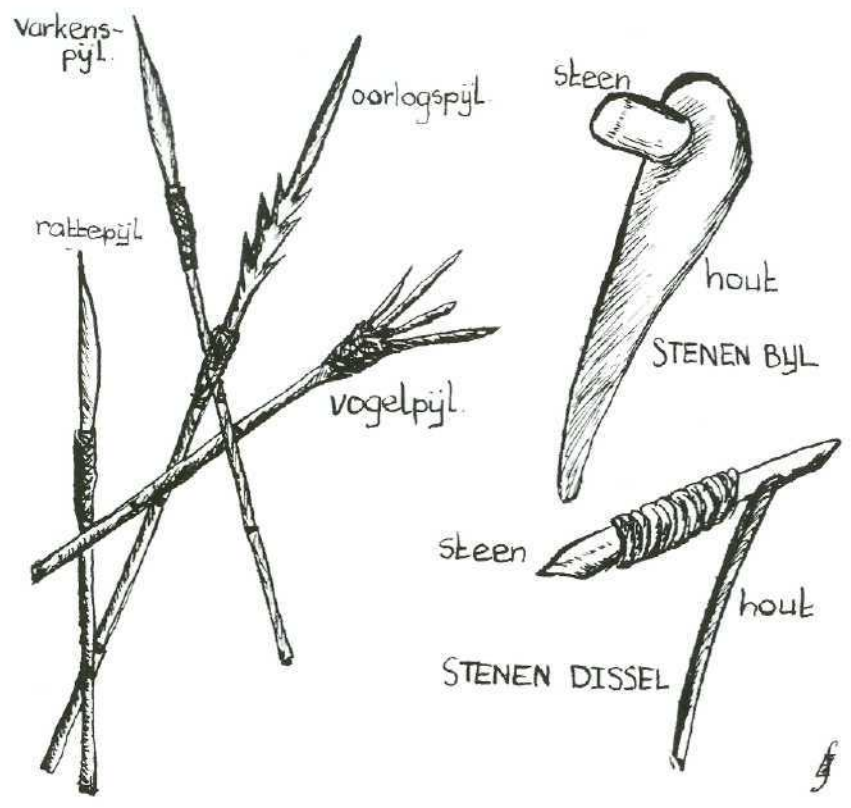
Maar het belangrijkste wapen was de pijl en boog, waarvan men ook weer verschillende soorten kende (zie afbeelding op blz. 48). Er waren speciale pijlen voor de oorlog, om mensen neer te schieten dus, voor het doden van varkens, voor het pijlen van ratten, en voor het neerhalen van vogels.

De pijl voor het doden van mensen ziet men maar weinig meer, omdat de traditionele oorlog een verschijnsel van het verleden is geworden. Deze pijlen hadden een hele lange punt, waaraan weerhaken gesneden waren om het uittrekken te bemoeilijken. Ook was er om de houten punt een dunne vezel rotan gewonden. Als het al lukte om een rake pijl uit een wond te trekken, bleef deze rotan meestal achter, en ging rotten, waardoor het slachtoffer stierf. De mensenpijlen konden tot op een meter of twintig, soms ook verder, dodelijk zijn.

De varkenspijl, gebruikt om varkens te doden, had een vlijmscherpe punt van bamboe, zo scherp, dat men de punt ook gemakkelijk gebruiken kon om vlees te snijden. In geval van nood kon de varkenspijl dan ook dienen ter zelfverdediging. Dat gold ook voor de rattepijl, met een meestal onbewerkte houten punt. Men gebruikte deze echter gewoonlijk op jacht.

DWARSDOORSNEDE VAN EEN HUT

Voor het neerschieten van vogels hadden de Jali's een speciale pijl met een gevorkte punt, d.w.z. aan elke pijl zaten eigenlijk drie of vier punten. Daardoor waren er meer kansen om een vogel te raken. Rond het vliegveldje en de dorpjes ziet men dan ook eigenlijk geen vogels meer. Die zitten verscholen in het bos. De Jali's konden, en kunnen, heel goed overweg met hun pijl en boog. Door ervaring hebben ze geleerd heel zuiver te schieten. En als zij besloten hadden een doelwit te raken, lukte dat ook meestal.

Sommig oorlogstuig, dat op andere plaatsen in het binnenland veel gebruikt werd, kenden de Jali's wel, maar het speelde niet zo'n grote rol. Daartoe behoorde b.v. het gevlochten borstharnas, dat ondoordringbaar was voor pijlen. Ook hadden ze wel een benen dolk, gemaakt van het bot van de casuaris-vogel. Hoewel deze dolk soms gebruikt werd als steekwapen in gevechten, diende het ook wel voor meer vredzame doeleinden, zoals het opensnijden van vruchten.

Het spreekt bijna vanzelf, dat er bij de goederen, die de zendingsmensen binnenbrachten, veel was, waarvan de Jali's spoedig het nut inzagen. Dat gold vooral voor metalen voorwerpen, die voordien in de Jali-maatschappij geheel onbekend waren. Men begreep, dat metaal veel duurzamer was dan steen, been of hout, en het duurde dan ook niet lang voordat bijlen, messen enz. een begeerd ruilobject werden. De invoering van de schop duurde iets langer, omdat de Jali's uit een zekere bijgelovigheid dachten, dat hun zoete aardappels niet meer zouden groeien, zodra ze de aarde met schoppen zouden gaan bewerken. Maar het bleek, dat een paar mensen, die al wel met de spade aan het werk gingen even goede oogsten hadden als de anderen, die nog met de graafstok arbeidden; alleen, het werk ging vlugger met de schop. Na enige aarzeling werd dan ook de schop algemeen ingevoerd. Ook de parang, een lang hakmes, bewees zijn nut in de arbeid op het veld en in het bos.

Dat de Jali's deze nieuwe, of betere, werktuigen vrij snel opnamen in hun beschaving, zegt echter niets over de aanwezigheid van de bereidheid om naar het Evangelie te horen. Het bewijst alleen, dat zij praktisch zijn ingesteld. Het gebeurt vaak, dat mensen uit naburige, nog volslagen heidense gebieden naar de Pasvallei komen om schoppen of bijlen voor varkens te ruilen. Deze lieden willen wel bepaalde materiële voordelen ontvangen, maar hun hele wezen komt nog in opstand als het Evangelie hen

voorgehouden wordt. Er is dus wel een zekere aanvaarding van bepaalde goederen, die nuttig zijn, maar bij deze buurvolken van de Jali's kan men nog onmogelijk spreken van een kerstening van het gehele leven. Daarentegen weet natuurlijk niemand, welke uiteindelijke gevolgen de aarzelende kontakten met de blanken en de gekerstende Jali's kunnen hebben voor deze mensen, die nog voortleven in de diepe duisternis van hun oude stamgodsdiens.

VII De Jali's als landbouwers

Niet alleen voor de Jali's, maar voor vrijwel alle stammen in het Centrale bergland van West-Irian is de landbouw het voornaamste middel van bestaan. Wie per vliegtuig over het gebied reist, ziet overal in de valleien en tegen de berghellingen tussen het donkere groen van de oerwouden grote lichtgroene velden. Dat is een teken dat er tuinen zijn, of geweest zijn. Het is eigenlijk verbazingwekkend hoe goed bij de meeste van deze stammen de landbouw georganiseerd is. Hier en daar verschilt het systeem wel iets, maar over het algemeen maken de volken in het binnenland een heel goed gebruik van de mogelijkheden, die de grond hun biedt. Er valt over het geheel genomen dan ook praktisch niets te verbeteren aan deze vorm van landbouw, zolang althans de zoete aardappel het hoofdvoedsel van de mensen blijft.

Want, zoals de landbouw het voornaamste middel van bestaan is, zo is de zoete aardappel verreweg het belangrijkste landbouwprodukt. De Jali's weten van deze zoete aardappel, ook wel bataat geheten, minstens veertig soorten op te noemen. Ook het onderscheid tussen de soorten kennen zij goed, en ze weten welke soort voor welke grond het meest geschikt is. De bataat is een vrij grote knol, met een zoete smaak; de bladeren van de bataat worden ook gegeten, en zijn eigenlijk de belangrijkste groente.

We zouden de manier, waarop de Jali's hun landbouw bedrijven rooibouw kunnen noemen. Want omdat ze nooit dicrlijke mest gebruiken moet de natuur zelf voor bemesting zorgen. Daarom laten de Jali's in de Pasvallei een lege tuin soms acht jaren braak liggen, zodat er weer veel planten op kunnen groeien; in andere gebieden, waar de bevolkingsdichtheid groter is, moet men vaak al eerder een oude tuin weer opnieuw gaan gebruiken, met het gevolg, dat de bataten dan wel eens niet zo groot worden. Maar niet alleen worden nieuwe tuinen aangelegd op stukken grond, die vroeger al eens bewerkt werden, het komt ook vaak voor, dat men een nieuwe tuin in het oerwoud maakt.

Wie zich een beetje kan voorstellen hoe een tropisch oerwoud er uitziet, heeft tegelijk een idee, wat een enorme arbeid verricht moet worden, voor een stuk bos zover bewerkt is, dat er geplant

kan worden. Zo'n oerwoud is ondoordringbaar. Er staan heel hoge bomen in, waartussen allerlei soorten struikgewas en lianen opgroeien. De grond kun je eigenlijk nauwelijks zien, want die is bedekt met een laag humus, die soms meer dan een meter dik is. Al de bomen, die zo oud geworden zijn dat ze omvallen, en alle takken en bladeren vallen op de grond en beginnen daar te rotten. Omdat de vochtigheid erg hoog is, duurt het niet lang voordat een dikke laag humus het bos ondoordringbaar maakt. Laag bij de grond groeien ook veel varens en mossen, met hier en daar prachtige orchideeën en andere bloemen.

Als de Jali's eenmaal besloten hebben een nieuwe tuin in het oerwoud aan te zullen leggen, is het eerste werk het omkappen van de meeste bomen, die er in het stuk bos staan, en vooral ook het neerhakken van alle struikgewas. Sommige boomsoorten, die goed als brandhout gebruikt kunnen worden, worden helemaal gesnoeid; alleen een klein kruintje wordt overgelaten; daardoor gaat de boom langzamerhand uitdrogen, maar omdat er nog iets in leven is, zal het hout niet zo gauw verrotten. Zodoende hebben de Jali's altijd voldoende brandhout.

Na enige tijd, als de omgehakte bomen en planten verdroogd zijn, wordt de brand erin gestoken. Eerst heeft men natuurlijk de zaak op een hoop gegooid, en daarna worden de vuren aangemaakt. Op de meeste dagen van de week kan men dan ook wel hier of daar een grote rookpluim uit het bos zien opstijgen, een teken, dat er aan een tuin gewerkt wordt. Dit verbranden van verdorde struiken en planten is geenszins een kwestie van opruimen. Het gaat daarbij om de as, die later keurig over de grond verspreid wordt en als mest dienst doet. Daardoor is de aarde vruchtbaar genoeg om tenminste eenmaal een goede oogst te geven.

Wanneer de grond van een nieuw aan te leggen tuin eindelijk vrij is van houtresten, worden de pootbedden gemaakt. Eerst heeft men de beschikbare grond netjes verdeeld over het aantal families, dat eraan mee zal werken. Als iedereen weet welk stuk van hem is, begint het ompspitten van de grond en het opwerpen van de bedden. Ook dit heeft zijn goede reden. Als de Jali's in Abenago hun zoete aardappelstekken zo maar in de grond zouden poten, zouden de vruchten later in de grond verrotten. In Landikma, waar de temperatuur veel hoger is, maakt men veel minder werk van de pootbedden, omdat daar de grond toch zo weer droog is. Maar in de koudere en natte gebieden is het noodzakelijk de bataten op bedden te planten. In de Baliem-

Het planten van bataat-stekken is een belangrijk werk van de vrouw.

Jongens bezig met het planten van bataat-stekken; de staande plant is een „hom”, een eveneens veelgegeten knolvrucht.

vallei worden om de bedden heen zelfs heel diepe sloten gemaakt. En zelfs dan komt het daar nog voor, dat door grote wateroverlast de aardappels verrotten. En dat betekent hongersnood. In Abenago echter, waar de vele regen door de steilte van het gebied toch eigenlijk nog weer vrij snel wegfloopt, hoeven de sloten niet al te diep gemaakt te worden.

Het is altijd een blijde dag, als de grond zover voorbereid is, dat er geplant kan worden. Dat is hoofdzakelijk een karwei voor de vrouwen, hoewel tegenwoordig de mannen en jongens ook wel zelf planten. De meeste Jali's zonderen een klein stuk van hun tuin af voor de kerk; daarvan mogen dan later de Bijbelschooljongens eten. Omdat de meeste oudere mannen nog meer dan één vrouw hebben, moeten ze voor elk van de vrouwen een stuk grond klaar maken. Sommigen hebben daarom wel eens gezegd, dat ze vanwege het Evangelie wel een vrouw wilden verlaten. Maar dat zeiden ze wellicht alleen maar om minder werk te hebben. Daarom, wie uit de vroegere tijd meer vrouwen had, moet ook nu nog voor hen allen een tuin maken.

Meestal nemen de vrouwen de kleine kinderen in een net op hun rug mee naar de tuin. Met hun ene hand houden ze het net vast, in de andere hebben ze een pootstok, een bundel aardappelstekken, en soms een touw, waar aan een klein varkentje loopt. Alvorens de stekken in de grond gestopt worden, maken ze voor elke plant een klein heuveltje. „Dat is het huisje van de bataat; anders is het te koud voor de aardappel”, zeggen ze dan; maar de ware reden er van is, dat de vruchten ondanks de pootbedden toch nog zouden verrotten als er geen heuveltjes gemaakt zouden worden. Voor de bataten rijp zijn, moeten die heuveltjes soms nog vier keer aangeaard worden. Zo snel spoelt de grond weg.

Het is een mooi gezicht, zo'n nieuwe, pas-beplante tuin. De bataatstekken staan netjes in rijen geplant en de bedden liggen, goed uitgekiend, op de hellingen om een snelle afwatering te bevorderen. Het onkruid is nog niet opgegroeid. In het koude Abenago duurt het na het planten wel een maand of acht voor de knollen groot genoeg zijn om geoogst te worden. Ook dat is een feestelijke gebeurtenis. Familie en vrienden worden uitgenodigd en men bereidt gezamenlijk een maaltijd.

Vroeger, toen de oorlog en daarmee verband houdende werkzaamheden veel tijd in beslag namen, ging men pas een nieuwe tuin maken, als de oude bijna leeg was. In de meeste gevallen had men daardoor te maken met een periode van voedselschaarste, die wel een paar maanden kon duren. Geleidelijk

De stekken van de zoete aardappel worden geplant op bedden, die door goten omgeven zijn.

echter gaan steeds meer mannen er toe over om een nieuwe tuin aan te leggen nog voordat de oude leeggegeten is. Het komt haast niet voor, dat een lege tuin direkt na een oogst opnieuw beplant wordt. Daarom is het steeds nodig een stuk oerwoud te ontginnen, of een stuk land, dat jaren heeft braak gelegen, te bewerken. Het opnieuw klaar maken van een stuk vroegere tuingrond is wel niet zo veel werk als het openhakken van een perceel bos, maar toch kost het heel wat tijd voor de nieuw opgeschoten struiken en grassen zijn neergehakt en verbrand. Ook gebruiken de Jali's in zo'n geval de bestaande pootbedden niet opnieuw. Ze graven nu de goten, waar vroeger bedden zijn geweest. Het slik, dat zich in de loop van jaren in zo'n oude tuingoot heeft verzameld, werken zij bovenop de nieuwe bedden, en bevorderen zo de vruchtbaarheid. Dat is al weer een teken, dat de Jali's op het gebied van de landbouw door eeuwenlange ervaring heel wat geleerd hebben.

De zoete aardappel is voor de Jali's wel het hoofdvoedsel, maar er zijn vele andere gewassen, die door hen geteeld worden. Sommige daarvan vormen een aanvulling van de zoete aardappel,

zoals de kladi, die enorm grote bladeren heeft en per plant maar één knol voortbrengt. De kladi wordt overal gepoot, waar er plaats voor is, soms in de bataattuinen, soms langs een pad of in een dorp. De smaak van de kladi is veel minder zoet, dan die van de bataat, maar toch lusten de Jali's ze graag.

Ook in de dorpjes leggen de Jali's kleine tuinen aan. Daarop verbouwen ze vooral gewassen, die ze erg waardevol vinden. En de aanblik van een dorp wordt erdoor opgefleurd. Heel veel ziet men de bananenbomen. Vooral in de gebieden, die iets lager liggen en waar temperatuur en luchtvochtigheid hoger zijn, worden overal de bananen aangetroffen; in de koudere streken wordt de banaan ook wel geplant, maar daar zijn de vruchten harder, kleiner en zuurder. De bananenboom is niet alleen waardevol vanwege de vruchten, maar ook vanwege het blad. De Jali's gebruiken de bananenbladeren, die heel groot zijn, vaak om iets in te pakken; ook dienen de bladeren als omhulsel van groenten, die in de kookputten gestoomd worden. Evenals de banaan, wordt ook het suikerriet veel aangeplant. En wanneer er een feestelijke gebeurtenis gevierd wordt, eet men het suikerriet met graagte. Voordat de westelijke boonsoorten ingevoerd werden, kenden de Jali's eveneens een soort inheemse bonen; maar het verbouwen daarvan is in de koudere gebieden gestopt, toen de nieuwere zaden verkrijgbaar waren.

Een aantal gewassen wordt met veel zorg gekweekt. Eén daarvan is de komkommer, een welkome aanvulling op het groentemenu. Maar nog belangrijker zijn de kalebassen. Want daarvan worden de „houten broeken” voor de mannen gemaakt. Voor deze kalebassen, waarvan het onderste gedeelte als watervat gebruikt wordt, bouwen de Jali's een speciaal frame, waarover het gewas kan groeien. Als de vruchten groter en langer worden, kunnen ze tussen de stokken van het frame door ook naar beneden groeien. Daardoor krijgen de kalebassen een goede vorm. Een met veel zorg verbouwd gewas was vroeger ook de tabak. Want de Jali's rookten graag een sigaretje, waarvoor een blaadje als vloeï dienst deed. Als de tabaksbladeren rijp waren, werden ze stevig in elkaar gedraaid tot een rol, en daarna op een warme plaats in de hut opgehangen. Zodoende kon de tabak goed drogen en tegelijkertijd een zeker aroma verkrijgen. De teelt van tabak is echter vrijwel verdwenen, omdat de Jali's met het roken zijn opgehouden.

Over het algemeen zijn de Jali's er vrij goed in geslaagd producten te verbouwen, die door de Zending zijn ingevoerd. Voor-

opgesteld natuurlijk, dat die produkten voor het klimaat geschikt waren. Naast de vroegere gewassen zijn hierdoor andere voedingsmiddelen ter beschikking gekomen, die geleidelijk aan ook door de Jali's zelf gegeten worden. Aanvankelijk was de bevolking zeer aarzelend, omdat zij niet wisten, of er soms een kwalijke geest in de nieuwe gewassen zat, die hen schade zou kunnen berokkenen. Maar dat bleek na enige tijd nogal mee te vallen, zodat tegenwoordig ook kool, bonen, maïs, aardappelen en enige andere produkten verbouwd worden.

De Jali's dachten vroeger, dat goede oogsten het gevolg waren van een gunstige stemming van de geesten der voorvaderen. En ze haalden die geesten er ook bij om de tuinen te beschermen tegen diefstal. Bij de ingang van een tuin, die immers meestal omheind was om loslopende varkens te weren, plaatsten ze dan een stok met een bundeltje gras erin. Dat was een taboeteken, waardoor een eventuele dief door de geesten gestraft zou worden met ziekte of iets dergelijks. Ook werden er offers aan de geesten gebracht om een goede groei van het gewas te verzekeren. Zoals het hele leven van de Jali's vroeger beheerst werd door het geloof in geesten, zo ook was de landbouw omgeven met handelingen, waardoor het geplante een goede oogst zou opleveren. Tenminste, dat hoopten ze.

Maar door de komst van het Christendom, ook in de Pasvallei, hebben de Jali's al dit bijgeloof verlaten. Ze erkennen nu, dat ware wasdom niet veroorzaakt wordt door allerhande ceremoniën, maar door God geschonken wordt. En voordat een nieuwe tuin voor het eerst beplant zal worden, houden zij nu met enige Bijbelschooljongens een korte bidstond voor het gewas. Ook het schenken van een bepaald stuk grond, waarvan de opbrengst voor mensen bestemd is, die kerkelijk werk verrichten, moet gezien worden als een gebaar, waarin de dankbaarheid voor het dagelijks genoten voedsel tot uiting komt.

VIII

Het varken en de kookput

Zoals gezegd, is de landbouw voor de Jali's verreweg het belangrijkste middel van bestaan. Een groot deel van de dagelijkse arbeid wordt daaraan besteed. Dit neemt echter niet weg, dat ook de varkensteelt druk beoefend wordt. Maar het vlees van de varkens draagt nauwelijks bij tot een geregelde voorziening in de behoefte aan dierlijke eiwitten. Wie de foto's bekijkt, zal het dan ook opvallen, dat vooral de vrouwen, meisjes en jonge kinderen, die niet de kans hebben om door de jacht zich wat extra vlees te verschaffen, bijna allemaal dikke buiken hebben, een gevolg van chronische eiwit-ondervoeding.

Natuurlijk werden de varkens, die met aandacht verzorgd werden, vroeger ook wel gegeten. Maar dat gebeurde altijd bij speciale gelegenheden, waarbij het doden van een varken als het ware door de voorouders vereist werd. Vooral in geval van ziekte

Een big op schoot; voor sommigen is het varken een huisdier, dat vertrouwd wordt.

werden varkens geregeld geslacht, en de patiënten met het bloed ingesmeerd om de boze geesten te verdrijven. Ook in andere ceremoniën speelde het varken een grote rol, bij de bruidskoop, bij offers, als vergoeding voor het overlijden van iemand, in de ruilhandel. En ook kon men aan de hoeveelheid varkens die iemand bezat zien of de man rijk en belangrijk was; dat hing trouwens weer samen met het aantal vrouwen, waarmee een man getrouwd was, want de varkens werden hoofdzakelijk door vrouwen verzorgd; hoe meer varkens dus, des te meer vrouwen, en omgekeerd.

Want een varken was voor de Jali's niet alleen maar een beest, maar ook een huisdier. Soms werden ze door de vrouwen vertroeteld en op schoot gehouden. Soms werden jonge biggen in het net megedragen, net zoals baby's. Als de vrouwen naar de tuin gingen, namen ze een varken met een touw om een poot mee; het dier kon dan in de tuin wat rondwroeten en eten zoeken. En als het de hele dag in een oude tuin gescharreld had, werd het 's avonds door zijn bazin weer meegenomen naar huis. Daar kreeg het een paar zoete aardappelen en etensresten. Soms had het varken een eigen hokje in het huis van de mensen, soms ook was het ondergebracht in een privé-stalletje buiten.

Hoewel de vrouwen de varkens dus verzorgden, namen de mannen het grootste deel voor hun rekening, als het op eten aankwam. Dat gebeurde behalve bij andere ceremoniële plechtigheden vooral op het grote varkensfeest, dat ongeveer eenmaal in de drie jaar gehouden werd. Een ontzettende hoeveelheid varkensvlees werd dan in enkele dagen door van heinde en ver gekomen gasten verorberd, vaak zó veel, dat ze er een tijdlang ziek van waren. Natuurlijk kregen dan de vrouwen en kinderen ook wel wat, maar de grootste porties waren voor de mannen.

Tijdens zo'n varkensfeest, waarover later meer, werden de maaltijden klaargemaakt op een typische manier, die overal in het binnenland in gebruik is. Als een paar mensen samen bataten eten, legt men ze vaak in het vuur, en eet men ze geroosterd op. Maar bij feestelijke gelegenheden, als er grote groepen mensen bijeen zijn, wordt voor de bereiding van het eten de smoorkuil gebruikt.

In elk dorp zijn er op het dorpsplein wel een paar gaten in de grond gemaakt, die als kookputten of smoorkuilen dienst doen. Het moet gezegd worden, dat het eten, dat erin bereid is, goed gaar wordt, ook al lijkt de methode wat vreemd.

's Morgens al heel vroeg beginnen de mannen een brandstapel te

maken, waarin de kookstenen verwarmd zullen worden. Het is belangrijk dat die stenen goed heet zijn, omdat anders de hele maaltijd zou kunnen mislukken. Ondertussen hebben de vrouwen het eten wat schoon gemaakt, bladeren en gras gehaald, zodat de smoorkuil dadelijk, als de stenen verhit zijn, volgestopt kan worden. Als er ook varkens gegeten zullen worden, slachten de mannen de dieren. Dat gaat op een speciale manier. Een klein varken wordt door twee mannen vastgehouden en een derde schiet van dichtbij een pijl door de borstkas van het dier. Een groter varken blijft op de grond staan, vastgebonden aan een touw om zijn poot, en krijgt dan zijn pijl. Als de kookstenen voldoende heet geworden zijn, wordt de smoorkuil volgestopt. Natuurlijk is eerst het vuil en de resten van vorige maaltijden uit de put verwijderd. Dan worden er bundels gras in de kuil gelegd, afgedekt met bananenbladeren. Daarop komt een laag hete stenen, weer afgedekt met bladeren. Zo wordt telkens een laag in de kuil gelegd, groenten, varkensvlees, bataten en bladeren. Als alles netjes ingepakt is, wordt de hele stapel afgedekt met gras en tenslotte de hele zaak met lianen dichtgebonden. Door de hitte van de stenen, die tussen het kooksel ingepakt zijn, begint dan het stoomproces, dat ruim een uur duurt.

Terwijl het eten zo gekookt wordt, hebben de mensen rust. Er wordt gezongen of een redevoering gehouden. Maar als het stomen klaar is, wordt iedereen weer actief. De gasten zetten zich in lange rijen op de grond en krijgen een bosje gras voor zich, dat als tafellaken dienst doet. Mannen halen de stenen, die vaak nog goed heet zijn, uit de geopende smoorkuil en de vrouwen nemen het eten eruit. Het is dan weer de taak van de mannen om het gestoofde eten uit te delen. Ze rennen met armen vol voedsel langs de rijen wachtenden en gooien voor iedereen zijn portie op de grond. Als tenslotte al het eten verdeeld is, begint men te eten. Bij een grote maaltijd wordt er meestal zo veel klaargemaakt, dat men het niet op kan. De rest wordt keurig verpakt in een bundel blaadjes meegenomen naar huis. Als er varkens gegeten worden, is het natuurlijk ook de taak van de mannen om het te verdelen. Met hun scherpe bamboemesjes weten ze het vlees prima te snijden. Vaak heeft men overigens van te voren een varken al in een paar stukken gesneden, voor het in de smoorkuil komt. Alleen kleine varkentjes worden in hun geheel gestoomd. Men zal ook niet veel weggooiden. Groenten, botten, darmen, alles wordt afgekloven tot er werkelijk niets eetbaars meer aan te vinden is. Met een volle buik gaat na de

Vroeger werd het eten óf gestoomd, óf geroosterd; nu wordt het ook wel in schalen gekookt.

maaltijd iedereen opgetogen weer naar zijn huis.

Een zeer bijzondere lekkernij is voor de Jali's een grote, rode pandanus-vrucht, die in het indonesisch „buah merah” heet. Als het de tijd is, waarin deze vruchten rijp zijn, worden op vele plaatsen maaltijden gehouden, waarbij de buah merah de volle aandacht krijgt. Op de bovenbeschreven wijze wordt ook het vruchtvlees van de buah merah meegekookt in de kookputten. Daarna wordt de vrucht met de handen door de mannen uitgeknepen, zodat een vuurrood, drabbig sap ontstaat; dat wordt dan gesprenkeld over de bataten. Het met buah merah bereide eten wordt met bijzondere graagte gegeten. Men zegt: „Het smaakt net als vlees”, al zal de kleur daartoe ook wel bijdragen. Hoewel de Jali's verzot zijn op vlees, krijgen zij dus lang niet altijd de gelegenheid om zich te verzadigen. Vaak moeten ze wachten tot een feestelijke gebeurtenis, voordat ze weer wat vlees krijgen. Want zo dik zijn de varkens in de Pasvallei niet gezaaid. De laatste tijd echter schijnt de kippenteelt vooral in de warmere gebieden steeds belangrijker te worden. De kippen, natuurlijk per vliegtuig ingevoerd, doen het goed, vooral in

Landikma; ze hebben daar ook weinig verzorging nodig en vormen een gemakkelijk te onderhouden bron van dierlijke eiwitten, die de bevolking alleen maar ten goede komt en hen in staat stelt zo nu en dan wat extra vlees te eten. Nu de Jali's de kalender beginnen te leren, worden bijvoorbeeld op verjaardagen van kleine kinderen familiebijeenkomsten gehouden, waarop een geslachte kip een aantrekkelijk deel van de maaltijd vormt. Jammer genoeg kan men dat van groter vee niet zeggen. Hoewel ook geiten, schapen en zelfs koeien ingevoerd zijn, stelt de verzorging daarvan nog te grote eisen aan de Jali. Voorlopig lijkt het, dat varkens en kippen hun voornaamste vee zullen blijven.

IX Op jacht

De volwassen mannelijke Jali's waren voor hun vleesvoorziening niet helemaal op de varkensteelt aangewezen. Want hoewel dat tegenwoordig minder wordt, gingen ze vroeger vrij veel op jacht. En in het bos leefden verschillende dieren, die zich lieten verschalken. Bovendien groeiden in het bos verschillende wilde vruchten, die men graag lustte. Zo kwam het, dat de Jali's vaak naar het bos gingen, om hout te halen, om dieren te vangen, en ook wel om zich wat te vertreden.

Natuurlijk kon de jacht niet overdag plaatshebben. Dan lieten de bosdieren zich niet zien. En als het 's avonds nieuwe maan was, konden de Jali's zelf niets zien. Daarom wachtte men met de jacht op bosratten tot het volle maan was.

In de Pasvallei komen ook hier en daar wilde zwijnen voor. Die zijn bijzonder geducht. Want met hun grote slagstanden hebben ze al menig man opengereten. Soms overleed iemand, als de verwondingen door een wild zwijn te ernstig waren geweest. Maar ook zagen de evers soms kans de omheining van een tuin te doorbreken. En de verwoestingen, die ze dan aan konden richten, maakten het werk van maanden ongedaan. Als er daarom door iemand een wild zwijn was gesignaleerd, kwamen de volwassen mannen snel bij elkaar om te bespreken hoe men het dier zou vangen. Dan trokken ze erop uit, gewapend met pijlen en bogen en lange lanssen. Allereerst probeerden ze het zwijn te omsingelen, om daarna heel snel een omheining te maken, waaruit het dier niet meer kon ontsnappen. Als zo'n bedreigd dier een aanval op de mannen ging doen, moesten ze vlug een boom in. Maar tenslotte zat het beest gevangen in de omheining. Dan kwam het er op aan het zwijn neer te pijlen. Dat was echter vaak moeilijk, omdat struikgewas het goed richten belemmerde. En als een zwijn op een paar plaatsen was aangeschoten, maar nog niet gedood, werd het beest nog veel wilder. De mannen kwamen dan voorzichtig dichterbij om het met een lans neer te steken. Maar als dat niet lukte wegens het dichte struikgewas, moesten de mannen een direkte aanval doen. Met een stel tegelijk, dolken en messen in de hand, sprongen ze dan boven op het zwijn. Soms ging het goed. Dan werd het dier snel geveld. Maar

het mislukte ook wel eens. Dan liepen de mannen kans zwaar gewond te worden, want het zwijn kende evenmin als de mannen medelijden. Daarom liep men een groot risico met de zwijnenjacht. Maar als het gelukt was om een ever neer te leggen, kwamen de mannen vrolijk joelend terug, het beest met de poten aan een stok gebonden, die door een paar mannen gedragen werd. Maar ook mislukte de zwijnenjacht wel eens. Dan ontsnapte het dier tenslotte toch. En hoewel de mannen soms dagen er achteraan joegen, vingen ze het niet meer.

In de riviertjes in de Pasvallei komt geen vis voor. Daarvoor is de stroming te sterk. Naar beneden, vlak bij Landikma vinden de Jali's wel zoetwaterkreeften, maar de praktische waarde daarvan is gering.

Er blijven dus vogels en ratten over als wild, dat gejaagd kan worden. Want hoewel er verschillende soorten slangen zijn, worden die tegenwoordig vrijwel niet meer verorberd. Wat de vogels betreft, men vindt die in de Pasvallei in alle soorten en kleuren. Vooral de prachtige paradijsvogels komen er in vele variaties voor. Niet, dat deze vogels dagelijks gezien worden in de nabijheid van de dorpen. Want zodra de Jali's een vogel binnen de afstand zien, waarin ze met hun pijl en boog nog raak kunnen schieten, zullen ze niet aarzelen om direkt te richten. Maar in het oerwoud, buiten het bereik van pijl en boog, hoort men vele vogels kwetteren. Vroeger hebben de Jali's veel moeite gedaan om sommige vogels te pakken te krijgen. Daarbij ging het om de veren, die als voorhoofdversiering gebruikt werden en omdat ze zeer waardevol waren voor een hoge prijs naar de Baliem-vallei verhandeld werden. Maar ook de behoefte aan vlees sprak soms een woordje mee. De bout was natuurlijk niet zo groot, maar dat deerde niet. Het is ook wel eens gebeurd, dat een vogeltje door de propellor van een vliegtuig aan flarden geslagen werd. Als de Jali-jongens dat zagen, stoven ze joelend naar het vliegveld om een miniem stukje vlees te bemachtigen en het later te roosteren. Een enkele maal vulde een geroosterde kikker, een torretje of een sprinkhaan het menu aan.

Maar om ratten te vangen werden speciale jachten georganiseerd. Zoals gezegd gebeurde dat hoofdzakelijk bij volle maan. Als een groep mannen en jongens besloten had 's avonds op ratten te gaan jagen, maakten ze zich overdag al klaar. Men haalde wat zoete aardappelen, de bamboe's om vuur te maken werden in een draagnet gedaan, en pijlen en boog werden klaargezet. Als

het nog licht was, gingen sommigen zoeken naar rattensporen, zodat men 's avonds zou weten waar de ratten zaten.

Tegen de avond ging de groep op weg. Zolang ze nog in het veld waren, mocht er nog wat gezongen worden, maar in het oerwoud moest alle stilte in acht genomen worden. Anders zouden de ratten zich onvindbaar verstoppen. Heel voorzichtig slopen de mannen door het bos. Zelf onhoorbaar luisterden ze met gespitse oren naar elk geluidje, waardoor een rat zijn aanwezigheid zou kunnen verraden. Als ze het nest van een rat overdag ontdekt hadden, probeerden ze het beestje uit te roken, heel voorzichtig. Een paar mannen waren stilletjes naar boven gekropen en zaten op een tak te wachten. Als het arme ratje zich zichtbaar vertoonde, was het er geweest. Snel flitste dan een pijl, die meestal wel raak was. Vaak vingden de mannen meer dan één rat op een avond. Soms kwamen ze zonder buit terug, een beetje beschaamd, soms nat van de regen. Maar als er een paar dieren verschalkt waren, werden ze blij. Eén van de mannen maakte dan gauw een vuurtje; met zijn tenen hield hij een houtje vast en met zijn handen trok hij een stuk bamboe snel heen en weer langs het houtje. Het duurde dan meestal niet lang, of het hout

Een mogelijke vleesbron voor de Jali's zouden de geiten kunnen zijn; hier een aantal op de strip.

begon te smelten. Vlug werden er droge takjes en bladeren op gelegd, en spoedig kringelde de rook naar boven. Boven het vuur werden de gevangen ratten geroosterd, in de as polte men de meegebrachte bataten. Als het de tijd was, waarin de bosklappers rijpten, werden die ook in het vuur geroosterd. Dat was bij elkaar een heerlijk maal!

Door landbouw, varkensteelt en jacht verkregen de Jali's een menu, waarvan ze redelijk goed konden eten. En dat is nog iets beter geworden door de nieuwe producten, die ingevoerd zijn. Men kan daarom hun voedingstoestand moeilijk slecht noemen. Het is waar, dat vooral in de warmere streken nog vrij wat mensen roodachtig haar hebben, een verschijnsel, dat op eiwit-ondervoeding schijnt te wijzen. Maar over het geheel genomen voelen de Jali's zich best bij hetgeen zij als hun dagelijks voedsel ontvangen. En ze zijn ook bepaald niet te lui om door harde arbeid die voedsel-situatie te bestendigen.

X

Mensen als vogels - kleding en versiering

Wie foto's van een volk als de Jali's bekijkt, zal menigmaal het gevoel bekruipen, dat deze mensen zich maar nauwelijks gekleed moesten voelen. Want voor het besef van een westerling hebben zij maar weinig „kleding” aan. Maar dit betekent allerm minst, dat een Jali in zijn eigen ogen ongekleed is. Integendeel, de Jali's kennen een schaamtegevoel, dat voor menige westerling beschamend zou zijn.

Merkwaardigerwijze was de vrouw in de Jali-maatschappij gewoonlijk minder uitgedost dan de man. Hoofdzakelijk bestond haar kleding uit een rokje en een aantal netten. Al heel vroeg, nog voordat het lopen kon, kreeg een meisje een rokje aan. In feite bestond dat weliswaar uit niet veel meer dan een touwtje met wat strootjes eraan gebonden, maar voor het besef van de Jali's moest een meisje altijd gekleed zijn. En als de jonge meisjes kunnen lopen, wat meestal vrij lang duurt, omdat de kinderen in draagnetten of op de schouder meegenomen worden, is het volledig gekleed.

In de vroegere Jali-maatschappij kon men aan de rok van een vrouw zien, of zij getrouwd was. Want bij een huwelijk werd het grasrokje, dat de meisjes dragen, verwisseld voor een vrouwenrok. Deze bestond uit een vrij groot aantal geweven vezels, die overdwars gedragen werden. Ook kon men zien of een vrouw weduwe was. Want dan had zij een kort rokje aan, waarvan de brede vezels niet overdwars, maar afhankelijk gedragen werden.

Wat de kleding van de vrouwen betreft, is er door de komst van het Evangelie al heel wat veranderd. Want de vroegere vrouwenrokjes waren bepaald nogal doorzichtig. Maar tegenwoordig dragen alle vrouwen nette, lange grasrokken. Het gras, dat voor deze rokken gebruikt wordt, plant men speciaal aan in vijvers of moerasachtige plaatsen. Als het later groot genoeg is, wordt het geplukt, gedroogd en verwerkt tot een rokje. Eén rokje bestaat uit grasstengels, die aan een touwtje geknoopt worden. De Jali-vrouwen dragen verschillende rokjes over elkaar, soms tot vier of vijf toe.

Een typisch kledingstuk voor vrouwen is ook het lange draagnet. Van alles en nog wat wordt daarin meegedragen, baby's, kleine

Een groepje vrouwen met de vroegere korte rokken.

varkentjes, groenten, bataten, enz. Alleen het kleinere brandhout wordt op het hoofd gedragen; de mannen zorgen natuurlijk voor de grotere stukken brandhout. De draagnetten, waarvan de vrouwen er meestal een paar omhebben, is voor een belangrijk deel ook kleding, en wel rugbedekking. Men zal niet gauw een vrouw in een gezelschap zien, die niet als ze opstaat met een elegant gebaar haar net omslingert. Vooral als er zware lasten in het net gedragen moeten worden, leggen de vrouwen een knoop in de band van het net, zodat het niet langer dan hun heupen zal neerhangen; anders zou de last te zwaar worden.

Het maken van een net is een langdurig en precies werk. Het moet allemaal met de hand gebeuren. De grondstof voor de vezels van het net is een speciale struik, waarvan de takken geplet worden met een stuk hout. Daarna trekt men de vezels uit elkaar en van de zo verkregen draadjes maakt men eerst touw door de draadjes met de vlakke hand over het dijbeen te rollen. Als er voldoende is van het aldus gedraaide touw, begint men het net te haken. Ook dat is uiteraard handwerk, al gebruikt men wel vaak een soort haakpen van bot. De draagband van het net wordt extra stevig gemaakt, omdat daaraan tenslotte de hele

vracht gedragen moet worden. Vaak worden er geel gekleurde vezels van een bepaalde orchideeën-soort door het net geweven, om een wat fleurige aanblik aan het gewoonlijk bruine net te geven; tot dat doel worden ook soms gedeelten van het net geverfd met een vloeistof, die van bessen gemaakt wordt. De nieuwe netten worden niet alleen door de Jali's zelf gebruikt, maar zijn ook een begeerd handelsartikel. „Export” is er hoofdzakelijk naar de Baliem-vallei, waar de plant, waar de netten van gemaakt worden, niet voorkomt.

Ook de Jali-mannen kennen het haakwerk. Zelf dragen ze meestal slechts kleine netten, maar ze verstaan wel goed de kunst om het vlechtwerk te maken. Trouwens, ook de schelpenbanden, die vroeger o.a. als bruidsbetaling gebruikt werden, en de schelpenbefjes, die belangrijke mannen vroeger om hadden, waren op dezelfde manier als de netten gehaakt.

Bijna ongemerkt komen we zo terecht bij de mannenkleding. Het meest opvallende daarvan is natuurlijk de koker, een stuk kalebas, speciaal voor dit doel verbouwd op een takkenframe dicht bij de huizen. Zeer beslist is de koker, met een touwtje om middel of borst vastgehouden, een schaambedekking, die angstvallig gedragen wordt. Vaak wordt de koker aangevuld met een dagelijks vers blaadje achter op de heupen.

Maar de mannen hadden vooral vroeger heel wat meer dingen, die als een soort kleding gebruikt werden. Eén daarvan was het haarnet, een soort geweven pet, die over de lange haren gedragen werd. De Jali-mannen sneden hun haren vroeger eigenlijk nooit kort af. Integendeel, meestal werd hun lange haar opzettelijk nog wat bewerkt om met een goede haardos voor de dag te kunnen komen. Het haar werd dan ingesmeerd met varkensvet en roet, en soms in een soort pijpekrullen gedraaid. Daardoor konden de mannen er soms erg wild uitzien. Want niet alleen hun grote bossen haar werden ingesmeerd, maar ook voorhoofd, schouders en borst. Hun donkere huidskleur werd daardoor versterkt tot een gitzwart, waarvoor men bang zou worden. Bij gelegenheden van strijd of feest kwamen daar dan nog weer allerlei versieringen bij. Heel vaak hadden ze om hun voorhoofd een gevlochten band, waarin fel gekleurde veren gestoken werden; sommigen droegen witte veren, ook wel in hun haar. Ook had men dan wel kleine netten om, waarin veren gestoken waren.

Het schrikwekkende uiterlijk van de vroegere Jali's werd nog versterkt door een varkensslagtand, die door een gaatje in het neus-tussenschot gestoken werd. Sommige mannen maakten twee van

Een typisch voorbeeld van het vroegere voorkomen van de Jali's: met roet en varkensvet ingesmeerd haar, een beffe van schelpen en de lange koker.

Niet alleen waren de haren vaak ingevet vroeger, maar meestal droegen de mannen ook nog een krans van veren; vooral rode veren werden voor dit doel ingevet

Duidelijk zijn bij deze jongens de snoertjes te zien, die de Jali's vroeger vaak om hun hals hadden; ook hebben zij banden om hun elleboog; één en ander diende ervoor om de geesten op een afstand te houden, terwijl anderen dit soort tooi ook wel vooral als versiering zagen.

die varkenstanden met een touwtje aan elkaar en staken ze dan door hun neus; dan leek het net of zij een vervaarlijke snor droegen. Op het hoofd kwam er dan nog vaak een soort muts van rattebont bij, waarin ook weer grote veren gestoken werden. Zo sierden de mannen zich op.

Om de hals droegen ze allerlei soorten versiering. Als bescherming tegen kwalijke geesten hadden ze een koordje met het uiterste puntje van een varkensstaart; ze dachten, dat daardoor ziekten geweerd konden worden. Vooral belangrijke mannen hadden ook een halssnoer, waaraan een grote schelp gebonden was. En als teken van een zeker bezit kon dan verwisseld worden met een befje, waarop talrijke kleine schelpjes genaaid werden. De mannen waren trots op die halssnoeren, vooral zij, die een zekere waardigheid hadden.

Met de versiering van hoofd en hals hield het bij de Jali's meestal op. Soms hadden zij nog wel kunstig gevlochten armbanden van gespleten riet, en ook wel armbanden van rattebont.

Het spreekt vanzelf, dat op hoofden, die nooit gewassen werden, heel wat luizeleven zich kon handhaven. Een gezellige bezigheid voor een groepje mannen was dan ook het bij elkaar naar luizen

zoeken. Dat betekende ook nog weer een heel klein beetje vlees. Hun baarden lieten de Jali's meestal staan, maar snorren werden uitgetrokken. Soms epileerde men ook baardharen. Met een klein, half doorgebroken stokje werden dan de haren van baard of snor gepakt, ingeklemd en uitgetrokken.

Toen er door bestuur en Zending kralen ingevoerd werden, was men er snel bij om deze nieuwe soort versiering te gebruiken. Weliswaar kenden de Jali's prachtige kralen van een inheemse grassoort, maar de ingevoerde kralen waren kleuriger en daarom meer gewild. Ook tegenwoordig ziet men vele vrouwen en meisjes, maar ook mannen en jongens met een snoer kralen om hun hals lopen. Voor hen zijn de kralen een waardevol artikel.

Eén soort lichaamsversiering moet nog genoemd worden, al was de reden daarvoor droefheid. Als immers de Jali's een sterfgeval in hun naaste familie meemaakten, beschilderden ze zich met witte klei. Vooral de vrouwen maakten zich van top tot teen wit. Zo bleven ze vaak een hele tijd lopen. Maar ook als er een andere reden tot droefheid was, beschilderden de Jali's zich soms. Het gebeurde ook wel, dat ze alleen een gedeelte van het lichaam met klei insmeerden. Toen een man zijn vrouw kwijt geraakt was, omdat anderen haar hadden ontvoerd, kwam hij vanuit zijn woonplaats naar de Pasvallei-Jali's om hulp te vragen. In zijn pikzwarte bovenlijf staken twee met witte klei beschilderde ogen vreemd af. Waarom? „Mijn vrouw is weg, daarom is mijn hart bedroefd”, zei hij. Zijn zaak is goed afgelopen. Nu woont hij, gewassen en geknipt, in de Pasvallei, met zijn vrouw.

Eigenlijk alle vroegere opsmuk van de Jali-mannen is tegenwoordig verdwenen. Zij hebben afstand gedaan van de dingen, die tot hun vorige leven behoorden. En dat leven hebben ze verlaten. Veel van de oude versieringen zijn verbrand.

Geregeld knippen de mannen elkaars haar. Hun hoofdtooi is nu dezelfde als vroeger die van de kinderen met hun kroeskopjes, die nog niet met varkensvet en roet ingesmeerd werden. Zij scheren ook regelmatig hun baarden. En, wat ook heel belangrijk is, ze wassen zich veel. Nu zeep en handdoeken voor hen verkrijgbaar zijn, houden ze hun lichamen rein. Vroeger gebeurde het wassen zelden of nooit. Sommige mensen liepen met een dikke korst vuil op hun lijf. En dat daardoor wel ziekten konden ontstaan, begrijpen de Jali's nu zelf ook.

Vooral de laatste tijd beginnen steeds meer mannen en jongens naar kleding te vragen. Sommigen dragen al dagelijks een broek,

vaak ook al een bloes. Heel geleidelijk verandert de Jali-maatschappij ook in dit opzicht. Vanzelfsprekend moet de verandering niet te snel gaan. Want als b.v. mensen nog niet gewend zijn zichzelf en hun kleding geregeld te wassen, kunnen ze beter nog wat wachten met het dragen van westerse kledij. Dat geldt ook voor de kleine baby's, die nog in de netten megedragen worden. Nu telkens de bladeren, waarin zij liggen, verschoond worden, blijft het net en het kind rein. Als die kleine kinderen echter kleding zouden gaan dragen, die niet genoeg gewassen wordt, zouden de Jali's een stap achteruit gedaan hebben in plaats van vooruit.

Geleidelijk zullen steeds meer Jali's kleding gaan dragen. Voor velen van hen is er echter nog een schaamte te overwinnen. Dat geldt vooral ook voor de vrouwen, al hebben ook zij kleding. Want voor hun eigen besef zijn ze goed gekleed. En vooral enige tijd geleden schaamden ze zich nog hevig om als een „ingepakte banaan” door het leven te gaan; want zo noemden de Jali's vroeger iemand, die kleding droeg. En dingen kon je wel inpakken, maar mensen niet.

XI De Jali-maatschappij

Als er een vliegtuig binnenkomt in de Pasvallei, staan de mannen dichtbij de landingsstrip. Wat achteraf, maar niet minder nieuwsgierig, zitten of staan de vrouwen te kijken. En dat hoort zo. Want officieel is de man nummer één, de vrouw komt achteraan. En als de Jali's op reis gaan, moeten de vrouwen de bagage meestal dragen. Zwaar beladen met netten, die vol zijn met zoete aardappels en groenten, sjokken ze achter de mannen aan, die, soms een klein netje op hun rug, voorop lopen, pijl en boog in de hand.

Bij feesten of grote maaltijden zijn het de mannen, die de lakens uitdelen, al moeten de vrouwen het eten aanslepen. Als er grote vergaderingen zijn, rechtszaken b.v., hebben de vrouwen te zwijgen, behalve als ze in de beklagdenbank zitten. Er is weinig plaats voor een eigen positie van de vrouw.

Maar dat is de buitenkant. Want op de achtergrond spelen de vrouwen een heel belangrijke rol. Zij verzorgen de kleine kin-

Als de ouders geen tijd hebben, moeten de kleine kinderen vaak op de babies passen; dat gaat meestal best!

deren en de varkens, zij onderhouden de tuinen, zij bereiden het eten.

Soms waren de mannen bang voor de vrouwen. Vrouwen hadden immers een gevaarlijk gif, waarmee zij mens en dier konden doden? En daarvoor waren de mannen erg benauwd. Ook was er toch het verhaal van Hesili, waar alleen maar vrouwen woonden, die zonder enige hulp van mannen huizen bouwden, tuinen aanlegden en oorlog voerden? Daarom vonden de mannen het beter hun vrouwen wat onder de duim te houden.

Natuurlijk waren er, zoals overal in de wereld, ook wel eens echtelijke ruzies bij de Jali's. Als de vrouwen b.v. niet op tijd voor het eten zorgden, of nalieten de varkens goed te verzorgen. Als de twist dan hoog liep, — want de vrouwen waren helemaal niet op hun mond gevallen —, gebeurde het soms, dat een man in woede een brandend stuk hout uit het vuur nam en zijn vrouw ermee sloeg, op de rug, op de borst, zodat zij ineenkromp van pijn en met grote brandwonden probeerde te ontvluchten. Als zulke ruzies geregeld voorkwamen, kon de vrouw wegluchten, naar haar vroegere familie, of naar het gebied van de vijand, waar zij grote kans liep gedood te worden. De ergste wraak kon een vrouw nemen door zichzelf van een rots in de rivier te gooien, zelfmoord; ook dat kwam voor bij de Jali's. En dan kreeg de man grote moeilijkheden met de familieleden van de vrouw, die betaling voor de gestorvene cisten.

De meeste mannen hadden meer dan één vrouw. De vrouwen vonden dat niet zo erg; ze konden zo immers met elkaar gezellig in een hut wonen en hadden daardoor minder last van eenzaamheid. Voor de man was het bezit van meer vrouwen een teken van zijn rijkdom; ook kon hij dan immers meer varkens laten onderhouden.

De Jali-stam was verdeeld in twee helften. De één heette Wenda, de ander Waia. Het was alleen maar toegestaan, dat iemand uit de ene stamhelft trouwde met iemand uit de andere. Want: „We zijn toch geen geiten”, zeggen de Jali's daarover, en ook tegenwoordig wordt aan de tweedeling van de stam streng de hand gehouden.

Maar behalve van een stamhelft, is een Jali ook lid van een bepaalde familie. En die familie is eigenlijk de belangrijkste eenheid in het maatschappelijke leven, veel belangrijker dan het gezin b.v., al begint er ook in dat opzicht wel een en ander te veranderen. Zo'n familie bestond uit een groep mannen en hun

Een oude vrouw met haar kleindochter; duidelijk is het verschil in voedingstoestand te zien.

vrouwen en kinderen, die meenden, dat zij één voorvader hadden. Vaak wisten ze van die voorvader niet de naam meer, maar dat mocht niet hinderen. Veel Jali-jongens weten zelfs niet de naam van hun grootvader. Eén familie kon over enkele dorpen, of zelfs over een heel groot gebied verspreid wonen. Meestal woonde een familie uit de Wenda-stamhelft samen met één uit de Waia-helft; zulke bevriende families wisselden dan vaak onderling vrouwen uit, en trokken samen ten oorlog.

In een dorpje was een oudere man de baas; of eigenlijk, hij was de spreekbuis van de groep; want echte grote leiders of vorsten kenden de Jali's niet. Er werd door de groep mannen lang gepraat over allerlei zaken en ieder kon zijn zegje zeggen. Maar voor de buitenwereld leek het alsof één man de baas was. En inderdaad waren er mannen, die meer gezag dan de anderen hadden. Zo'n groepsleider had de leiding bij het bouwen van huizen, bij de aanleg van nieuwe tuinen; hij beheerde meestal het mannenhuis, waarin de heilige voorwerpen lagen; als hij wat ouder was, was hij vroeger een oorlogsheld geweest.

Van heel weinig mannen werd echter gezegd dat zij algemeen erkende leiders waren. Men fluisterde, dat deze mannen in het oog van de zon geboren waren. En omdat de zon zo machtig was, hadden ook deze mannen buitengewone kracht. Liok uit de

Pasvallei was zo'n opperhoofd. En men vertelde van hem, dat hij met zijn ene hand de hemel, en met zijn andere de aarde tegenhield, zodat de natuur in goede harmonie bleef. Maar zulke mannen waren zeldzaam. Er was er eigenlijk maar één in elke oorlogsbond.

De oorlogsbond was de grootste groep, die de Jali's kenden, een soort staatje met soevereine rechten. De leider van zo'n bond, hij, die besliste over oorlog en vrede, was een zeer belangrijk man. Hij had veelal ook enig gezag over de anderen, die op een lager vlak, b.v. in een dorp of in een familie, de voornaamste figuren waren.

Zo worden de omtrekken van een leidende figuur in het vroegere Jali-leven duidelijk. Binnen zijn eigen kring werd van hem gevraagd, dat hij vriendelijk was, gastvrij en edelmoedig jegens vrienden. Hij had meerdere vrouwen en varkens. Maar naar buiten moest hij hard zijn, meedogenloos jegens de vijanden, dapper en strijdbaar. Een leider had altijd een aantal doden op zijn geweten. De nu al wat verouderde hoofdman Liok beleed, dat hij elf mensen gedood had. Het was voor een leider ook nuttig, als hij een grote mond had; dan kon hij zijn mening aan allen duidelijk maken. Hij had veel varkens nodig om bij bruidskoop en betalingen van gesneuvelden ruimschoots te kunnen geven.

Naast de grote leidende figuren en de oorlogshelden, waren er in de Jali-maatschappij nog andere grote mannen, die in het openbare leven niet zo sterk naar voren traden, maar van wie de positie toch zeer gewichtig was. Dat waren de specialisten op het gebied van de geneeskunst, de tovenaars. Men dacht, dat deze mannen meer dan gewone mensen van de geesten wisten en door geheime handelingen de geesten wisten te bezweren. Vooral de jongeren, die nog niet waren ingewijd in de geheime dingen, keken met ontzag naar deze lieden op. Men huiverde voor de ontzagwekkende kennis van de tovenaars.

Geregeld komen er in de Pasvallei mensen uit andere, nog heidense gebieden. In hun ogen staat de angst te lezen. Ze kijken schichtig rond. Zo was het bij de Jali's vroeger ook. Een maatschappij, gebouwd op geweld en het recht van de sterke, die geen mededogen kende voor wat zwak was. Die ook geen mededogen kon kennen, omdat de mensen altijd rekening moesten houden met de mogelijkheid van gewelddadige strijd. Wie niet op zijn hoede was, kon het slachtoffer worden van een overval.

Hoe duidelijk was het in de Jali-maatschappij, dat het kwaad,

Oud en nieuw ontmoeten elkaar op een feestelijke maaltijd: tussen de geklede Jali's twee Dani's, die nog op de vroegere manier getooid zijn.

dat in een mensenhart leeft, ook in de maatschappelijke verhoudingen tot uiting komt. Oorlog, moord, vrouwenroof, diefstal van varkens, het waren dingen, die geregeld voorvielen. En wie deze misdaden pleegde, was in de ogen van zijn vrienden nog een held ook.

Het is wonderlijk om te zien hoe veel van deze dingen door de kracht van het Evangelie veranderd zijn, en veranderen, zoals verderop zal blijken. „Wij zijn geworden als vrouwen”, zeggen sommige Jali's nu, bedoelend, dat zij, althans uiterlijk, hun vroegere leven van gewelddadigheid beginnen te verlaten.

XII Oorlog

Aan de overzijde van de rivier de Landi is het niemandsland. Hoog in de bergen ligt wel een klein dorpje met een kerkje, maar verder woont er geen mens. Vanuit Landikma kun je zo naar de andere zijde van de vallei. Maar op de hellingen van de bergen is geen teken van enige bewoning te bespeuren.

En toch, wie goed kijkt, ziet, dat de bergen aan de overzijde van de Landi niet helemaal donkergroen zijn, zoals het oerwoud elders. Hier en daar zijn plekken, waar het donkergroen plaats maakt voor een wat lichtere kleur. Maar er is geen sprake van, dat er iets van hutten of tuinen te zien is. Men ziet er ook nooit rook opstijgen, teken van de aanwezigheid van mensen. Het lijkt er een doodse en verlaten streek.

Dat is het ook. Want op de plaatsen, waar de begroeiing lichter van kleur is, hebben wel degelijk mensen gewoond. De overzijde van de Landi-rivier was zelfs een vrij dichtbevolkt gebied, waar de grond vruchtbaar was en het klimaat aangenaam. Bananen en buah merah groeiden er volop. De Jali's, die er woonden, behoefden niet zoveel aandacht aan hun tuinen te geven. Door het mooie weer groeiden de bataten snel en vereisten weinig zorg. Daarom was het er goed wonen.

Maar er was één minder mooie omstandigheid. Want de Jali's, die over de Landi woonden, waren in oorlog met de mensen van Landikma. Ze waren weliswaar in een bondgenootschap verbonden met de Wandikwalela-stam uit Abenago, maar dat was zo ver weg. Daarom moesten ze vaak alleen strijden tegen de mensen van Landikma. Over en weer was er steeds strijd.

Op een zekere dag sloegen de Landikma-mensen toe. Ze trokken naar de overzijde van de Landi en begonnen te vechten. Mannen werden neergepijld, vrouwen gedood. Hutten werden in brand gestoken, tuinen vernield. Radikaal werd het gebied vernietigd. De mensen, die nog konden weggkomen, vluchtten zo snel ze konden. Want er was geen houden meer aan. De Landikma-mensen hadden overwonnen, voorgoed. De verslagen Jali's verspreidden zich over verschillende gebieden. Sommigen kwamen in Abenago terecht, anderen vestigden zich bij de Dani's in Wendasimu, en enkelen kwamen zelfs terecht bij de Komanije-

Een Jali met pijl en boog op een rots.

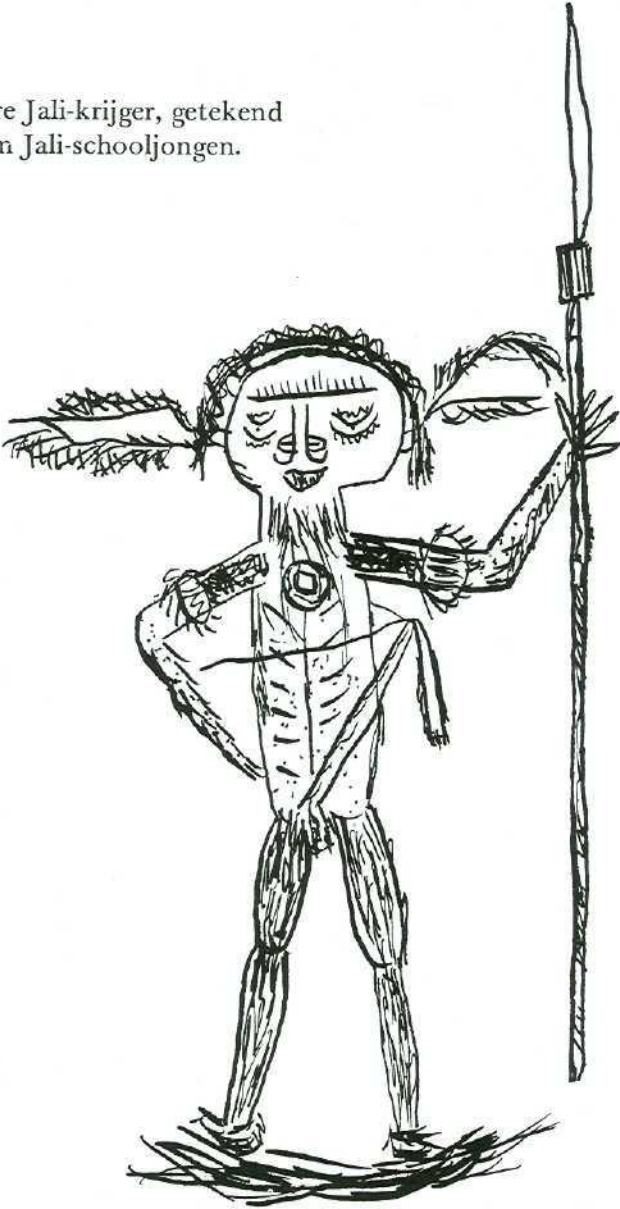
mensen, die aan de Hablifuri-rivier woonden en een heel andere taal spraken.

De Landikma-mensen waren wel blij met hun overwinning. Ze zouden geen last meer hebben van de lieden van de overzijde. Maar de oorlog bleef bestaan. De voornaamste vijand zat nu in Abenago.

Zo was het gegaan sinds mensenheugnis. Altijd was er oorlog en strijd, behalve, wanneer er voor korte tijd vrede gesloten was. En de oorlog was goed, vonden de Jali's. De voorouders hadden het bevolen. Als ze met het vechten zouden ophouden, zouden de zoete aardappels kleiner worden, de varkens zouden doodgaan. Daarom vochten ze door, jaar in, jaar uit.

Soms luwde de strijd wat. Maar spoedig laaide het weer op. Oorzaken waren er genoeg, diefstal van vrouwen of varkens, dood-

Vroegere Jali-krijger, getekend door een Jali-schooljongen.

slag. Natuurlijk vielen er slachtoffers. Maar dat was een risico van het leven. Want de oorlog kon niet ophouden.

In de Pasvallei waren er dus twee oorlogsbonden, die met elkaar in traditionele strijd gewikkeld waren. De één was de oorlogsbond van Abenago, de ander die van Landikma. Aan beide zijden waren er grote oorlogsleiders. Dat zij met elkaar een traditionele oorlog hadden, wilde zeggen, dat zij altijd vijanden van elkaar waren, tenzij voor een tijd de vrede getekend was. Maar ook na een vredessluiting kon het voor een Abenago-man gevaarlijk zijn om in Landikma te komen. Want je kon de vijand nooit vertrouwen. En in oorlogstijd was het zonder meer levensgevaarlijk om zich alleen op het terrein van de vijand te wagen. Dan werd men zonder pardon neergepijld.

Geen wonder, dat de Jali's van de Pasvallei altijd waakzaam waren. Want elk ogenblik kon de vijand komen. En dat niet alleen. Want er waren ook nog de geesten uit het vijandelijke kamp, waarmee men rekening moest houden. En geesten hadden immers geen lichaam, ze konden ongehinderd overal komen.

Vooraf 's nachts waren de geesten actief. Het gebeurde wel eens, vertelden de Jali's, dat een man boven in de hut lag te slapen en opeens zich aangeraakt voelde. Dan schrok hij wakker en keek om zich heen. Maar er was niets. Tot opeens de kreet „Ngaaaah!” de stilte van de nacht verscheurde. De mannen stoven dan naar buiten. Maar ze zagen niets. Alleen ritselde het wat in de verte. Toch waren ze dan bang, doodsbenuwd. Want, zo dachten ze, dat was een dodengeest geweest uit het gebied van de vijand. En dat was een slecht voorteken. De man, die door de geest was aangeraakt, zou in de komende dagen gedood worden.

Zo leefden de Jali's vaak in angst. En dat was te begrijpen. Want de oorlog eiste veel slachtoffers. Sommigen stierven op het slagveld, door een pijlshot of een lanssteek. Anderen, gewond, leefden nog een tijd, tot een wondinfectie ook hun leven beëindigde. Er waren wel specialisten, die heel goed een pijl konden uitsnijden, maar iemand in het leven houden konden ze niet.

Venijniger nog dan de open strijd op het slagveld waren de sluiptochten. Die werden in stilte voorbereid. Als de afgesproken dag was aangebroken, gingen de mannen op weg, soms ver het vijandelijke gebied in. Wie zij te pakken kregen, werd meedogenloos afgemaakt. Als de vijand dat te weten kwam, moesten ze snel terugtrekken. Want op zijn beurt kwam dan de vijand opzetten

en joeg de invallers weg van het grondgebied.

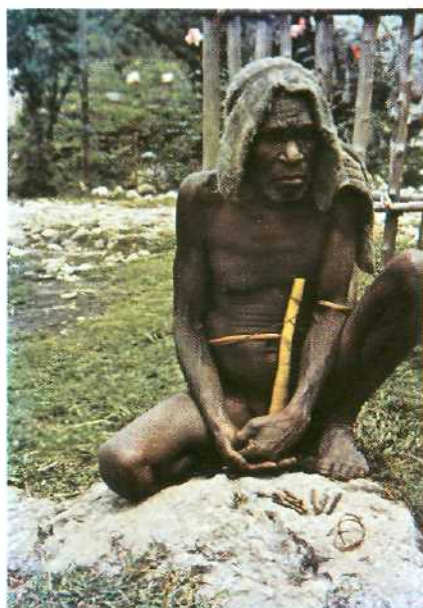
De voorbereiding van de traditionele oorlog geschiedde door mannen, die wisten hoe ze met de heilige stenen moesten omgaan. Er waren immers speciale stenen voor de oorlog, die van de voorouders afstamden en waardoor een goede afloop van de krijg verzekerd werd. Maar ondanks de heilige stenen was men altijd waakzaam, men had pijl en boog altijd bij de hand. Met name ook in het Dani-gebied waren op vele plaatsen wachttorens gemaakt, waarmee men het gebied kon overzien.

Als er door één van beide partijen een slachtoffer gemaakt was, was er bij de ander rouw. Er werd geklaagd en geweend, want de vijand had een vriend gedood. Uit radeloos verdriet hakten sommigen zich een vingerkootje af, bij anderen werd het gedaan, ook bij kinderen.

Heel vroeger, zo vertelden de Jali's, was er in de vallei ook menseneterij geweest. Dan werd een gedode vijand gekookt en opgegeten. De laatste tijden was het niet meer gebeurd, alleen de ouderen wisten er nog van. De mensen van Abenago hadden alleen de onderarm gegeten, vertelden ze, maar in Landikma en verder naar het oosten werd het hele lichaam van een vijand verorberd. En niet zo ver van de post Angguruk werd het de laatste tijd nog gedaan door mensen, die het Evangelie nog niet kenden. Was er aan de ene partij rouw en weeklacht, bij de overwinnaars was er vreugde, als er een vijand gedood was. Dan werd er een groot dansfeest gehouden. Helemaal uitgedost, veren op het hoofd, speren en pijl en boog in de hand, konden de mannen dan uren achtereen dansen en joelen. Want ze hadden een vijand verslagen. Ze leefden in een wilde overwinningsroes.

Naast deze traditionele, door de voorouders ingestelde, oorlog, kwamen binnen de Jali-maatschappij nog andere vormen van strijd voor, zelfs ook binnen één oorlogsbond. Deze ruzies, die ook veten genoemd zouden kunnen worden, hadden meestal diefstal of iets dergelijks tot oorzaak. Ook bij de oplossing van deze conflicten kon het gewelddadig toegaan, omdat er vroeger geen rechtsinstantie was, die boven de partijen stond. Ieder nam het recht in eigen hand, en zorgde, dat aangedaan onrecht gewroken werd.

Vaak nog ziet men de jongere kinderen krijgertje spelen. Ze hebben kleine zelfgemaakte bogen en schieten met ongevaarlijke rietstengels op elkaar. Ze rennen in het rond en gieren van het lachen als iemand op de grond ge gooid wordt. Het is één van

Liok, het stamhoofd van Abenago, met vóór zich elf kleine stokjes, even zovele blijken van de mensen, die hij gedood heeft.

hun vele spelletjes.

Maar voor de ouderen, die de oorlog in al zijn hardheid gekend hebben, is er heel wat veranderd. Want de traditionele oorlog is er niet meer. Abenago en Landikma hebben vrede gesloten, al hebben sommigen daarbij veel moeten vergeten en vergeven. Zij hebben geleerd naar het „Gij zult niet doodslaan” te luisteren. Zij beginnen andere mensen te worden. Voor sommige ouderen is dat heel moeilijk. Hun hele bestaan was vroeger ingesteld op het nakomen van eigen gerechtigheid. Diep in hun wezen leeft de oude tijd nog voort. Alleen genade kan hen wezenlijk veranderen.

Voor velen echter heeft de komst van het Evangelie een tijd gebracht, die vergeleken met vroeger, vreedzaam mag heten. Dat wil niet zeggen, dat het moeilijke gebod van de liefde altijd opgevolgd wordt. Maar er is wel een bereidheid om afstand te doen van het zoeken naar wraak. Daarbij mag ook de rol van de overheid niet vergeten worden. Bestuur en politie regelen nu de zaken, waarvoor de Jali's vroeger zelf naar de wapenen gegrepen zouden hebben. Namens het bestuur regelen Jali-hoofdmannen zelf kleine conflicten, diefstal, overspel. Maar wat het geheel betreft, beseffen zij, dat de rechtspraak niet langer in hun eigen handen ligt, omdat zij leren inzien, dat hun kleine wereldje

slechts deel uitmaakt van een groot geheel. Natuurlijk is onenigheid en wrijving niet uit de Jali-maatschappij verdwenen, zij zijn geen heiligen geworden. Maar zij beginnen te erkennen, dat de overheid boven de partijen staat. En daarmee zijn zij op weg naar een geordende maatschappij, binnen het kader van de Republiek Indonesia.

XIII

Van geboorte en dood

In een gemeenschap van enige duizenden mensen, zoals de Jali-maatschappij van de Pasvallei, zijn geboorte en dood telkens voorkomende gebeurtenissen. En ook de Jali's hadden hun gewoonten met betrekking tot die gebeurtenissen.

De geboorte van een kind was voor de mannen altijd een ietwat geheimzinnig voorval. Ze mochten er dan ook doorgaans niet bij aanwezig zijn. Wel waren er een aantal vrouwen aanwezig bij de geboorte, die gewoon in het gezinshuis plaats had. Er was ook een soort baakster, meestal een oude vrouw, die ervaren was en aanwijzingen kon geven. Want een geboorte was voor de Jali-vrouwen toch altijd een zeker risico.

Men kon wel in geval van nood een medicijnman erbij halen. Die verrichtte dan een paar handelingen, waardoor men dacht, dat de geboorte spoediger zou verlopen. Maar in werkelijk moeilijke gevallen stonden de Jali's machteloos. En dat er soms vrouwen overleden bij de geboorte van een kind, wist iedereen. Hoewel dat uitzonderingen waren.

Toch was men altijd weer blij, als de bevalling goed verliep en moeder en kind in goede gezondheid verkeerden. Het was dan de taak van de vader om de nageboorte buiten te verbranden. Onderwijl koesterde de moeder haar pasgeborene en probeerde het kindje warm te houden door haar handen bij het vuur te verwarmen en op het kind te leggen. Spoedig kreeg de baby de eerste borstvoeding. En na niet vele dagen mocht het, goed ingepakt in bladeren, in het net op moeders rug mee naar buiten.

Gewassen werden de kleine kinderen niet. Dat vonden de Jali's niet nodig. Als de kinderen wat groter waren en zelf konden zitten, mochten ze ook wel op de schouders van hun moeder zitten. Dat vonden ze leuk natuurlijk, dan konden ze de wereld bekijken.

Hoe blij de Jali's ook met hun pas-geboren kinderen waren, ze konden ze maar moeilijk liefhebben met hun hele hart. Want er waren weinig kinderen, die volwassen werden. Door allerlei ziekten stierven vele kinderen voor ze één jaar werden. En hoewel de Jali's dat betreunden, was het toch niet abnormaal voor

hen. Daarom kregen de kinderen geen namen voor ze een paar jaar waren; daarna immers was er wel een kans, dat zij in leven bleven. De namen, die aan de kinderen werden gegeven, hadden altijd wel een betekenis, hoewel ze vaak onzinnig waren. Dat was niet erg; later kon iemand zijn naam wel veranderen, als hij dat wilde.

De eerste jaren voor de Jali-kinderen waren zorgeloos. Ze konden spelen en bij hun moeder toevlucht zoeken. Vaak gingen ze mee naar de tuin. Van hun vader merkten de jongens niet zoveel. Pas als ze zelf ook in het mannenhuis mochten wonen, werden ze in de kring der groteren opgenomen.

Het is begrijpelijk, dat vroeger de kleine kinderen niet zo'n groot deel van de bevolking vormden. Want velen stierven er jong. Maar nu door de moderne medicijnen ook de kinderen en baby's in vele gevallen gered kunnen worden, treden daarin snel veranderingen op. Het percentage van de bevolking, dat uit kinderen bestaat, wordt snel groter. Er is nog geen sprake van overbevolking in de Pasvallei, maar een paar jaar geleden was het wel duidelijk, dat de ouderen zich in verband met de voedselvoorziening moesten instellen op de nieuwe situatie. Want de jonge, hongerige monden moesten gevuld worden, maar de kinderen werkten zelf nog nauwelijks mee in de tuin. Maar de aanpassing aan deze aanwas van het aantal kinderen geschiedt vrij snel.

Het gevolg van de medische hulp aan de kleine kinderen, die vroeger bij een longontsteking b.v. reddeloos verloren waren, is ook, dat de mensen zich meer aangetrokken schijnen te voelen tot hun kleine spruiten. De kinderen krijgen nu meestal vlak na de geboorte een naam, want er is meer hoop dan vroeger, dat de kleintjes groot zullen worden. Vroeger had men gezegd: „Een klein kind heeft nog geen hart. Het kan nog niet denken. Het is eigenlijk nog geen mens”. Maar ook door de invloed van het Evangelie beseft men nu, dat ook de kleine kinderen wel degelijk mensen zijn met een eigen hart, hoe jong ze ook zijn.

De belangrijkste gebeurtenis in het leven van de opgroeiende jongens was de inwijding. Voor die tijd waren ze kinderen geweest, daarna konden ze tot de mannen gerekend worden, hoe klein ze soms ook nog waren. De inwijding was uiteraard geheim, het was volstrekt verboden, dat er vrouwen bij waren of ook maar uit de verte er iets van zagen.

Op het grote varkensfeest, dat ongeveer één keer in de drie jaar gehouden werd, had de inwijding van de jongens plaats. Meestal

begon dat 's avonds. De jongelingen, die ingewijd zouden worden, werden het bos ingebracht naar een huisje, dat helemaal verborgen was tussen het geboomte. Voor elke jongen werd een varkenspijl bekrast met tekenjjes. Die pijl was als het ware een symbool van de jongen en werd heel goed bewaard. Heel veel varkens werden er geschoten en opgegeten, samen met een overvloed aan bataten, bananen en ander voedsel. De jongens werden onderricht, opdat zij later hun mannetje zouden kunnen staan. Op een zekere dag werden de jongens gewassen met dauw. Omdat de Jali's zich gewoonlijk toch al niet wasten, was deze wassing met dauw helemaal een bijzonderheid. Hun kindsheid werd hierdoor symbolisch afgewassen. Ze zouden voortaan mannen zijn.

De inwijding duurde verschillende dagen. Op de laatste dag werden de ceremoniën met een belangrijke rite afgesloten. De mannen maakten een groot vuur en gooiden daarop nat gras, zodat het geweldig begon te roken. Dan werden de jongens de bomen, die in de rook stonden, ingejaagd. Als ze daarvoor nog te klein waren, hielden volwassen mannen hen vast in de rook. Zo gerookt te worden was voor de jongens natuurlijk niet prettig, maar het was nodig, zeiden de mannen. Daardoor werd hun huid gerookt, zodat hun bruine vel later sterk zou zijn, zodat ze forse, stevige krijgers zouden worden. Met de rookceremonie was de inwijding beëindigd.

Ook voor sommige van de oudere meisjes kon het grote varkensfeest een belangrijke gebeurtenis zijn. Want zij, die oud genoeg bevonden werden door de stamhoofden, werden uitgehuwelijkt. Weliswaar waren de meeste verbintenissen al gesloten, voordat een meisje werd uitgehuwelijkt, maar de bekrachtiging daarvan, het bekleden met het rokje van een getrouwde vrouw, werd op het varkensfeest verricht. Vaak had een meisje niet zo veel te zeggen in de keuze van haar aanstaande. Soms als de kinderen nog heel jong waren, konden hun ouders en familie al een beslissing nemen over de toekomstige echtgenoot. Zo werden de banden tussen sommige families versterkt. Maar op het varkensfeest werd een vrouw aan haar man gegeven. Want pas als ze de vrouwenrok aanhad, was ze voor het oog van iedereen getrouwd. Soms kon een meisje op die manier de vrouw worden van een man, die reeds enige vrouwen bezat. Maar voor het besef van de Jali's was dat heel gewoon. Er waren immers meer vrouwen dan mannen? Want vele van de mannen vielen in de oorlog.

Vaak werden na het feest nog betalingen voor de vrouw gedaan. Want een Jali-vrouw moest door haar man gekocht worden. Als betaling werden o.a. varkens gebruikt. De familie van de vrouw eiste die. Maar varkens alleen waren niet voldoende. Er moesten bovendien nog schelpenbanden en heilige stenen worden overgelegd. De schelpenbanden en de heilige stenen waren heel kostbaar. Een schelpenband was een lange strook, geweven van hetzelfde soort touw als waarvan de netten gemaakt werden. In een lange rij waren daarop de schelpen, die bij de Jali's een soort geld vormden, geregen. Op zich waren de schelpenbanden al heel waardevol, maar om een vrouw te kopen moesten er nog een aantal heilige stenen bij gevoegd worden. Evenals de schelpen, kwamen deze stenen niet uit de Pasvallei. Ze moesten van verre aangevoerd en verhandeld worden. Daarom waren ze zo duur. Bij de stenen en de schelpenbanden moesten dan nog varkens en netten gevoegd worden. Een vrouw kopen was dus geen kleinigheid.

Na haar huwelijk ging de vrouw wonen in het dorpje van haar man, samen met de andere vrouwen in één hut. Voortaan zou haar werk aan haar man ten goede komen. Ze zou zijn tuinen verzorgen, zijn varkens onderhouden, en voor zijn eten zorgen. Misschien zou ze een paar kinderen krijgen. Als alles goed ging, zou ze bij hem blijven wonen. Maar als er ruzie kwam, wist ze, dat ze bij haar familie terug kon komen, al zou haar man dat niet nemen. Dan zou ze proberen in het geheim weg te lopen.

De oude gewoonten van de Jali's zijn voor een belangrijk deel al sterk veranderd. Hun leven is onder de invloed gekomen van Gods Woord en velen trachten daarnaar te handelen.

De jonge mannen worden niet langer ingewijd in de geheimen van de stam, zoals ook het grote varkensfeest in zijn heidense vorm niet meer gehouden wordt. De vroegere verhalen zijn aan het licht gekomen als verzinsels, die geen werkelijke waarde hadden. In de kerk hebben vroegere tovenaars beleden, hoe zij bedrog gepleegd hadden. En dat alles weten nu de jongeren. Daarom is de geheime inwijding verdwenen. De jongens leren door hun contact met de ouderen evengoed wel hoe ze met pijl en boog moeten omgaan, hoe ze moeten werken in de tuin, hoe ze een huis moeten bouwen. En een nieuwe vorm van onderricht is er bij gekomen, de school, waarop zowel ouderen, als jongeren zitten. In de nieuwe bekwaamheden, zoals lezen en schrijven, zijn de jongeren de ouderen zelfs meestal de baas. Soms geeft

dat wat wijving, omdat veel van het vroegere gezag van de ouderen aan het verbleken is.

Ook het huwelijk is in een heel ander licht komen te staan. Er zijn zelfs ouders, die hun kinderen niet langer uitbesteden, als ze nog heel jong zijn, maar die wachten tot hun kind zelf een beslissing zal nemen over de toekomstige levensgezel. En de betaling vooruit van een varken aan de ouders van een meisje, als onderpand van een latere huwelijkssluiting, wordt steeds meer achterwege gelaten. Weliswaar wordt voor de bruid nog steeds betaling gegeven, en dat is in het maatschappelijk systeem van de Jali's ook gepast. Maar de vroegere waardegoederen, schelpenbanden, heilige stenen, hebben die waarde verloren. Varkens en netten hebben hun plaats behouden, aangevuld met nieuwe goederen, als bijlen, schoppen en handdoeken. Ook de huwelijkssluiting zelf geschiedt niet meer op een bepaald feest. Meestal gebeurt het 's zondags in de kerk, waar Gods zegen over het nieuwe paar gevraagd wordt. En, wat ook een hele verandering is, de jongeren willen slechts met één vrouw getrouwd zijn. Sommige echtparen wonen zelfs al samen in één hut. En al zijn er sommige ouderen, die daarover niet zo tevreden zijn, ze aarzelen om die mening nog in het openbaar uit te spreken.

En dan ..... Aan het eind van het leven kwam ook voor de Jali's onherroepelijk de dood. Het kwam niet eens zo vaak voor, dat de mensen heel oud werden. Ziekten en oorlog maakten vroegtijdig een eind aan het leven van velen. Onmachtig om ziekte te bestrijden, hadden de Jali's zich gewend aan het verschijnsel van de dood. Als kleine kinderen of oude grijsaards stierven, waren ze niet eens zo erg bedroefd. Want kinderen en heel oude mensen hadden bijna geen levenskracht. De Jali's konden begrijpen, dat zij overleden.

Maar om mannen en vrouwen in de kracht van hun leven werd hevig getreurd. Want die waren wel krachtig en hadden nog zo veel voor hun volkje kunnen betekenen. Als teken van onverwerkt verdriet gingen de Jali's zover, dat zij bij zichzelf of bij andere familieleden vingerkootjes afhakten, als er iemand stierf. Het gebeurde zelfs wel eens, dat iemand zich een stukje vinger afhakte, als een vriend of broeder ernstig gewond was, alsof zijn eigen leven scheen te worden afgesneden. Uit wanhopige smart hakte men zich dan een vingerkootje af, verwachtende, dat de zieke zou sterven. Maar men had geen wroeging als de zieke later toch nog weer opknapte. Dat was alleen maar een reden tot

Een vrouw, die zich als teken van rouw met witte klei heeft ingesmeerd.

grote blijdschap. Bij heel kleine kinderen sneed men als teken van rouw wel eens een stukje oor af, omdat hun vingertjes nog te klein waren.

Zo droegen de levenden de tekenen van de doden. Er zijn wel vrouwen, die aan beide handen vingerkootjes missen. De duimen en het derde kootje van de vingers werden wel gespaard. Zo konden ze toch nog een beetje in de grond wroeten en werken in de tuin. Van de mannen werd de hele rechterhand gespaard bij deze rouwgebruiken. Want de rechterhand hadden ze nodig om te schieten met pijl en boog. Het is duidelijk, dat dit afhakken van de vingerkootjes als teken van rouw veel pijn kon veroorzaken. En het gevaar van infectie, omdat er vuil in de wond kwam, was allesbehalve denkbeeldig.

Minder pijnlijk, maar wel typisch voor de Jali-maatschappij, was een ander rouwgebruik. Als er iemand gestorven was, smeerden met name vrouwen en naaste familieleden zich in met witte klei. Men kende speciale plaatsen, waar deze klei gevonden werd. Sommigen smeerden zich helemaal, van top tot teen, in, anderen gedeeltelijk, of verfden strepen op hun lichaam.

Meestal een dag na het overlijden van iemand had de lijkverbranding plaats. Dat was bepaald geen verbloemen van de dood. In

Vrouwen zitten nog te treuren als het vuur een dode verteert; nòg is een deel van het geraamte bovenop de brandstapel te zien, maar spoedig zal alles tot as geworden zijn.

een hut zat de dode opgebaard. Familieleden, die in allerijl gekomen waren, zaten in de hut en weenden. Een aantal mannen ging hout halen. Ze maakten daar een brandstapel van, midden op het dorpsplein. Nog weer andere bezoekers gingen in een grote kring zitten, ze begonnen te huilen en te snikken. Iedereen deed mee en tranen biggelden over alle wangen. Dat hoorde ook zo, trouwens. Als de brandstapel voldoende hoog was, haalden de mannen het lijk. Soms werden een paar bezittingen van de overledene ook op de brandstapel gelegd. Uit de hut, waar de gestorvene beweend werd, klonk een luid gehuil op. De mannen, die het lichaam naar buiten brachten, werden gevolgd door enige verwanten van de gestorvene, die klagend riepen en misbaar maakten. Dan werd het lichaam op de brandstapel gelegd, de knieën gevouwen, zoals een klein kind in het net van zijn moeder. Het vuur werd aangestoken. Bovenop het dode lichaam

werd meer hout gelegd, dat snel vlam vatte. Naaste familieleden probeerden door de vlammen heen nog even het lichaam aan te raken, nog eenmaal het haar vast te houden. Dat was het afscheid. Alle aanwezigen zaten schokkend te snikken, het hoofd gebogen. De wind woei de rookwolken weg en in de vlammen vlood de geest van de dode.

Als het vuur uitgebrand was en het lichaam verteerd, werd het kuiltje, waarboven de brandstapel gevlamd had, weer dichtgegooid met aarde.

Aan de rand van het huiveringwekkende oerwoud, waar de geesten van gestorvenen gedacht werden te verblijven, lag een reusachtig grote steen. Eromheen was een heining gemaakt, want de plaats was streng verboden terrein. Alleen de tovenaars mocht er dichtbij komen. Nadat iemand gestorven was, verrichtte de tovenaars zijn werk. Een vuurbamboe, samengebonden met wat ander riet, gooide hij ver weg, over de omheining. Dat was het laatste, wat men voor de doden deed .....

En met een paar vrienden at de tovenaars het varken op, dat de verwanten van de gestorvene betaald hadden. Want men moest voorzichtig zijn met de geesten. Liever had men, dat ze ver weg bleven, in het bos. Want de geesten konden gevaarlijk zijn.

Ook de rouwgebruiken, het afhakken van vingers, het beschilderen van het lichaam met witte klei, zijn in de Jali-maatschappij gaan behoren tot een verleden tijd. Want al deze gewoonten hingen samen met het heidense bijgeloof en de vroegere verhalen.

Heel vroeger, zo vertelden de Jali's, was er geen dood geweest. Pas na een tijd was op aarde de dood gekomen, toen de eerste mens Nabuba overleed. En dat hij stierf, hing samen met het verhaal van het vogeltje en de slang.

Want, zo vertelden de Jali's, van een wedstrijd tussen een slang en het vogeltje Ebeburlo had de beslissing over leven en dood van de mensen afgehangen. Als de slang zou winnen, zouden de mensen nooit sterven; want de slang kruipt immers telkens vernieuwd uit zijn oude vel? Maar als het vogeltje zou winnen, zouden de mensen voortaan wel sterven; want het vogeltje, hoe mooi ook uitgedost met zijn verenpracht, was sterfelijk. De wedstrijd werd gehouden, en het vogeltje won. Toen riep het: „Hesi juk-juk”, „Smeer je in met klei”. En sinds die tijd, dachten de Jali's, waren de mensen gestorven en besmeerden de nabestaanden zich met witte klei. Want wit was de kleur van de geesten.

Ook het verhaal van het vogeltje en de slang is op de achtergrond geraakt. Natuurlijk kennen de mensen het nog wel, maar het heeft voor hen geen waarde meer. Nog steeds verbranden de Jali's hun geliefde doden, maar het hele karakter ervan is veranderd. Vaak spreken de Bijbelschooljongens een gedeelte uit Gods Woord.

..... Het kindje van een hoofdman was gestorven. Het had maar een paar dagen geleefd; de bevalling was moeilijk geweest. Het was het tweede kind van één van zijn vrouwen, dat nu overleden was. Vroeger had hij er al één moeten verbranden, en nu weer. Zelf had hij hout gehaald en een brandstapel gemaakt, vlak voor de hut. Dan kon zijn vrouw het ook zien. Ze wilde toch er bij zijn, maar ze was nog niet helemaal hersteld van de bevalling. Daarom bleef ze in het voorportaal van de hut zitten.

Er waren niet veel aanwezigen, want de baby was zo kort tevoren pas geboren. Een paar vrouwen zaten in de hut, ze waren verdrietig.

Zelf had de hoofdman zijn kindje op het hout gelegd en het vuur aangestoken. Het duurde niet lang, of alles was verbrand.

Stil zat de hoofdman bij de as, die nog nasmeulde, zijn hoofd gebogen. Tranen drupten van zijn wangen.

Een jongen van de Bijbelschool kwam aangelopen en hurkte naast hem neer.

„Wa, nikni, dag, mijn vader, mijn hart is ook bedroefd, omdat je kindje gestorven is”.

„Ju-o namlogo, ja mijn zoon, ik weet het. Omdat wij allemaal slechte harten hebben en onze eerste voorouders kwaad gedaan hebben, sterven wij. Maar ik ben gedoopt en ik ga naar school, en nu is toch mijn kind gestorven. Maar ik geloof, dat God het geroepen heeft”.

„Dan is het goed, mijn vader. Ook jouw kind, hoe jong het ook was, zal God uit de doden opwekken”.

Een dodenverbranding: vrienden leggen de gestorvene bovenop het hout.

Het dode lichaam wordt met brandhout bedekt.

Terwijl het vuur van de brandstapel begint te branden, gaan sommigen al weer weg; anderen blijven, treurend, zitten.

De hoofdman zat te staren in de as. In zijn hart was verdriet, maar ook leefde er de vraag, waar zijn kind zou zijn .....

Geboorte en dood, ook de Jali's hadden erover gedacht. En vroeger hadden ze hun verhalen verteld, om te trachten hun pijnlijke vragen op te lossen. Angst en moeite en verdriet waren hun deel gebleven.

Voor sommigen is er nu een doorzicht gekomen, in het licht van het Evangelie. Zij geloven in de macht van een opgestane Christus, die de dood overwonnen heeft.

XIV Zingend naar het feest

Er waren ook in de Jali-maatschappij verschillende activiteiten, die niet direkt in verband stonden met de zorg voor het levensonderhoud, al waren ze er misschien wel op gericht. En hoewel de Jali's vaak in groepen samenwerkten of -leefden, hadden ze ook hun tijden van alleen-zijn. Soms, als een probleem hen dwars zat, ontvluchtten ze de gemeenschap en trokken alleen het oerwoud in.

Maar de meeste handelingen werden binnen de groep verricht. De diverse vormen van kunst, die de Jali-kultuur kende, stonden meestal in verband met de gemeenschap. Nu was de beschaving van de Jali's voor westerse ogen niet zo indrukwekkend. Zij hadden geen grote bouwwerken of iets dergelijks. Hun kulturele verrichtingen uitten zich vooral in de feesten, in de dansen en in een simpele vorm van muziek, die overigens ieder voor zichzelf beoefende.

Het kleine beetje snijwerk, waarmee men de pijlen versierde, kan men nauwelijks kunst noemen. Behalve de weerhaken, die natuurlijk een duidelijke functie hadden, werden op de pijlen, die voor mensen bedoeld waren, vaak nog enige figuren gesneden of gekrast, maar de betekenis daarvan schijnt voor de meeste Jali's ook niet meer duidelijk geweest te zijn. Alleen de beschrijvingen op de varkenspijlen, die gebruikt werden bij de inwijding van de jongens, hadden betekenis. En hoewel bij andere groepen Jali's, zoals in Angguruk en verder naar het oosten, in de belangrijkste mannenhuizen ook beschilderde boombast gevonden wordt, waarop in klei-schilderingen een stukje geschiedenis van de groep is vastgelegd, bij de Jali's van de Pasvallei kende men deze vorm van schilderkunst niet.

Dansen en zingen deden de Jali's erg graag. Maar daarnaast kenden ze voor de stillere ogenblikken nog een wat primitieve vorm van muziek maken, die iemand in zijn eentje kon beoefenen, en waarvoor hij alleen maar het zogenaamde mondharpje nodig had. Dit instrumentje, de Jali's noemden het: „binggon", bestond uit een klein stukje bamboebast, waarin in het midden een tong was uitgesneden. Met de ene hand hielden de muzikanten het stukje bast vast, maar zo, dat de tong ervan vrij kon bewegen, en met

de andere trokken ze ritmisch aan een touwtje, dat aan de andere kant van de binggon was vastgemaakt. Daardoor ging de tong van het instrumentje trillen en door middel van bewegingen met de mond konden de Jali's allerlei verschillende variaties brengen in het zangerige gebrom van het mondharpje. Op hun manier wisten ze zo heel wat wijsjes aan het instrument te ontlokken. Ze hadden ten minste een stuk of vijftig melodietjes. Die waren uit de aard der zaak wel wat eentonig, en ook de tekst die in het versje werd uitgesproken werd gekenmerkt door veel herhaling. Eén ervan luidde b.v. zo: „Ip-o, ap-o, Ip-o, ap-o, Ip-o, ap-o, ap-o, Ip-o”, waarmee een heen en weer wandelende man werd uitgebeeld.

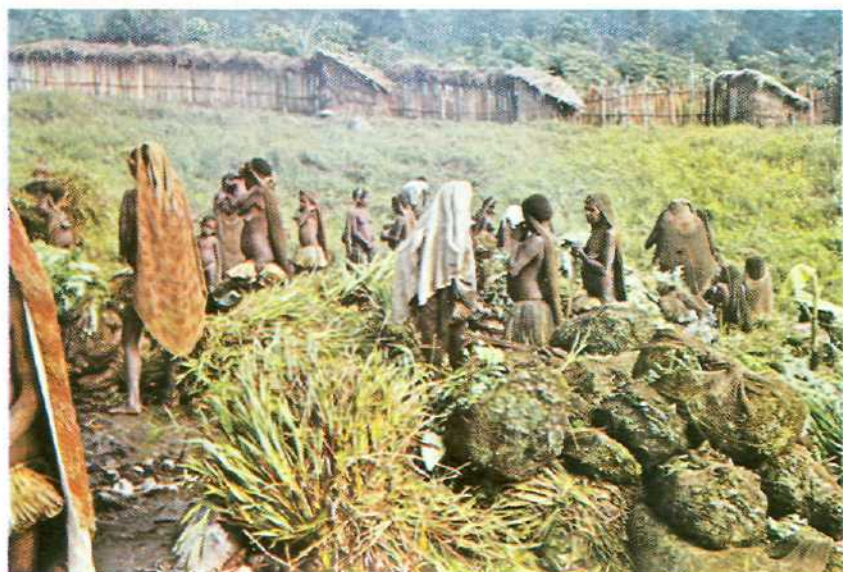
Wat meer keus was er bij de gezangen. Want bij alle gelegenheden zongen de Jali's graag en veel. Als ze aan het werk waren, of een tocht maakten, ten strijde trokken of een overwinning-dans uitvoerden, altijd was er wel iemand, die een gezang inzette. De leider van het gezang, de voorzinger, zong een bepaalde tekst en de groep beantwoordde met een refrein. Maar ook als ze gewoon maar zaten, kon iemand beginnen te zingen; meestal vielen de anderen dan wel in. Het refrein van een lied bestond hoofdzakelijk uit een aantal gezongen klinkers. Zo zong men b.v. bij het gadeslaan van lopende mensen:

Heli-o, wao o-a, korlag ali-o, wao o-a,
Lagen-a o, wao o-a, wagen-a o wao o-a,
Io au wao o-a, au-au wao o-a.

Als er niets te doen was, konden de Jali's zo hele tijden zitten zingen. Van sommige liedjes wist men nog, wie ze gemaakt had, maar andere waren spoedig vergeten. Het stond een ieder echter vrij een versje te zingen, als hij daar zin in had. Algemeen bekend waren de zangen en uitroepen, die ten gehore gebracht werden bij feestelijke gebeurtenissen. En ook die waren er heel wat.

De centrale gebeurtenis in het vroegere leven van de Jali's was wel het grote varkensfeest. Er werden wel meer feestelijke plechtigheden gevierd, bij oogsten, bij overwinningen, bij vrede, maar het varkensfeest ging boven die alle uit, ook al omdat tijdens het feest zovele ceremoniën plaats hadden, die van groot belang geacht werden voor het voortbestaan van de stam.

Ongeveer eenmaal in de drie jaar werd het feest gehouden. Dat hing waarschijnlijk samen met de grote hoeveelheden varkens, die op zo'n feest verorberd werden. Men moest daarom wachten

Met volle netten komen 's morgens vroeg de vrouwen aan op de plaats, waar een feestmaaltijd gehouden zal worden.

Nieuwe gasten op een feestelijke maaltijd worden hartelijk begroet; men slaat de armen om elkaar heen; op de achtergrond de brandstapel, waarin de kookstenen verhit worden.

tot er weer voldoende varkens waren.

Een varkensfeest werd door de grote hoofdman uitgeroepen. Meestal kondigde hij een tijd van tevoren een verbod af om varkens te doden, zodat er genoeg dieren voor het feest zouden zijn.

Er was veel geheimzinnigheid rond de vele voorbereidingen van het grote feest. Dat wil zeggen, geheimzinnig voor de vrouwen en de jongeren, uiteraard niet voor de mannen, die zelf de magische handelingen verrichtten. De jongeren waren bang voor de geheimzinnigheid, waarmee de ceremoniën omgeven waren, omdat ze niet wisten, wat er eigenlijk gebeurde. Vaak trokken de mannen zich bij de voorbereidingen terug om de ritën uit te voeren; het was dan beslist verboden, dat vrouwen of jongeren aanwezig waren. En ook tijdens de feestelijkheden moesten de jongeren vaak de waarschuwing horen: „Nit usa suruk age”, „Wij verrichten heilige handelingen”. En alles wat „usa” was, was niet alleen heilig in de ogen van de Jali's, maar ook taboe voor ongewijden.

Vanzelfsprekend was het bij zo'n groot feest nodig, dat er grote voorraden gemaakt werden. Want zeer vele mensen zouden deelnemen. Er moest gezorgd worden voor brandhout om de kookstenen te verhitten, de kookstenen moesten verzameld worden en opgestapeld, bataten, groenten, bananen, suikerriet en andere etenswaren dienden in grote hoeveelheden aanwezig te zijn. Natuurlijk namen ook de gasten wel wat mee, maar de groep, die een feest organiseerde, en dat was meestal een oorlogsbond, was hoofdzakelijk verantwoordelijk voor het bijeenbrengen van voedsel.

En dan de varkens. Die werden gebracht door de eigenaars. In enorme hoeveelheden zouden er varkens geslacht worden en bij alle ceremoniën zouden ze gegeten worden.

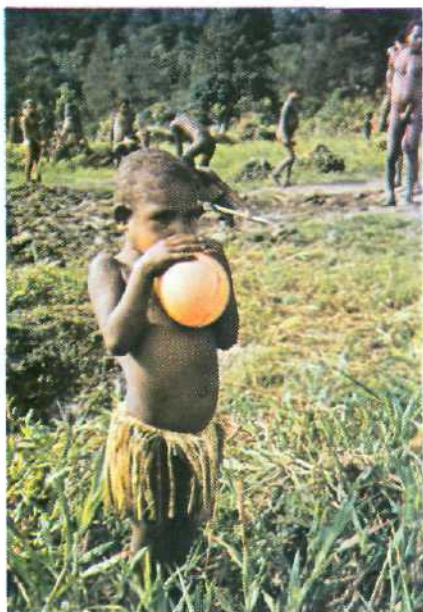
Het was vaak aandoenlijk te zien, hoe vrienden, die elkaar misschien in jaren niet ontmoet hadden, elkaar begroetten, als ze elkaar aantroffen op een varkensfeest. Want heel wat gasten op een varkensfeest kwamen van naburige, bevriende oorlogsbonden. Als men dan elkaar voor het eerst weer terugzag, sloeg men de armen om elkaar heen en riep uit dankbare blijdschap over het weerzien: „Wa, wa, wa”. Heel vaak gingen vrienden bij zo'n ontmoeting een poosje op de grond zitten huilen. Ze konden het dan soms uitsnikken, terwijl de tranen van hun wangen liepen. Wat de reden van deze huilceremonie was? Meer dan blijdschap over het weerzien, was het misschien een korte betuiging van

verdriet over een andere vriend, of een familielid, dat in het verleden gestorven was. Zo'n huilpartijtje duurde nooit zo erg lang. Al spoedig ging men over tot de orde van de dag, meedoen aan het feest.

Het waren dagen van grote aktiviteit, zo'n varkensfeest. Er werd veel gedanst en gezongen. In vol ornaat, versierd met het mooiste, dat de Jali's bedenken konden, gepluimd met veren, ging dan de dansleider voorop en de groep volgde hem, in kringen lopend en springend, of heen en weer hotsend. Uren lang konden de Jali's dansen. Zweet en moeheid deerde hen niet. Want ze waren blij, het was feest.

Op een varkensfeest werd als het ware de stam weer nieuw leven ingeblazen. Want niet alleen hielden de volwassen mannen en de tovenaars hun geheime ceremoniën, maar ook werden er jonge mannen ingewijd en jonge vrouwen bekleed met het vrouwenrokje als teken van hun huwelijkse staat. En deze nieuwelingen waren even zovele beloften voor de toekomst. Men hoopte, dat door het varkensfeest de strijdbaarheid van de stam vernieuwd, de voorspoed verzekerd zou worden. Ook verwachtte men, dat hierdoor de zoete aardappels dik, de varkens vet zouden worden. Want een mislukken van de oogst zou het leven van vele leden van de stam in gevaar brengen. Maar ook was men blij, dat in het verleden de landbouw en de varkensteelt goede resultaten hadden afgeworpen. Daarom was het varkensfeest ook een blijde gebeurtenis. Het werd uitbundig gevierd. Men at, men danste, men zong. Door veel voedsel en varkens te verschaffen probeerden de belangrijke mannen te tonen hoe groot hun bezit wel was, en hoe vrijgevig ze daarvan uitdeelden. Bij de dansen sprongen de jonge, sterke krijgers rond met hun lansen en, al huppelende, lieten ze pijlen en boog klepperen door ze tegen hun benen te slaan. Ook de vrouwen lieten zich bij vele dansen niet onbetuigd. In vervoering lieten ze zich meeslepen in de algemene opwinding en sprongen er lustig op los.

Soms kon iemand het niet meer verwerken. Het zien van de enorme hoeveelheden varkensvlees en ander voedsel, de opwinding bij de dansen, werd hem dan te machtig. Zo iemand begon als een razende rond te rennen en kon soms zelfs gevaarlijk worden, zoals de mannen, die zich oppepten voor een oorlog. Maar er waren dan altijd wel een paar vrienden, die de bezetene meenamen en hem tot rust lieten komen. „Nenek suruk, hij doet gek”, zeiden ze dan, en de andere mensen lachten erom, omdat ze wisten dat de man wel weer op zou knappen.

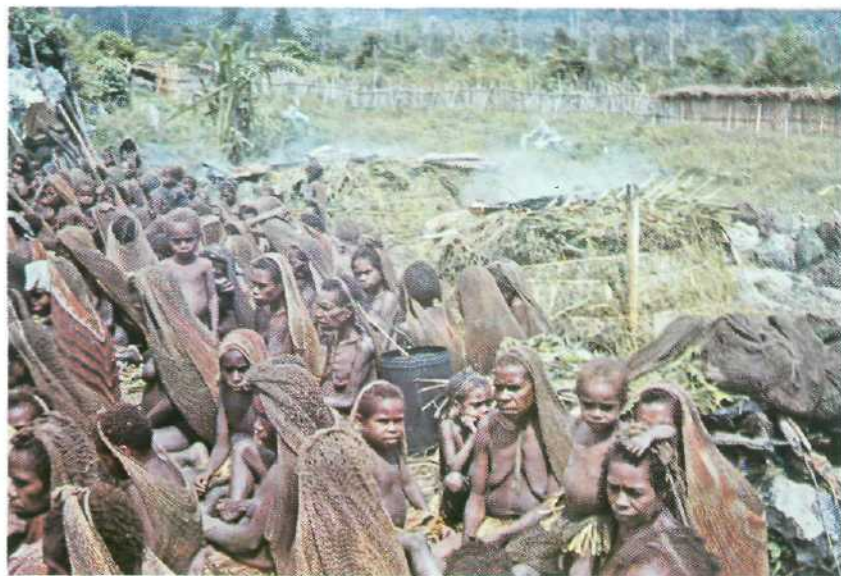
Kinderen vermaken zich overal: een meisje gebruikt een varkensblaas als ballon.

Bij de tegenwoordige maaltijden wordt een gedeelte van het meegebrachte voedsel als een soort kollekte afgezonderd voor kerkelijk gebruik; op de foto ziet men o.a. bataten, suikerriet, mais en vlees.

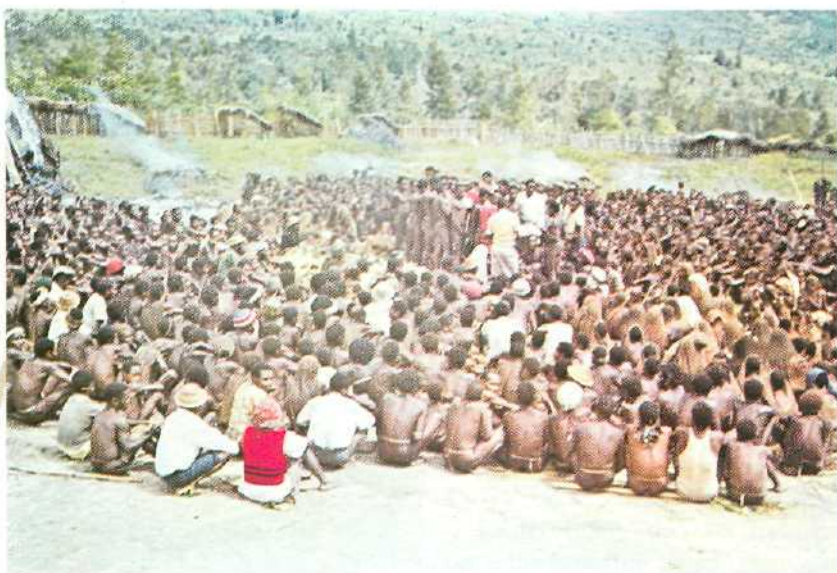
Ook het varkensfeest is in de Pasvallei voor hen, die tot het christendom zijn overgegaan, verleden tijd geworden. Natuurlijk zijn er, gelukkig, wel gelegenheden gebleven, waarvan een varkensmaaltijd deel uitmaakt. Maar die bijeenkomsten staan dan in een heel ander verband. Het vroegere varkensfeest was een typisch heidense aangelegenheid, waarbij allerlei magische ritën een belangrijke rol speelden. De Jali-jongeren zeggen er nu zelf ook van: „Wat ze vroeger gedaan hebben, deden ze onder inspiratie van de satan.” Veel van de geheimzinnigheid, waarmee de heilige handelingen omgeven waren teneinde te voorkomen, dat ongewijden te veel zouden te weten komen, is verdwenen. Zelfs zijn vele van de geheime magische tovenarijen zelf aan het licht gekomen, doordat de vroegere tovenaars hun praktijken in het openbaar hebben beleden, ten aanhore van iedereen, ook vrouwen en kinderen!

Gelukkig hebben de Jali's ook het zingen niet verleerd. Op de scholen en een enkele maal ook in de kerken worden psalmen gezongen in de indonesische taal. Maar omdat de meeste ouderen het Indonesisch eigenlijk niet kunnen begrijpen, en ook omdat de westerse melodieën volslagen vreemd zijn voor de Jali's,

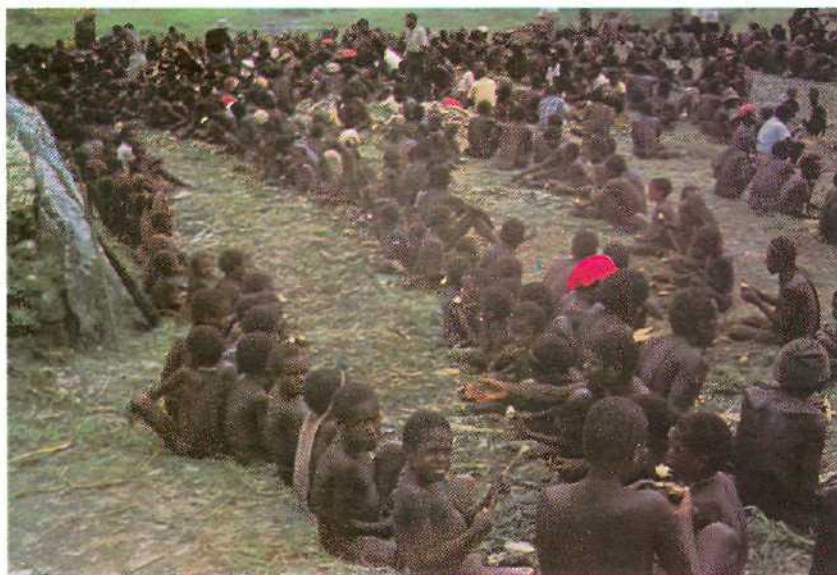

Als de kookputten gevuld zijn en dichtgebonden, gaan de vrouwen alvast zitten voor de openluchtkerkdienst, die straks gehouden wordt.

Terwijl op de achtergrond het voedsel in de kookputten gaar gestoomd wordt, wordt de grote schare door Bijbelschooljongens toegesproken.

Wanneer de maaltijd gaar gestoomd is, zetten de gasten zich in lange rijen om hun deel te ontvangen; zittend op de grond nuttigen zij hun voedsel.

wordt er meestal nog in hun eigen taal gezongen. De melodieën van deze liederen, die uit het gebied van de West-Dani-stam afkomstig zijn, kunnen zij goed nazingen en de inhoud van de verzen kunnen ze verstaan. En zo blijft ook het gezang een gewichtig deel uitmaken van de samenkomsten. Want de Jali's houden ervan om bijeen te zijn. Nu zij een beetje leren hoe het jaar verdeeld is in maanden en weken, kunnen ze ook een datum onthouden. Verjaardagen van kleine kinderen beginnen een vast onderdeel te worden van de jaarlijkse reeks gelegenheden, die in kleine kring gevierd worden. En op de christelijke feestdagen of ter gelegenheid van een doopplechtigheid worden er grote bijeenkomsten gehouden, waar heel veel mensen samenkomen. Natuurlijk wordt er dan ook gezongen. Niet meer de oude liederen van de zon en de maan, van varkens en voorouders. Maar wel:

Ja u wi o we, ja u wa o we,
Jesus eeregerak nogo wy an amby jigin o we,
een lied zal ik zingen van wat Jezus gedaan heeft .....

XV Leven met de geesten

Heel veel gebeurtenissen in het leven van de Jali's hadden te maken met hun religie. Dat is ook niet verwonderlijk. Levend in een omgeving, die alleen door harde arbeid bewerkt kon worden, hebben de Jali's zich afhankelijk geweten van machten, die groter en machtiger waren dan zijzelf. En om die machten en geesten gunstig te kunnen stemmen hadden ze een heel stelsel van religieuze gewoonten, waardoor men zich, naar zij hoopten, verzekeren kon van een voorspoedige toekomst.

Men zou de religie van de Jali's animistisch kunnen noemen, omdat de verering van geesten er zo'n grote rol in speelde. Zij hadden, voor zover bekend, geen begrip voor een Hoogste Wezen, al werd de zon vereerd als een bijzonder grote macht. De gewone mensen konden eigenlijk nauwelijks contact met de geesten hebben. Daarvoor waren er de tovenaars, die immers veel meer van de geesten wisten en in de gedachten van de Jali's ook de maatregelen kenden, waarmee de soms gevaarlijke macht van de geesten in bedwang gehouden kon worden.

.... In Walaleku stond het huis van de zon. Om daar te komen moesten de Jali's van Abenago een hoge bergrug oversteken. De mensen van Landikma konden er niet eens komen. Zij waren immers vijanden?

Tussen twee heuvels in een klein valleitje waren de twee huizen gebouwd, één voor de zon, één voor de maan. Maar het zonnehuis was veel belangrijker. Want „nisina mo”, onze moeder de zon, zorgde voor de mensen. Zij gaf licht en warmte.

Er werden vaak plechtigheden gehouden in het huis van de zon. Dan stond er boven in het huis een man, die de zon aanriep. Als er een aardbeving was, rilden de mensen. Dan verroerde de zon zich. Dan werd er gesmeekt of de verschrikkelijke trilling van de aarde niet kon ophouden. De tovenaars hielden hun ceremoniën en offerden varkens, die de mensen samen opaten. Ook suikerriet en zoete aardappels werden in grote hoeveelheden gegeven. En de tovenaars zorgden wel, dat het opkwam.

Maar de tovenaars wisten hoe ze de heilige handelingen moesten verrichten. Zij hielden immers het zonnenet ook vast? Dat net

was gevlochten van een heel bijzondere, gele vezel. De gewone mensen wisten niet eens, wat erin zat. Zo geheim was het. Maar door het telkens omhoog te houden zorgden de tovenaars, dat de zon dagelijks opkwam en langs de hemel reisde.

De zon was ook een „Walhan”, een soort schepper. Maar nog steeds zorgde de zon voor haar kinderen, de mensen. Daarom vertelden de oudere mannen aan de jongens, wat ze moesten doen, als er gevaar dreigde: „Ga op de grond liggen en kijk naar de zon; bogolen hinili wagu, de hemel zal jullie beschermen”.

Als de zon vertoornd was, beefden de mensen van angst. Dan verdween het oog van de zon, en dat beloofde weinig goeds. Soms ook zag de maan er dan vreemd uit, rood; het was net of er bloed in het oog van de maan was. Dan werden de mensen bang.

En om de zon gunstig te stemmen en de bestaande wereldorde in stand te houden, haastten ze zich dan naar het zonnehuis en brachten hun offers .....

De tovenaars waren verreweg de belangrijkste mannen in de Jali-maatschappij, als het op betrekkingen met de geesten aankwam. Om de grote kennis van de rituele handelingen werden ze zeer geacht door de andere mensen. Een versterking van het ontzag, dat normale mensen voor hen hadden, werd veroorzaakt door de omstandigheid, dat de meeste handelingen, die ze verrichtten, in het geheim bedreven werden. Geen wonder dan ook, dat de mensen tegen hen opzagen en soms bang voor de tovenaars waren. Ze werden voor hun werk wel goed betaald, in Jali-ogen tenminste. Want van de varkens, die bij plechtige gelegenheden geslacht werden was een deel altijd voor hen. En door het werk, dat ze deden, verwierven ze een hoog aanzien.

„Ap uson”, een heilig man, dat was de naam voor een tovenaars in de Jali-taal. Want alles, wat buiten het bereik van de gewone man lag, of waarmee normale mensen zich vanwege het gevaar niet mochten bemoeien, was „usa”, heilig, taboe. Alleen een tovenaars kon zich op het terrein van de geesten wagen. Want hij kende de manieren om met geesten in contact te treden. Hij wist in gevallen van ziekte wat er gedaan moest worden om een geest te verdrijven.

Beter nog dan van religie zou men, als het gaat over de activiteiten van een Jali-tovenaar, van magie kunnen spreken. Want zijn werk was erop gericht om door het verrichten van een

bepaalde handeling een gewenst resultaat te verkrijgen. De behandeling van een zieke moest genezing brengen, de oorlogsmagie was bedoeld om de vijand te verzwakken, de rituelen na een sterfgeval werden uitgevoerd om de geest van de dode bij de levenden vandaan te houden.

Maar de tovenaars hielden zich niet louter op met geesten. Het was ook hun taak om door het volbrengen van de geboden van de voorouders ervoor te zorgen, dat de zaken op aarde in goede orde zouden verlopen. Vaak werden hierbij de heilige stenen gebruikt.

Een heilige steen, die een zeer belangrijke rol speelde in de religie van de Jali's, was een lang, plat stuk natuursteen, mooi afgeslepen en van een groene kleur. De Jali's hielden ervan om de stenen met hun handen te bestrelen. Want in de „sije's", zo noemden ze de heilige stenen, was voor hen een gedachte of een voorouder als het ware verpersoonlijkt. Meestal was een sije omwonden met touwtjes, waarin veren, een stukje rattebont, of een varkenstand gestoken waren. Bij allerlei gelegenheden werden de heilige stenen in het geheim te voorschijn gehaald, waarna de tovenaars hun magie ermee uitvoerden.

Er was b.v. een bepaalde boom, waarvan men zei, dat het de „helak isina" was, de „moeder van de helak". Nu was de helak, een soort bosklapper, een boomvrucht, waarvan de geroosterde nootjes door de Jali's als een bijzondere lekkernij werden beschouwd. Daarom wilde men graag, dat de bosklappers jaarlijks rijkelijk vrucht zouden dragen. En om dat te bewerkstelligen werden bij de boom, die als „moeder van de helak" vereerd werd, jaarlijks de heilige stenen opgenomen, schoongemaakt en gestreeld. Daarna, zo dachten de Jali's, zouden de bosklappers weer vruchten afwerpen.

Sommige bomen of plaatsen kregen zo een bepaalde vermaardheid, waardoor vele mensen er hun heil bij zochten. Ergens ver in het bos was zo b.v. de „onvruchtbaarheidsboom", waaronder een grote steen lag. Als een vrouw daar behandeld werd op een magische wijze, zou zij geen kinderen meer krijgen. En de Jali's geloofden daarin. Omdat de Jali-vrouwen meestal niet meer dan twee of drie kinderen wilden hebben, waren er, die een bezoek brachten bij deze boom. En men zei, dat het nog hielp ook.

Er waren echter ook in de Pasvallei streken, waarin niemand zich zou wagen. Men noemde die „usama", heilige plaats. In Abenago lag aan de overzijde van de Bion-rivier een stuk oerwoud, waar nooit mensen kwamen. Want daar woonden de geesten van

gestorven voorvaderen. Niemand had het hart, dat hij zich in zo'n gevaarlijk gebied zou begeven. Ook het meertje Diesogop werd bewoond door geesten. Gewone mensen kwamen er dan ook niet.

Varkens speelden een grote rol in de magische gebruiken, in gevallen van ziekte, maar ook in de oorlogsmagie. Als men besloten had oorlog te gaan voeren, werden er speciale varkens afgezonderd, jonge biggen nog, die men nauwkeurig gadesloeg. Zodra de varkens groot geworden waren, werd het sein tot de aanval gegeven. Maar eerst aten dan de tovenaars het oorlogsvarken op. En ook de betaling voor de dood van een in de strijd gesneuveld krijger werd voor een deel met varkens verricht.

Heel duidelijk was voor de Jali's ziekte een gevolg van de werking van een geest. Men had verschillende namen voor allerlei geesten, maar een algemene naam was „monggat". Deze monggat waren de geesten of zielen van gestorven voorouders. De Jali's dachten, dat, als een lichaam verbrand werd, de ziel van een overledene opsteeg in het vuur en de rook. Daarna, zo meenden de Jali's, ging de ziel een eigen leven leiden, onafhankelijk van het lichaam, en woonde dan bij de andere geesten in het oerwoud.

Men was over het algemeen erg bang voor de geesten. Men zag en ontmoette ze ook overal, in het bos, op het veld. Een plotseling geritsel van het gras, een onverwacht geluid, een verre schreeuw, een schorre kreet, het konden allemaal aanwijzingen zijn, dat er een monggat in de buurt was. Veel mensen vertelden ook, dat zij 's avonds plotseling in het geheimzinnig oplichtende oog van een geest gezien hadden; en men huiverde van ontzag. Achteraf is weliswaar gebleken, dat wat de Jali's een geeste-oog noemden alleen maar lichtgevende insekten waren, maar in de vroegere tijden wisten ze dat niet. Daarom was men erg bang in het donker. Daarom nam men ook, als het persé nodig was om 's avonds uit te gaan, een brandende fakkel mee: dan zag men de diepte van de duisternis niet zo, en de weg werd verlicht.

Het is, gezien het geloof aan geesten, geen wonder, dat de Jali's het ontstaan van voor hen onverklaarbare ziekten weten aan de invloed van de geheimzinnige en machtige monggats. Als iemand in een splinter trapte dacht hij daarbij niet direkt aan geeste-activiteit, maar kreeg iemand plotseling pijn ergens in zijn lichaam, dan was dat een aanwijzing voor het binnendringen van

Een zieke vrouw komt naar de kliniek; vroeger heeft zij bij sterfgevallen verschillende vingerkootjes moeten missen.

een geest. En, machteloos als de Jali's meestal waren, als het op genezing van ziekten aankwam, gingen zij dan meestal spoedig naar een tovenaar om diens hulp in te roepen bij het verdrijven van de ziekte-verwekkende geest.

En het was ook voor de tovenaar duidelijk, dat er een geest aan het werk was geweest. „Monggaren sa-segek ano? Heeft een geest je beet gepakt, soms?” En bij plotselinge pijnen in de borstkas: „Een monggat heeft zijn pijl door je lijf geschoten!” Dan was het de taak voor de tovenaar om de geest weg te drijven. Hij wist tenslotte daarvoor de middelen. Weliswaar deden de mensen ook wel eens zelf bij hoofdpijn b.v. een bandje om het hoofd om daardoor de geest het verblijf onaangenaam te maken, maar serieuze zaken waren voor de medicijnman.

De verdrijving van een ziekte-verwekkende geest kostte meestal op z'n minst een varkentje. Voor een deel was zo'n varken een vorm van betaling aan de tovenaar, maar ook werd er ziektemagie mee bedreven. Want het kwam erop aan om de geest, die de ziekte in het lichaam gebracht had, te verdrijven, de geest moest weer terugkeren naar het bos, waar hij thuis hoorde. Daarom maakte de tovenaar altijd een kleine omheining met een deurtje. Als de geest dan eenmaal verdreven was, kon hij niet meer terug komen.

Maar belangrijker dan het maken van een hekje, waarachter de geest moest blijven, was het bestrijken van de patiënt met varkensbloed. Daardoor immers, zo dachten de Jali's, zou de geest verdwijnen. Tot dat doel werd een varken, door twee mannen vastgehouden, dwars door het hart gepijld. De tovenaar ving het bloed op en streek dat met bepaalde bladeren op het lichaam van de zieke. Onderwijl verrichtte hij de „ukfu”, de beblazing van het zieke lichaamsdeel. Ook dit beblazen was een deel van de ceremoniën, die ten doel hadden de ziekte-geest uit te bannen. De tovenaar blies luid tussen zijn twee gebogen handen op de zieke; ondertussen riep hij ook tot de geest. En de mensen geloofden, dat door de macht van de tovenaar en van het varkensbloed de ziekte zou verdwijnen. Met z'n allen aten ze daarna het varkensvlees op.

Ook voor speciale gevallen had de tovenaar magische middelen tot zijn beschikking. De geboorte van een kind b.v. was een ernstige zaak. En als de bevalling te lang ging duren, werden de mensen bang. Dan werd de medicijnman erbij gehaald. Misschien kon hij moeder en kind nog redden? De tovenaar haalde dan takken van een speciale boom, waarvan men dacht, dat er bij-

zondere kracht in zat. Hij maakte van grassen een bundeltje takken en wierp dat dan met grote kracht over de hut, waarin de bevalling plaats had. Door deze handeling zou de bevalling spoediger verlopen, hoopte men.

In vele gevallen zullen niet alleen de Jali's hun medicijnmannen vertrouwd hebben, maar zal ook de tovenaar in zichzelf geloofd hebben en verzekerd geweest zijn van de kracht van de middelen, waarmee hij een ziekte probeerde te bestrijden of een geest uit te bannen. Maar niet altijd was de tovenaar te goeder trouw. Er werd zelfs wel eens bedrog gepleegd om de mensen des te meer te overtuigen van de bekwaamheden van de tovenaar.

Een sterk voorbeeld daarvan is later beleden door één van de medicijnmannen. Het kwam in de koude streken van de Pasvallei nogal eens voor, dat iemand door ontsteking van de longvliezen een stekende pijn in zijn borst kreeg. Dan werd snel de tovenaar erbij gehaald, omdat men wel wist, dat dit een ernstig geval was. Het antwoord van de tovenaar was al spoedig: „De zieke heeft een „monggar-awim” in zijn borst, een geeste-pijl. En die moet eruit getrokken worden”. Het was natuurlijk de taak van de tovenaar zo'n geheimzinnige geeste-pijl te verwijderen. In zijn eentje wikkelde de tovenaar een stukje hout, dat wel wat op een pijlpunt leek, in wat bladeren en ging daarna weer naar de patiënt toe; iedereen dacht dan, dat hij alleen maar een paar bladeren in zijn handen had. In het duister van de hut kon toch niemand goed zien. Dan naderde de tovenaar de zieke en deed net of hij iets uit de borst van de patiënt trok. Later maakte hij de bladeren open, en ziedaar, tot verbazing en schrik van de aanwezigen kwam er een houtje uit te voorschijn, natuurlijk de pijl, die door de geest in de zieke man was geschoten!

Zo hebben de Jali's eeuwenlang geleefd in de duisternis van hun heidense bijgeloof. Ze vierden hun varkensfeesten, ze hielden hun ceremoniën en inwijdingen, ze voerden oorlog. Ze hadden hun tovenaars om de geesten te bezweren, om ziekten te genezen, om de vruchtbaarheid van het land en voorspoed te verzekeren .....

Tot het Evangelie ook aan de Jali's gebracht werd. De weg, waarop ze tenslotte hun oude goden en gedachten verlaten hebben, is lang geweest en moeilijk. Maar, althans voor zover dat aan de buitenkant te zien is, het Evangelie heeft de afgoden overwonnen.

Of in de taal van de Jali's zelf:

„Ap niniruk jaron welapag, walimu-anggen suruk apag,
wam ajeg lagaptuk apag, di anggolo watuk apag.
Alem anggolo suruk apagon, ap misig ugwe holageg,
ap warepfegeg, wim segeg, alem anggolo suruk agowag.
It ji angge di angge suruk apagon etno obog-at eleg apag.
Kerogowen, apge inune fam hagen eleg atlep fug.
Jirogo dirogo suruk apagon etno obog Allahen jalmako
ninombisagarisimu eleg neken atisi.”

„De mensen, wij, hadden vroeger lange haren, met schelpen
werkten ze,
varkenstanden staken ze door hun neus, veel werd er gedanst.
Ze haalden vele dingen uit, vrouwenroof,
doodslag, oorlog, veel misdaden hebben wij bedreven.
Maar al die dingen, die zij gedaan hebben, zijn verdwenen.
Hoe was dat mogelijk? Als mensen slechts gesproken hadden,
zou het alles niet opgehouden zijn.
Maar omdat God ons tegen al die wandaden geholpen heeft,
daarom zijn ze als niets geworden.”

XVI

De Dani's verbranden het heilige

De gebeurtenissen, die in de Pasvallei geleid hebben tot het afzweren van de vroegere afgoden en het verbranden van de heidense voorwerpen, stonden niet alleen. In de loop van verscheidene jaren hebben op diverse zendingsposten verbrandingen plaats gehad. Het is daarom gewenst ook de ontwikkelingen in de Pasvallei te zien in het brede kader van de voortgang van het Evangelie in het gehele binnenland van West-Irian. En vooral is daarbij belangrijk te zien, hoe de bewegingen verliepen bij de West-Dani-stam. Want het gebied waarin de Pasvallei-Jali's wonen grenst aan twee zijden aan gebieden, die door een Dani-sprekende bevolking bewoond worden. En bovendien hebben Dani-evangelisten een rechtstreekse invloed gehad op het werk in de Pasvallei.

Op hun beurt werden de Dani's weer tot het verbranden van de heidense voorwerpen aangespoord door leden van de Uhunduni-stam, die bij het Carstenz-gebergte woonden. In de Ilaga-vallei woonden aan de ene zijde van de rivier Uhunduni's, aan de andere zijde Dani's, die, hoewel ze twee verschillende talen spraken, toch met elkaar door huwelijksbetrekkingen verbonden waren.

Veel van wat over de Jali's gezegd is, zou men ook over de Uhunduni's kunnen zeggen. Hun beschaving was eveneens gebaseerd op de landbouw en ook hun wereldje was eeuwenlang een afgesloten geheel geweest. In de godsdienst van de Uhunduni's speelde het begrip „hai” een belangrijke rol. Men dacht daarbij aan een soort gelukkige plaats, waar de mensen niet meer zouden sterven. Toen dan ook voor het eerst blanken hun gebied binnentrokken dachten de Uhunduni's direkt dat dit wel halfgoden zouden zijn, afkomstig uit „haingga”, de plaats waarheen, naar men dacht, de zielen van goede mensen na hun dood heengingen. En de blanken spraken immers over eeuwig leven en verriichten in de ogen van de Uhunduni's wonderen met hun medicijnen. Voor sommigen van de mensen van de Uhunduni-stam liep hun enthousiasme slecht af. Ze besloten hun dorpen te verlaten en op weg te gaan naar die mooie plaats, waar de blanken vandaan kwamen, naar ze dachten, waar geen ziekte en dood

zou zijn, en waar men prachtige dingen voor niets kon krijgen, zo werd tenminste het woord, dat de blanken spraken, uitgelegd en verdraaid. Maar toen deze groep de bergellingen afdaalde en aan de kust kwam, wachtte een grote teleurstelling. Ze moesten leven in zware omstandigheden, in een smorend klimaat, waaraan ze niet gewend waren, ze werden geteisterd door de malaria-ziekte. Velen van hen, die vol verwachting vertrokken waren, keerden nooit meer terug .....

Maar een andere groep Uhunduni's, die in de Ilaga-vallei woonden, namen op een andere manier afscheid van hun oude leven. Zij verlieten niet hun woonplaats, maar wel hun gewoonten. Een klein jaar, nadat Amerikaanse zendelingen de Ilaga-vallei waren binnengetrokken, besloten de Uhunduni's in de plaats Kunga (zie kaart achter in het boek) de voorwerpen te verbranden, die in verband stonden met hun heidense gebruiken. Die eerste verbranding had in medio 1957 plaats. Onder de voorwerpen, die aan het vuur werden prijsgegeven, waren er vele, waarvan men vroeger alle heil verwacht had: ronde steentjes, eertijds gebruikt om op magische wijze grote oogsten te bewerkstelligen, netten met varkensstaartjes, gebroken speren, pijlen en bogen van gedode vijanden, messen, waardoor voorouders voorgesteld waren, schelpenbanden en allerlei artikelen, waarvan men bescherming van de eigen persoon of van het dorp verwacht had.

De geruchten over deze zeer ingrijpende zaak, verspreidden zich spoedig naar aangrenzende valleien. In het begin van het nieuwe jaar, 1958, wilden de stamverwante Uhunduni's uit de Beoga-vallei ook een verbranding van heidense voorwerpen houden. Voor de Woord-verkondiging aan het Beoga-volkje hadden in eerste instantie niet de blanken zelf gezorgd. Maar via familie-kontakten hadden de eigen mensen reeds de verbreiding van de Boodschap bespoedigd. Ook in Beoga werd daarna door de zendelingen een school opgericht, waarop inheemsen voor hun eigen zendingsarbeid opgeleid zouden worden. Want men begreep wel, dat bij mensen, die nog maar zo kort het Evangelie gehoord hadden, gemakkelijk ontsporingen konden optreden.

Ondertussen was, ook al weer zonder bearbeiding door de zendelingen zelf, de „nieuwe Boodschap” doorverteld naar de Dugandoga-vallei, waar in de plaats Hitadipa leden van de Moni-stam woonden. Ook zij begonnen hun heidense voorwerpen te verbranden.

Nog in hetzelfde jaar werden ook de eerste verbrandingen van de vroegere magische artikelen gehouden bij leden van de Dani-stam. En dit zou de inleiding vormen tot een stroom van verbrandingen over het hele West-Dani-gebied.

Het was reeds in het begin duidelijk hoe belangrijk de bestaande stamkontakten waren voor de verspreiding van het Evangelie. Omdat de bergstammen van West-Irian immers vaak nauwe familie- en handelsbetrekkingen onderhielden met bewoners van andere valleien, konden geruchten zich veel sneller verbreiden dan men, gezien het moeilijk begaanbare terrein, verwachten zou. Daarbij kwam nog, dat vanwege de verwantschappen van de mensen ook de heidense voorwerpen vaak met elkaar „verbonden” waren over soms vrij grote afstanden. Daarom, als één leider besloten had om de magische voorwerpen te verbranden, gebeurde het vaak, dat ook verwante groepen hun voorwerpen in het vuur wierpen. Er kon zo zelfs wedijver ontstaan over de vraag, wie als eerste een familie op de nieuwe weg zou leiden.

Dat familiebanden als het ware een kanaal vormden, waardoor het Evangelie zou kunnen voortgaan, werd al direkt duidelijk in de Ilaga-vallei. Zoals gezegd, werd daar door de Uhunduni's de eerste verbranding gehouden. En één van de als eerste christen geworden Uhunduni-leiders, was familie van een stamhoofd aan de overzijde van de rivier, waar Dani's woonden.

Vanuit het dorp Kunga vertrok de amerikaanse zendeling Larson dus naar de Dani's, die te Elamaga woonden. Voordat zij tot een verbranding van hun heidense voorwerpen overgingen, wilden de Dani's eerst goed weten, of dat voor hen niet slecht zou aflopen. Zou de zon nog dagelijks verschijnen? Zouden de aardappels en de varkens niet klein worden? Zouden niet vele mensen ziek worden en sterven? Wat zal er gebeuren, als de overgeleverde gewoonten, de vroegere veiligheden, verlaten worden? En als de ceremoniële geest-varkens geslacht worden, wat zal dan de reactie van de geesten zijn? Zal de „moeder van de bataten” de oogst niet doen ophouden? Moeten de vrouwen stoppen met hun tovenarij, waarmee zij de vijanden schade berokkenen? En wat te doen met de magische voorwerpen van de oorlog? Daarin zaten immers de geest en de kracht van vroegere krijgers!

Op alle vragen kon blijkbaar naar tevredenheid geantwoord worden, want eind 1958 vond de eerste verbranding van de fetisjen bij de Dani's plaats. Vooraf had men nog overleg gepleegd met verwanten uit de Noord-Baliem-vallei, die daardoor ook reeds spoedig kennis konden nemen van de „nieuwe Boodschap”.

Vanzelfsprekend werden de fetisj-verbrandingen begeleid door onderwijs. Want ook de Dani's zelf vroegen: „Vertel ons de oorspronkelijke gedachten”. Het eerste christelijk onderricht was natuurlijk beperkt tot de hoofdzaken van het Evangelie, de schepping en de val, het leven van Jezus, Zijn onderrichtingen en wonderen, Zijn dood en opstanding, het werk van de Heilige Geest, de Tien Geboden als regel voor het leven. Er werd tevens een getuigen-school opgericht, om evangelisten, die door hun doop als het ware in de nieuwe orde waren ingewijd toe te rusten voor hun taak.

Intussen waren op vele andere plaatsen in het West-Dani-gebied vliegveldjes aangelegd (zie blz. 18). En de verschijning van blanken daar leidde bij sommige Dani's tot vreemdsoortige gedachten. Want reeds in 1921 hadden de Dani's in de Swart-vallei met blanken kennis gemaakt, zonder dat die kennismaking gevolgd was door zendingsarbeid. Daardoor hadden de Dani's gelegenheid op hun eigen houtje te fantaseren over de witte mensen en die in te passen in hun oude voorstellingen en verhalen over het bestaan van de wereld. Zo ontstond de legende, dat witte mensen nakomelingen waren van het allereerste wezen, dat op de aarde verschenen was. Dat wezen noemden de Dani's: Bok. Nog voordat de eerste „echte” mensen uit een gaatje in de grond tevoorschijn gekomen waren, beladen met zoete aardappels, tabak, suikerriet, varkens en honden, was Bok er geweest; hij had door de bergen gewandeld en de bedding van de rivieren bepaald; heden ten dage nog kon men de voetstappen zien, die hij in de rotsen had nagelaten; Bok liep naar het noorden, waar hij de stamvader werd van de mensen, die daar woonden, en vertrok vervolgens naar de overzijde van de oceaandrivier, die het land omspoelde. Ook de nakomelingen van Bok woonden daar, waar de hemel de aarde raakte en waar de zon elke dag in een boom klom om haar reis langs de hemel te maken.

Toen dan ook de groep blanken in 1921 bij de Dani's verschenen, dacht men, dat zij wel eens nakomelingen van Bok konden zijn. En de kleding, die de blanken aanhadden, noemde men: „bok-ojum”, dat eigenlijk „net van Bok” betekent. (In de Jali-taal is overigens de naam voor een lap stof nog steeds: „bogsum”). Al het nieuwe, dat de blanken meebrachten werd in verband gebracht met de komst van de kinderen van Bok. Bij de Dani's begon zo een verwachting te ontstaan, dat de komst van de witte mensen wel eens het begin van een nieuwe, blijde tijd

kon inluiden, zoals immers Bok zelf indertijd de aarde had gevormd. Deze verwachtingen kregen weer nieuw voedsel, toen in de jaren vijftig op zo veel plaatsen zendingsmensen begonnen met het openen van posten.

Was het wonder dan, dat in deze sfeer van bijgeloof en wonderlijke verhalen ook wel eens een vertekening ontstond van hetgeen de zendingen predikten? Omdat de Dani's nogal grote belangstelling hadden voor een leven, dat niet zou eindigen, werd de christelijke verkondiging van het eeuwige leven soms vertrokken tot een boodschap, waarin een eindeloos leven op aarde sterk benadrukt werd. Ruim een jaar na de eerste fetisj-verbranding bij de Dani's in de Ilaga-vallei ging er zo een man rond, die zich voor een profeet uitgaf. Hij trok langs vele plaatsen, waar hij verkondigde, dat in Ilaga de boodschap van het eindeloze leven was gekomen, en dat als eerste stap op de weg naar het verkrijgen van dat leven de verbranding van de heidense voorwerpen was; ook zei deze man, dat door onderdompeling in water op een rituele wijze dat leven verzegeld werd.

De „profeet”, die deze dingen verkondigde werd al spoedig zelf het onderwerp van fantastische verhalen. Hij was, zo vertelde men, vroeger als oude man door leden van een expeditie met een geweer beschoten, maar hoewel de kogel dwars door hem heen ging bleef hij leven. Hij trok nu rond om een nieuwe boodschap te vertellen, hoewel hij een tijdlang weg geweest was. Als hij een rivier wilde oversteken, weken de golven, zodat hij droogvoets kon oversteken. Zijn thuisland was onbekend. Als deze oude man zou sterven, zou hij niet verbrand worden; men zou hem in de rivier werpen, waaruit hij echter weer levend, en dan voor altijd, tevoorschijn zou komen; dan zouden ook de geesten van de gestorven voorouders zichtbaar worden.

Vanwege al deze vreemde verhalen, waarin men een wonderlijke vermenging van oud en nieuw herkent, kwam de profeet in conflict met sommige zendingen op de posten, die hij bezocht. Door zijn optreden immers zouden gevaarlijke verwachtingen kunnen ontstaan, die schade zouden kunnen toebrengen aan de prediking van het Evangelie. Want het ging tenslotte zo ver, dat de plaats Ilaga, die vanouds reeds een vermaard handelscentrum was geweest, werd afgeschilderd als een soort „hemel” op aarde. Om de ontwikkeling van deze verhalen te remmen maakte de Amerikaanse zending Larson in begin 1960 een tocht langs vele zendingsposten in het West-Dani-gebied, zodat allerlei onjuiste gedachten recht gezet konden worden.

De groep bezoekt zendingsstations in Tiom, Magi, Pyramid, Kelila, Bokondini en Karubaga. In de meeste dorpen werden naar aanleiding van het bezoek verbrandingen van heidense voorwerpen gehouden en in diverse plaatsen werden ook scholen voor onderwijs aan evangelisten opgericht. Met de zendeling waren een aantal evangelisten uit de Ilaga meegekomen en zij probeerden zo goed mogelijk onderricht aan hun stamgenoten te geven. Desondanks leefden bij sommigen, die hun fetisjen verbrandden allerlei verwachtingen; men hoopte op een lang leven zonder ziekte en dood, en dacht een hoge ouderdom te zullen ontvangen als beloning voor het verbranden van de heidense voorwerpen. Ook zag men in gedachten allerlei westerse goederen, zoals stalen bijlen en kleding aankomen. Hoewel er dus met de verbrandingen sommige gedachten gepaard gingen, die nauwelijks verbinding hadden met de Bijbelse boodschap, werden niettemin allerlei heidense voorwerpen, maar ook veel van de bestaande beschaving, aan het vuur prijsgegeven. Op de brandstapels vond men: bogen, pijlen, speren, haarversierselen van bont en veren, geweven harnassen, allerlei veren, stenen bijlen en dissels, heilige stenen, magische voorwerpen.

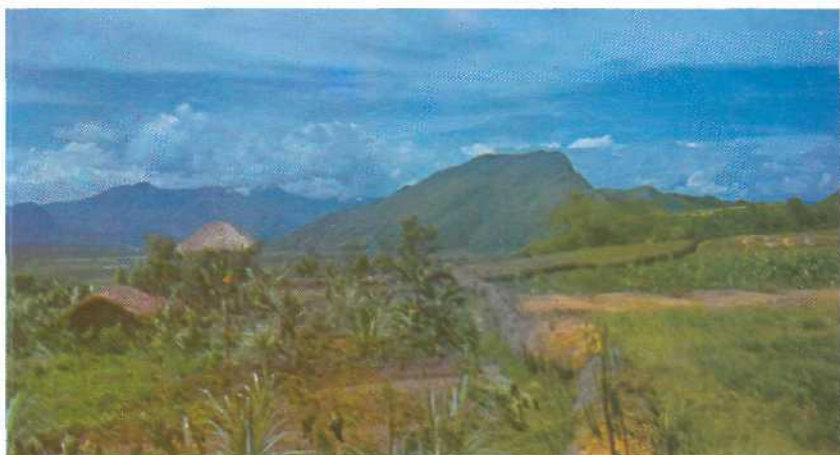
Het is opmerkelijk, dat bij de verbrande voorwerpen zoveel dingen waren, die verband hielden met de oorlogvoering. Eigenlijk was immers de oorlog voor de Dani's, maar ook voor de Jali's, een normaal verschijnsel, dat tot het hart van hun beschaving behoorde. De heilige stenen hadden ook een zeer belangrijke rol in de magische handelingen, die met de oorlog in verband stonden; ook waren deze stenen verbonden, in de gedachten van de mensen, met gedode voorouders, die om wraak riepen en daardoor de strijd tussen de traditioneel vijandige oorlogsbonden in stand hielden. Daarom betekende het wegwerpen en verbranden van de heilige stenen een zeer wezenlijke verandering in de kern van de oude beschaving. Maar hoewel de oorlog voor de Dani's een dagelijks voorkomend verschijnsel was, moet toch ook bedacht worden, dat men mythen kende, waarin de oorlog getekend werd als het gevolg van een zeer ver in het verleden uitgevochten ruzie, die sindsdien de voortdurende strijd tussen elkaar bevechtende oorlogsbonden met zich meegebracht had. En hoewel dus oorlog volgens de Dani's goed was, omdat de voorouders het bevolen hadden, mag men op grond van het vernietigen van vele voorwerpen, die gebruikt werden in de oorlogsmagie toch wellicht veronderstellen, dat heel diep weg in de gedachten van de Dani's de voortdurende oorlogstoestand als niet volkomen wense-

lijk werd beschouwd.

Op verschillende plaatsen, waar de blanke zendelingen nog nooit geweest waren, werden soms door de bevolking zelf verbrandingen georganiseerd. Meestal vroeg men dan wel om de aanwezigheid van een zending bij de verbrandingen, maar de beweging was voortgeschreden zonder de direkte bemoeienis van de zendelingen. Het bleek telkens hoe belangrijk de eigen stamgenoten waren voor de verkondiging van het Evangelie aan hun broeders.

De dialekt-grens ten zuiden van Pyramid (zie kaart op pag. 16) werd voorlopig ook de grens van de massale verbrandingsbewegingen, hoewel het Jali-gebied later volgde. Ook in de Baliem-vallei werden via de weg van familiecontacten nog wel op enige plaatsen de heidense voorwerpen verbrand, maar niet in een zo omvattende vorm als bij de West-Dani's, waar het als het ware op ceremoniële wijze verbranden van de voorwerpen uit hun oude beschaving de eerste openlijke uiting was van een afscheid, waardoor hun leven op ingrijpende wijze begon te veranderen.

Begon, want op verschillende plaatsen werd de aanvankelijke overgang naar het christendom gevolgd door een nadere bezinning en verdieping. In Bokondini maakte de bevolking zich uit eigen beweging gereed om in 1962 grote feesten te houden. Er

Een overzicht van de zendingspost Pyramid, met op de achtergrond de Baliemvallei en de kenmerkende pyramide-achtige berg, waaraan de post zijn naam te danken heeft.

werden talloze varkens geslacht en men hield uitgebreide discussies; vele heilige stenen werden weggeworpen. De groepen, die bij deze vernieuwde beweging actief waren, beweerden, ten onrechte, dat zij op advies van de zending bijeen gekomen waren, en verkondigden ideeën over de christelijke levenswijze, die zij, eveneens ten onrechte, met het gezag van de zendingmensen trachtten te ondersteunen. Zo had men langdurige discussies over wat „goed” en wat „kwaad” was in de oude beschaving. De heilige stenen werden als kwaad beschouwd, omdat ze vroeger aanleiding waren tot oorlogen en gevechten; en hoewel men nog met opwinding over deze stenen en de ermee samenhangende oorlogjes kan spreken, werden ze toch vernietigd. De reden van het slachten van de vele varkens was, naar men zei, eveneens, dat zij „slecht” waren; ze hadden immers deel uitgemaakt van de vroegere huwelijks- en dodenbetalingen. De schelpenbanden daarentegen werden nog min of meer als goed beschouwd, omdat naar men meende de blanken die ook bezaten. Men dacht, dat de blanken vanwege het feit, dat die christenen waren, heel oud werden; en een hoge ouderdom werd dan ook verwacht voor de gekerstende Dani's, die vroeger immers zo vaak jong stierven door gevechten en tovenarij. Van deze vernieuwingsbeweging in Bokondini durfde niemand zich afscheiden, hoewel de Dani's zelf ervan overtuigd waren, dat er zich huichelaars in hun midden bevonden.

Ook in Karubaga kwamen de ontwikkelingen in het midden van 1962 in een nieuwe fase. Ook daar vonden vele discussies plaats en werd de geestelijke boodschap soms vervormd. Het kwam zelfs zover, dat de Dani's hun eigen donkere huid als minderwaardig, en de huid van de blanken als goed gingen beschouwen. Daarom wilde men zich veel gaan wassen met zeep en de levenswoorden (Bijbelteksten) erg goed leren; men was van plan de vroegere armbanden, varkensstaarten, grasrokjes, kokers, hoofdversieringen en netten weg te gooien. En men hoopte, dat ook de Dani's zelf dan kleren zouden krijgen en een lichte huid. Geen wonder, dat de zendingen alles deden, wat in hun macht lag, om een al te radicale aantasting van het levenspatroon tegen te gaan; door de hooggespannen verwachtingen zou de teleurstelling alleen maar een terugslag betekenen voor de uitbreiding van het Evangelie. Ook trachtten ze bepaalde onjuiste voorstellingen zoals die over de hogere waarde van een blanke huid, uit de weg te ruimen.

Gezien van de kant van de mythen van de Dani's waren de fan-

Het dorpje, waarin de nieuwere hutten van de Bijbelschoolstudenten in Karubaga staan; alles is prachtig aangelegd.

Op de zendingspost Karubaga, die al sinds 1957 geopend is, is de uitvoer van tuinbouwproducten al een gewoonte geworden; op de foto zitten rijen vrouwen te wachten tot zij uitbetaald worden.

tasiëen over de verwisseling van de huid en een daarmee samenhangend eindeloos leven nu ook weer niet zo vreemd. Want ook de Dani's kenden het verhaal van de slang en het vogeltje (zie pag. 94). En ook voor hen was de slang het symbool van onsterfelijkheid. Ook het woord voor een oneindig leven was ontleend aan dit verhaal; in de Jali-taal luidde dit woord voor onsterfelijkheid: „nabelal-habelal”, wat eigenlijk „mijn huid, jouw huid” betekent en een verwijzing inhoudt naar de slang, waarvan men geloofde, dat hij door telkens een nieuwe huid aan te trekken altijd bleef leven. Toen de Dani's dan ook voor het eerst de boodschap van het eeuwige leven hoorden, brachten zij die dadelijk in verband met hun oude verhalen.

Het wekt, bij het overwegen van al deze dingen, geen verbazing, dat de zendelingen in het Dani-gebied probeerden zo snel mogelijk Gods Woord in de taal van de bevolking over te zetten. Dan zouden immers de Dani's zelf in staat zijn te putten uit een zuivere bron, waardoor het gevaar van een materialistische religie, dat zeker niet altijd denkbeeldig is geweest, sterk kon verminderen.

XVII

Ook de Jali's verlaten het oude

Toen in de West-Dani-gebieden op de meeste plaatsen al verbrandingen van heidense voorwerpen hadden plaats gehad, moesten de meeste vliegveldjes in Jalimo nog geopend worden. Maar tenslotte heeft de komst van het Evangelie ook daar geleid tot een ommekeer, met als gevolg de verbranding van artikelen, die een rol in de vroegere magische riten gespeeld hadden. Deze verbrandingen stonden rechtstreeks in verband met die in het West-Danigebied, door het werk van evangelisten uit de plaats Pyramid, die in hun woonplaats de heidense voorwerpen aan het vuur hadden prijsgegeven en daarover aan de Jali's vertelden.

Ook in de Pasvallei hebben zo de mensen een afscheid genomen van de dingen, die vroeger in het centrum van hun leven stonden. Natuurlijk ging ook hier een tijd van prediking en onderwijs vooraf aan de verbrandingen. Het is merkwaardig hoe hier het verhaal van het vogeltje en de slang meegewerkt heeft tot de verwerping van het vroegere heidendom. Want, zo zei een hoofdman, vroeger dachten de Jali's, dat in de slang de onsterfelijkheid als het ware afgebeeld was; maar de mensen bleven toch sterven; in de verkondiging van het Evangelie werd de ware gedaante van de slang voor sommige Jali's onthuld: juist via een slang kwam het kwaad voor de eerste maal op aarde; de slang, ook die uit de Jali-mythe, had de mensen bedrogen.

Natuurlijk was niet iedereen er erg op gesteld om de heidense voorwerpen te verbranden. Vooral de oudere mensen, voor wie de heilige stenen, de varkensstaarten en de heilige netten vaste zekerheden hadden betekend, moesten een grote aarzeling overwinnen. Anderen moesten door de jongeren er toe gezet worden om hun magische spulletjes aan het vuur prijs te geven. Van sommigen werd de hut doorzocht, omdat men het vermoeden had, dat zij een deel van de heilige voorwerpen in het geheim achterhielden. Geen wonder dan ook, dat er bij de verbrandingen veel angstige gezichten te zien waren! Zouden de vooroudergeesten niet boos worden? Zouden de oogsten van zoete aardappels doorgaan? Zouden de varkens vele en grote biggen blijven voortbrengen? Hoewel het voorbeeld van de verbrandingen te Pyramid de Jali's van de Pasvallei niet onbekend was, moesten

velen innerlijk weerstanden overwinnen. Een aantal van hen, die beslist weigerde de oude godsdienst te verlaten, trok weg naar gebieden, waar het Evangelie nog niet doorgedrongen was. Weer anderen wierpen de heidense voorwerpen in het vuur, maar hielden ze vast in hun hart.

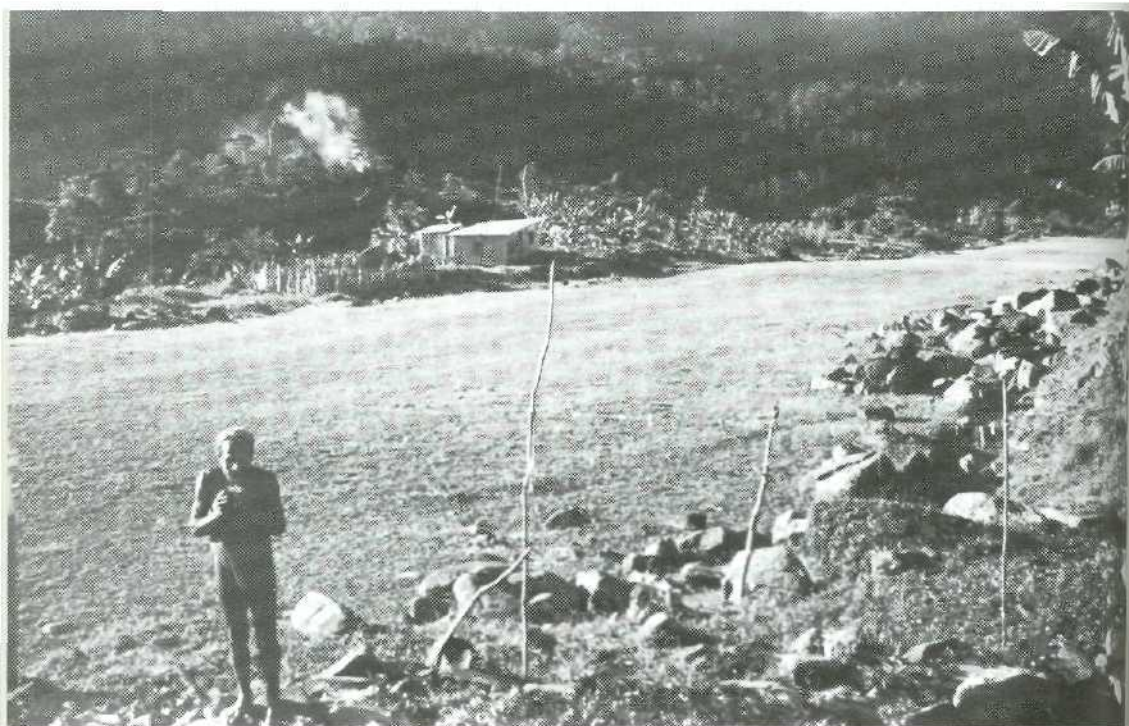
Na de verbrandingen in Abenago volgden die in Landikma. Ook daar waren sommigen het er niet mee eens.

..... In Landikma hielden een aantal jongeren al geregelde kerkdiensten. De ouderen wisten wel, waarover het ging, Allah wene, het Woord van God. Maar ze pasten er wel voor op om mee te doen. Dat was te gevaarlijk.

Bij twee hoofdmannen kwamen de Bijbelschooljongens regelmatig. Maar ook zij hielden nog vast aan het oude. Steeds maar werd het hun verteld:

„De varkensstaarten en de varkenskaken, waar jullie je heil van verwachten, zijn machteloos. Ze zijn slecht. Jullie moeten ze in het vuur gooien.”

De hoofdmannen hebben lang nagedacht, voor ze een besluit namen. Eén van hen, een oude man, was al vroeg ontvankelijk geweest voor het Nicuwe Woord. Maar alles, wat de voorvaderen

De reeds vrij oude hoofdman van Landikma, die als één der eersten voor het Evangelie gewonnen was; op de achtergrond een gedeelte van het vliegveld; tegen de bergen aan de overzijde van de vallei hebben vroeger ook mensen gewoond (zie blz. 79).

hadden meegegeven, verbranden? Het kostte hem veel tijd en overdenking, voordat hij daarop „Ja” kon zeggen.

Tenslotte namen de twee hoofdmannen een ingrijpend besluit. Ze riepen de jongens van de Bijbelschool:

„Wij gaan ook onze netten in het vuur werpen. Wat jullie zeggen en uit Gods Woord vertellen, is waar. Wij zullen er naar luisteren”.

De beide hoofdlieden wilden hun netten, waarin de heilige voorwerpen bewaard werden, gaan halen. De jongeren waren blij. Het Evangelie had óók harten in Landikma geraakt.

Maar toen de beide mannen met hun netten de hut uitkwamen, klonk het boos van de andere kant:

„Nee. Wij doen niet mee. En jullie moeten het ook niet doen”. Angst stond te lezen op het gezicht van de mannen, die hun hoofdlieden wilden waarschuwen:

„Als wij nu de varkensskaken en de varkensstaarten verbranden, zullen wij allemaal doodgaan. Vandaag nog zullen wij sterven. Want we weten heus wel, wat voor grote kracht de heilige dingen bezitten”.

Maar de hoofdmannen waren vastbesloten.

„Jullie spreken geen ware woorden. Wij zullen de heilige netten verbranden”.

Het was moeilijk voor sommigen om een keuze te doen. Er waren nu steeds meer mensen bijeengekomen. Heftig werden er woorden gewisseld. Het leek of een paar andere mannen toch ook hun netten zouden geven, opdat ze verbrand konden worden. Eén van hen zei:

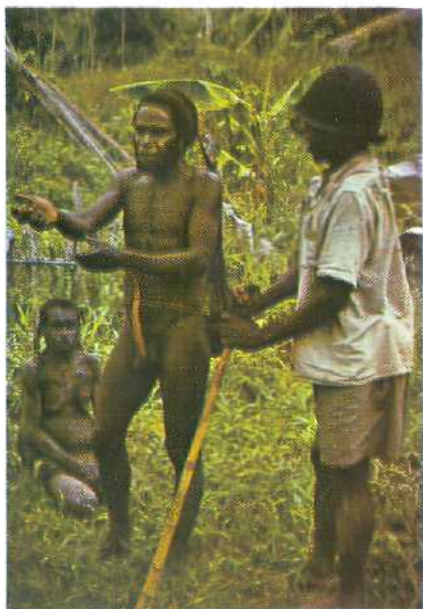
„De netten met de heilige dingen van de hemel heb ik voor mezelf gehouden. Maar het net, waarin de heilige voorwerpen van de aarde zijn, geef ik aan jullie. Hier. Steek de brand er maar in.”

De jongens liepen naar het vuur. Gespannen zaten de andere mensen te kijken. Wat zou er gebeuren? Opeens sprong een man op. Hij sloeg met zijn vuist op de arm van de jongen, die de netten vasthield. Het leek of ze zouden gaan vechten. Maar de jongen rukte zich los en nam het net mee.

„Nee”, schreeuwde een ander, „mijn net met de heilige dingen van de zoete aardappels houd ik ook. Ik wil niet, dat het verbrand wordt”.

Zijn ogen keken wanhopig rond, maar niets scheen de heilige voorwerpen nog van het vuur te kunnen redden.

Toen riep een man naar de Bijbelschooljongens:

Niet iedereen was het met de verbranding van de heidense voorwerpen eens (zie blz. 127); hier een man, die een betoog houdt.

„Wacht. Jullie weten niet, wat je doet. Want jullie houden toch zo van zeep? En van vliegtuigen? Nou, van al die dingen, en ook van het zinken dak van het grote huis, en van de geiten en de schapen, zitten de heilige voorwerpen in onze netten. Als jullie die verbranden, zullen de vliegtuigen naar beneden vallen! ”

Ongelovig keken de jongens de man aan. Probeerde hij met een slimigheidje de verbrandingen toch nog ongedaan te maken? Of zouden de ouderen door hun magie ook de vliegtuigen en de zeep in stand houden? Er was enige aarzeling. Toen:

„Hij liegt. Al die dingen zullen niet verdwijnen en de vliegtuigen zullen niet vallen, als we de heilige netten verbranden, want de ouderen hebben met hun heilige spulletjes helemaal geen vat op het nieuwe. Gooi alles in het vuur. Later zullen wij allemaal „Eei” zeggen omdat we ons schamen, dat we in leugens geloofd hebben. En deze mensen zullen inzien, dat Gods Woord waar is”.

De vlammen werden groter, begonnen de netten aan te tasten. Sommigen zaten met gebogen hoofd. Anderen keken vertwijfeld toe, hoe hun oude leven door het vuur verslonden werd. Alles wat voor hen heilig, machtig, ja ontzagwekkend geweest was, het

Een aantal van de heilige voorwerpen, die verbrand werden; men ziet o.a. varkenstanden, enige heilige stenen, varkensstaartjes, halstouwtjes en verschillende andere magische voorwerpen.

Wat de Jali's eeuwenlang voor heilig gehouden hadden, ging in enkele uren in de vlammen op; hier een brandstapel, waarop de heidense voorwerpen gegooid werden.

ging in vlammen op. Zou de toorn van de geesten niet in ontzettende mate op hen neerdalen?

Zoals het lichaam van een dode met het brandhout verteerd werd, zo vraten de vlammen ook de heilige voorwerpen op. Op het laatst doofde het vuur. Tussen de as lagen brokken heilige steen, zwart geblakerd en gebarsten. Dat was alles.

En de geesten deden niets .....

Zo was ook in de Pasvallei de eerste schrede gedaan op de lange weg van het verlaten van de oude beschaving en de oude religie. In één dorp zijn de mensen weer teruggevallen; ze hebben nieuwe magische voorwerpen gemaakt, omdat hun hart nog bij het oude leefde; hoewel, het zijn eigenlijk maar een paar leidende mannen, die nog weerstand bieden, maar de anderen durven hun mond niet tegen hen te openen.

Maar in alle andere plaatsen in de Pasvallei heeft men afgerekend met de dwang van de voorouders. En op hun beurt konden de Jali's van de Pasvallei getuigen in andere gebieden in Jalimo. Zo hebben Bijbelschooljongens uit Abenago een bezoek gebracht aan hun stamgenoten in Angguruk, waar ze vertelden hoe het in hun eigen woonplaats gegaan was. Ook in Angguruk zijn toen de eerste verbrandingen gehouden. En ook de Jali's uit Angguruk zijn verder gegaan. Verre buitenposten werden bezocht en het Evangelie werd aan de mensen gepredikt. De eigen mensen, stamgenoten hebben zo een heel belangrijke rol gespeeld in de verkondiging van Gods Woord.

De fetish-verbrandingen zijn natuurlijk een uiterlijk kenmerk van de veranderingen, die door het Evangelie ontstaan zijn. Want hoewel de Jali's veel in het vuur geworpen hebben, door de verbrandingen zijn hun harten niet veranderd. Wel heeft de gemeenschap als geheel afstand gedaan van het vroegere heidendom, maar er zijn ongetwijfeld mensen bij wie de daardoor ontstane leegte nog niet door het Evangelie is gevuld. Maar er wordt ook door de Jali's zelf hard gewerkt aan het vinden van nieuwe vormen, waarin de Bijbelse boodschap gestalte krijgt. En de verandering van het hart van de Jali-beschaving heeft invloed op alle terreinen en verbanden van hun samenleving.

XVIII

Nieuw werk aan de winkel

..... „Wo a, wo a, wo a .....

In het bos klinkt het zingen van een groep mannen. Af en toe wordt de monotone dreun van hun lied onderbroken door een vrolijk gejoel.

De mannen zijn bezig in brede stroken neergehakt bos. Hier en daar klinken bijlagen. Overal kun je groepjes aan het werk zien. Van boomstammetjes, die in de modder neergelegd zijn, hebben ze een soort pad gemaakt. En daarover worden dikke stukken boom gerold. Gelukkig maar, dat het terrein een beetje naar beneden helt. Anders zou het nu toch al zware werk nog moeilijker geweest zijn.

Want de mannen hebben alleen maar stokken om de zware stukken boom te verplaatsen. Met z'n vieren of vijven werken ze aan één boom. Ze steken hun stok in de grond onder het stuk boomstam en dan, hup, wordt het geval een eindje verder gerold. Het is hard werken, dat kun je zo wel zien. Af en toe rekt een man zich uit en veegt het zweet van zijn gezicht. Hun benen zijn bedekt met modderspatten en sommigen zitten helemaal onder de vieze klei. Maar dat is niet erg. Vanavond, als het werk klaar is, gaan ze zich wassen in het koude water van de rivier. Kleren hebben de meesten toch niet aan. Hun blote lijven glimmen in het licht van de zon.

Vanmorgen vroeg, toen het daglicht nog maar net begonnen was de vallei zichtbaar te maken en er boven alle hutten nog een blauwe waas hing van de rook van het vuur binnen, waren de mannen al naar het bos getrokken. Met hun kapmessen hadden ze zich een pad gehakt naar een grote boom. Ze hadden omhoog gekeken om te zien, waar straks de gevelde reus neer zou vallen. Ze hadden de mannen, die een eindje verder bezig waren, gewaarschuwd om uit te kijken.

Toen waren ze begonnen te hakken. Met twee man tegelijk sloegen ze er kranig op los. Tenslotte was de stam heel dun geworden. Het was nu oppassen geblazen. Door een vleugje wind begon de kruin van de boom al gevaarlijk te wiebelen. Nadat de mannen zich veilig hadden opgesteld, gingen twee van hen verder met hakken. De boom begon al te hellen. Toen was het zo ver.

Steeds sneller viel de boom, takken braken krakend af en met een doffe dreun sloeg hij een diepe geul in de aarde. Het duurde nog even voor alle kabaal over was.

Het zwaarste werk kwam nu nog. De takken moesten van de stam geslagen worden, en daarna moesten ze de stam in stukken hakken. Eén man had een touwtje bij zich. Zó lang moesten de moten worden.

Als de gevelde stam in stukken gehakt was, begon het transport. Het duurde vaak een hele tijd, voordat ze één stuk weggerold hadden. Want het was een lange weg, helemaal langs de helling tot beneden aan de rivier, waar de zaagmachine stond. Hier, diep in het oerwoud, konden ze het gezoem van de zaag horen.

Toen de mannen voor het eerst hadden gezien hoe een grote boom zo maar in een ogenblik tot planken verzaagd werd, hadden ze van pure verbazing op hun kokers getikt. Ze hadden niet gedacht, dat zoiets mogelijk was, en dan nog wel in hun eigen woonplaats!

En heel vroeger, toen de witte mannen nog niet gekomen waren, was het helemaal ondenkbaar geweest, dat er in dit bos bomen gekapt zouden worden.

Vroeger hadden de oude mannen gezegd:

„Je mag niet over de rivier komen. Want daar wonen de geesten van onze voorvaderen. Het is daar *usa*, heilig, en gevaarlijk. Alleen als de klappernoten rijp zijn, mogen er mensen in om ze te plukken”.

En nu lachten de mensen daarom. Want de geesten waren er niet meer. Eén van de mannen uit het dorp had zelf gezegd:

„Als de bomen in het bos omgehakt zijn, ga ik er een tuin maken. Want het is goede grond” .....

De mannen werkten hard. Want er werd veel uitbetaald voor dit werk.

En beneden snorde de zaag .....

De houtarbeid is één van de nieuwe vormen van werkzaamheid, die sedert enige jaren langzamerhand een plaats begint in te nemen in de Jali-maatschappij. Natuurlijk kenden de Jali's ook vroeger wel bosarbeid – ze moesten immers voorzien in de behoefte aan hout voor het bouwen van hun hutten –, maar nooit op zo'n grote schaal als het tegenwoordig gebeurt. Omdat de betaling voor het hakken en aanslepen van de logs, die later met een grote cirkelzaagmachine tot planken worden verwerkt, relatief vrij hoog is, is het verkrijgen van arbeidskrachten nooit een probleem. En omdat het gebied, waar het hout gekapt wordt,

De mannen hebben nieuwe stukken boom uit het bos gehaald en kijken toe hoe hun namen opgeschreven worden.

Aan twee pientere Jali-jongens wordt verteld hoe zij een kettingzaag moeten bedienen.

vroeger heilig terrein was, zijn er ook geen moeilijkheden met betrekking tot eigendomsrechten. Het enige, waarop de Jali's in dit geval eigendomsrechten lieten gelden, waren de bosklappers; als er dan ook eens een bosklapper sneuvelde, wanneer een reusachtige boom geveld werd, gaf dat aanleiding tot enige ontwikkelingen, waarna een vorm van betaling gevonden werd.

Voor de meeste Jali's houdt de houtarbeid op met het verschaffen van stukken boom, die gezaagd zullen worden. Er is echter een groep jongeren in opleiding, die op den duur een belangrijk deel van de verdere houtverwerking voor hun rekening zullen nemen. Reeds nu zijn zij dagelijks beschikbare krachten, die ook bij bouwwerkzaamheden ingeschakeld worden. Sommigen van hen zijn de timmerkunst al aardig meester geworden. Een deel van hen verricht zelf nauwelijks meer werk in de landbouw. Voor hun dagelijks voedsel zijn zij dan ook afhankelijk van een overschot, dat door anderen geproduceerd moet worden. Deze ontwikkeling heeft twee zijden: aan de ene kant begint een stand van beroepswerkkrachten te ontstaan, die min of meer gespecialiseerd bezig is en op den duur een nuttige functie kan gaan vervullen binnen de Jali-maatschappij; anderzijds loopt er

Een kijkje op het dak, waaronder de zaagmachine staat opgesteld; op de voorgrond de Bion-rivier en de brug.

Als het hout gezaagd is, wordt het vervoerd en opgeslagen om te drogen; mannen en vrouwen helpen bij het transport.

Ook de vrouwen dragen hun steentje bij aan het werk op de strip; ver op de achtergrond de hoge bergtoppen, aan de voet waarvan Landikma ligt.

via deze mensen een stroom van nieuwe waardegoederen, als bijlen, kleding, enz., maar die groepen van de bevolking, die niet zo'n gelegenheid hebben om zelf te werken in een nieuwe tak van arbeid, maar door het ruilen van overschotten van hun landbouw toch in het bezit van de nieuwe goederen kunnen komen. Hoewel bij het omhakken en vervoeren van stukken boom vooral de mannen aan het werk zijn, is het bepaald niet zo, dat de vrouwen zich bij de nieuwe werkzaamheden onbetuigd zouden laten. Al vroeger was het vooral de taak van de vrouw om lasten te versjouwen. Zij waren het over het algemeen, die de bataten en groenten in volle netten uit de tuin haalden; zij droegen de kleine kinderen. En nu het verplaatsen van grotere hoeveelheden, zoals de duizenden gezaagde planken, stenen voor de landingsbaan, zand en grind, nog steeds ernstig belemmerd wordt door de afwezigheid van wegen, zijn groepen vrouwen, die meehelpten al deze dingen te vervoeren, een vertrouwd gezicht. Meestal dragen zij de lasten op het hoofd, dat daartoe eerst met een bosje bladeren bedekt is. Ook simpele werkzaamheden, die weinig kracht vereisen, zoals onkruid wieden en het kort houden van stukken grasveld, worden meestal door de vrouwen verricht. Zo ziet men vaak grote groepen vrouwen bezig, gezellig keuvelend of hun kind de borst gevend.

Er is nog hoegenaamd geen mechanische arbeid in de Pasvallei. Het is wel duidelijk, dat hierdoor bepaalde karweien erg veel tijd vragen. Het verlengen van het vliegveldje in Abenago b.v., dat aan boven- en onderzijde begrensd werd door reusachtige stenen, heeft maanden gekost. Natuurlijk was dit een bestaande landingsstrip, zodat er niet onder de druk gewerkt hoefde te worden, die het toewerken naar de eerste landing op een nieuwe strip met zich meebrengt. Maar er moesten heel wat stenen nog opgeruimd worden, voor de verlenging van de Pasvalley-airstrip een feit was. Wie bedenkt, dat deze stenen, waarvan sommige een inhoud hadden van bijna 15 kubieke meter, helemaal met handkracht verwijderd moesten worden, kan zich voorstellen, dat zoiets tijdrovend is. En ook, dat het maken van een nieuwe strip, waar de mogelijkheid van een tussentijdse landing niet aanwezig is, een zeer moeizame en eenzame arbeid is.

De eerste stap bij het opruimen van de grote keien is het branden van de steen. Daartoe worden enorme brandstapels rond de stenen gemaakt en vervolgens aangestoken. Door de grote hitte komen er barsten en scheuren in de steen. Omdat het in het geval van Abenago meestal om harde kalksteen gaat, scheuren de

Bij het werk op de strip moet ook het transport van aarde vaak met de hand geschieden; hier wordt een heuvel afgegraven.

Grote keien moeten soms verplaatst worden; bij gebrek aan machines moeten daarvoor vele mannen ingezet worden.

stenen meestal reeds na één of twee keer branden. Het is dan de taak van degene, die de steen voor zijn rekening genomen heeft, de „aannemer”, om met een moker de steen zover te bewerken, dat hij uiteenvalt in stukken, die klein genoeg zijn om met de handen vervoerd te worden naar plaatsen, waar gedeelten van de landingsbaan verhard moeten worden.

Vooral de middenstrook van de landingsbaan, waar de wielen van een vliegtuig zware druk uitoefenen, is in Abenago een probleem.

Hier en daar zitten er zelfs stukken teelaarde in en vanwege de vele regen wordt de zaak wel eens zo drassig, dat de vleugels van een vliegtuigje met modderspatten bedekt zijn. De voortdurende zorg voor het onderhoud van de strip neemt dan ook heel wat tijd in beslag. En als er dan, zoals soms gebeurt, een ondergronds stroompje midden op de „runway” naar boven komt, waarvoor weer drainagegoten gegraven moeten worden, valt er weinig meer aan andere werkzaamheden te denken. Daarvoor is het vliegveld nog een te belangrijke voorwaarde voor het zendingswerk.

De Jali's, voor wie de grootste bouwwerken hun hutten waren, hebben wel opgekeken, toen er grotere gebouwen verschenen. In de loop van een aantal jaren werd er een kerk gebouwd, een polikliniek, een school, woonhuizen, stallen, opnamegelegenheden voor patiënten.

Na enige tijd begonnen sommige jongens te leren hoe de constructies voor deze gebouwen gemaakt werden. Ze gingen zelf een hamer hanteren en werden zo gaandeweg steeds meer ingeschakeld bij de bouwwerkzaamheden. Dit had weer invloed op de manier, waarop zij voor zichzelf woongelegenheden maakten. Zo ontstond een vierkant of rechthoekig type huis, dat veel schoner was dan de gebruikelijke hut. Maar nog steeds was en is de dakbedekking een probleem. Toen de zaagmachine op het toneel verscheen, hebben sommigen de gelegenheid aangegrepen om door hun arbeid ook zelf gezaagde planken te verdienen, waarmee vanzelfsprekend een veel beter resultaat in de bouw van woningen verkregen kan worden dan met de vroegere gedisselde planken. Maar het moet gezegd worden, dat voorlopig slechts een kleine elite-groep kan profiteren van de nieuwe mogelijkheden.

Het heeft echter ook zijn nut, dat de Jali's zelf experimenteren met de materialen, die in hun omgeving voorhanden zijn. Nu zij de voordelen van spijkers hebben leren kennen, worden die ook

veel gevraagd. Daarmee beginnen de vroegere rotanverbindingen te verdwijnen, al is dit proces eigenlijk nog maar nauwelijks aan de gang. Wel zijn er opmerkelijke veranderingen in de konstrukties van de huizen, die, zoals gezegd, soms niet meer rond zijn, maar gebouwd worden volgens ideeën, die de Jali's hebben opgedaan door te zien naar de bouwwijze van de verschillende gebouwen. Omdat er in de Pasvallei alleen maar met houten geraamtes gewerkt wordt, die nauwelijks op een fundering behoeven te rusten, is het overnemen van bouwideeën door de Jali's een reële mogelijkheid. Men moet echter niet een grote voorstelling van dit alles maken. De ontwikkelingen op dit gebied zijn nog maar net begonnen.

Zoals vroeger al is opgemerkt, vormt de verzorging van groter vee dan varkens of kippen en konijnen voor de Jali's nog een te groot probleem. Er zijn voor koeien, schapen en geiten maar nauwelijks voldoende graslanden in de Pasvallei. Ook de grote regenval veroorzaakt met betrekking hiermee moeilijkheden, al is het klimaat op zich niet ongeschikt voor het houden van grootvee. Al vinden de Jali's, belust op een boutje als zij zijn, de koeien wel erg interessant vanwege de grote hoeveelheid vlees, die één zo'n dier op z'n eentje met zich meedraagt, voorlopig zal de verzorging van deze dieren wel bij de zendingsmensen blijven berusten. Er is wel een begin gemaakt met het uitbesteden van geiten bij de Jali's in sommige dorpen, maar omdat het maken van een omheining veel tijd kostte, werd daaraan wel eens te weinig tijd besteed. Het gevolg was, dat de beesten ontsnapten, en zich te goed deden aan andermans tuinen. En het gevolg daarvan: onenigheid tussen de bezitter van de geiten en zijn buurman. Het zal daarom nog wel even duren, voor ander vee dan de varkens is opgenomen in het beschavingspatroon van de Jali's.

Het inbrengen van nieuwe gewassen is een zaak, die veel gemakkelijker verloopt dan de invoer van vee. De Jali's zijn immers uitstekende landbouwers, die hun manier van grondbewerking en gewasverzorging heel goed aangepast hebben aan de moeilijkheden van het terrein. Voor die produkten, waarvan de Jali's zelf de waarde hebben leren inzien, maïs, bonen, enz. werd dan ook al spoedig een plaats gevonden. Uitvoer van landbouwprodukten naar de kust is een reële mogelijkheid, ware het niet, dat veelal de tijd voor de organisatie daarvan ontbreekt. Eén dorpje heeft door uitvoer van groente een aluminium dak voor de dorpskerk reeds bekostigd en er zijn meer gegadigden op dit gebied. Voor-

lopig is echter de verbetering van de voedingstoestand door de teelt van eiwitrijke gewassen belangrijker dan de uitvoer, die, en ook dat kan soms een belemmering zijn, altijd per vliegtuig moet geschieden.

Het vliegtuig is ook nog de enige mogelijkheid voor het binnenbrengen van goederen, die aan de Jali's voor hun arbeid betaald worden. Begrijpelijkerwijs legt dat beperkingen op aan de aard en de hoeveelheid van de spullen, die in de vallei ingevoerd kunnen worden. Kommunikatie met andere gebieden via wegen, waarover transport zou kunnen plaats hebben, blijft een eerste voorwaarde voor de economische verheffing van het Jali-volk in de Pasvallei. Pas wanneer wegen de vallei geopend hebben, kunnen de aanwezige mogelijkheden, op het gebied van tuinbouw en houtverwerking, voldoende benut worden. Het is dan natuurlijk nog wel de vraag, of de Jali's daardoor gelukkiger mensen zouden worden.

Voorlopig echter is de maandelijkse „toko”, waar allerlei artikelen als betaling voor gedane arbeid verkregen kunnen worden, nog een interessante gebeurtenis. Het zijn al lang niet meer de ruilartikelen, als kralen en spiegeltjes, die daar verkocht worden. De nadruk ligt nog steeds op stalen bijlen, hakmessen, schoppen, die de Jali's overigens ook zelf weer als handelswaar gebruiken door ze door te verkopen naar andere gebieden. Steeds meer wordt er ook kleding gekocht, zij het in veel gevallen, vooral voor de vrouwen, alleen nog maar als gelegenheidsversiering. Verder dekens, pannen, kleinere artikelen als schriften en potloden, en, vooral niet te vergeten, handdoeken en zeep.

Dat de invoer van goederen nog beperkt is, heeft ook bepaalde voordelen. Hoe gemakkelijk zouden de Jali's in een materialistische roes kunnen terecht komen, die hen weinig voldoening zou schenken.

Op de maandelijkse winkeldag komen vele Jali's om hun loon voor goederen in te wisselen; dekens zijn een begeerd artikel.

Ook de vrouwen krijgen gelegenheid om te kopen; vooral zeep willen zij graag hebben.

Het is geen wonder, dat de vrouwen vol belangstelling zijn als er kleding verkocht wordt; de netten, die zij zelf maken, zijn trouwens ook prachtig om te zien.

Anderzijds is het feit, dat zij geïnteresseerd raken in het verkrijgen van nieuwe waardegoederen een teken, dat er ook aan de buitenzijde van hun beschaving veel aan het veranderen is. Het is soms zelfs zaak op te passen, dat de ontwikkelingen niet te snel gaan. De snelheid, waarmee een maatschappij zich richt op nieuwe normen en waarden, is nu eenmaal aan beperkingen gebonden.

Een verandering tenslotte, die aan de buitenzijde van het maatschappelijk leven schijnt werkzaam te zijn, maar die ook in nauw verband staat met de godsdienstige omwenteling, is de ontheiliging van het natuurlijke. Er zijn geen ritën meer ten behoeve van een voorspoedige varkensteelt of batatenoogst. In het vroegere geestenbos wordt ijverig hout gehakt. In een voormalig heilig meer worden vissen gekweekt. Zo schenkt het Evangelie de vrijheid, waarin mensen met de kultivering van de schepping mogen bezig zijn.

De polikliniek in Landikma is klaar; het duurt niet lang, voor de eerste patiënten zich melden.

XIX

De nood van de zieke mens

De zorg voor de zieke mens, de medische dienst, is terecht al vanouds een vast bestanddeel geweest van het zendingswerk. Niet alleen was en is de medische nood op de meeste zendingsterreinen groot, maar in vele gevallen was de verlening van hulp aan de zieken ook een eerste vorm van contact, waarin een vertrouwensrelatie kon opgebouwd worden, die een goede voedingsbodem kon vormen voor de verkondiging van het Evangelie. Hiermee wil niet gezegd zijn, dat de medische dienst in het zendingswerk alleen maar een bijkomende hulp van, of een inleiding tot de prediking zou zijn. Het Evangelie richt zich tot de gehele zieke mens, heeft niet slechts de ziel, ook niet alleen maar het lichaam op het oog. De Blijde Boodschap krijgt in woord en daad gestalte. De macht der liefde wordt concrete werkelijkheid in de zorg voor vaak hulpeloze en machteloze wezens, die in sommige maatschappijen al spoedig als waardeloos ter zijde geschoven zouden zijn.

Waar medische zendingsarbeid verricht wordt in een primitieve maatschappij, kunnen door de moderne medicijnen vaak opzienbarende genezingen tot stand komen, opzienbarend, vergeleken met de prestaties van de vroegere medicijnmannen. Het gevaar daarvan is wel, dat mensen hun heil gaan zoeken bij de medicijn, terwijl Gods Woord op de achtergrond raakt. Want door een opzienbarende genezing alleen komt niemand tot geloof. Het kan immers zelfs voorkomen, dat toch weer magische voorstellingen verbonden worden aan de uitgereikte medicijnen.

Ook bij de Jali's is het werk van de tovenaars verdrongen door medische zorg op een moderne basis. En dat is geen wonder. Want geneesmiddelen kenden de Jali's eigenlijk niet. De methoden van de vroegere medicijnmannen staan in een vrij armzalig licht, als men ze vergelijkt met de middelen, die in de medische zending toegepast worden. Het was aanvankelijk voor de Jali's niet zo erg duidelijk welke werking de „obat", — geneesmiddel —, had. Men begreep niet zo goed, dat er verschillende soorten pillen waren, en dat sommige ervan zelfs gevaarlijk konden zijn. Zo kon het gebeuren, dat een zieke moeder niet alleen haar pil-

len voor drie dagen in één keer opat, maar ook dat zij tegelijkertijd stilletjes de pillen doorslikte, die gegeven waren aan haar kind, dat overigens voor een heel andere ziekte naar de polikliniek gekomen was.

De indruk van machteloosheid, waarmee de vroegere tovenaars desondanks hun werk moesten doen, wordt bevestigd door verschillende dingen. De middelen, waarmee deze lieden werkten, kunnen vrijwel alleen maar suggestieve waarde gehad hebben. En hoe belangrijk suggestie ook is in het genezingsproces, ernstige ziekten kunnen er niet door tot staan gebracht worden. Hoe de tovenaars geboortemagie bedreven is eerder al beschreven; hun middel tegen hoofdpijn was een touwtje, om het hoofd van de patiënt gebonden, om de ziekmakende geest te verdrijven; hun wondbehandeling bestond uit het opleggen van bladeren; de algemene behandeling bij zware ziekten was het bestrijken van de patiënt met varkensbloed. Het waren vooral de veronderstelde geesten, die men probeerde uit te bannen. Aan een werkelijke behandeling van de ziekte werd nauwelijks iets gedaan. Men kan dat de tovenaars natuurlijk niet verwijten; ze zullen integendeel wel hun best gedaan hebben om patiënten te helpen met de minieme middelen, waarover ze beschikten.

Vooraf kleine kinderen waren vroeger het slachtoffer van de afwezigheid van goede medische zorg. Men gaf de baby's geen namen, voor ze een jaar of drie waren. Maar de Jali-taal kende wel een merkwaardig woord voor een klein kind: „fu-angge”. Letterlijk vertaald betekent dit woord: „iets, dat bij het beblazen hoort”. Zo weinig hoop was er blijkbaar voor een baby, dat men er alleen maar over kon spreken in de trant van: Nou ja, dat wezentje is eigenlijk nog geen mens, het kan alleen maar blijven leven als het goed beblazen wordt. En beblazen was immers één van de middelen, die de medicijnmannen toepasten om een ziekte te genezen!

De kindersterfte was dan ook heel hoog. Een moeder zal gemiddeld twee of drie kinderen gehad hebben. Daar kwam nog bij, dat de kinderen zeer lange tijd borstvoeding kregen, tot ze een jaar of vier waren. Als een vrouw voor die tijd weer in verwachting raakte, werd wel gepoogd door abortus de zwangerschap te beëindigen. Dat gebeurde door met zware stenen op de buik te slaan; het was ook niet ongevaarlijk voor de moeder! Als een moeder tijdens of kort na een bevalling overleed, was er eigenlijk ook geen hoop meer voor de boreling. Dat was ook het

geval, als de moeder te weinig voeding had. Het is wel gebeurd, dat een vier dagen oud kind in de polikliniek werd binnengebracht, de overlevende van een tweeling, waarvan de moeder bij de bevalling gestorven was; ijskoud was het kind, het had nog geen voeding gehad; het overleed spoedig, nadat het hart twee keer had stilgestaan maar weer was opgewekt .....

Gelukkig beschikken de poliklinieken in Abenago en Landikma tegenwoordig over melkpoeder, waarmee vele kinderen geholpen kunnen worden. Meestal kunnen ook tijdelijke verzorgsters gevonden worden, als een kind zijn moeder mist. En door allerlei geneesmiddelen kunnen vele kinderen geholpen worden, die vroeger reddeloos geweest zouden zijn.

Als de kinderen de eerste jaren waren doorgekomen, werden ze gespeend. Hun hele maaltijd bestond dan uit vast voedsel, waarin de eiwitten niet voldoende voorkwamen. Eigenlijk is de voeding van de Jali-kleuters nog steeds niet vrij van problemen. Vooral in de warmere gebieden ziet men nog veel roodachtige haren en dikke buikjes, een teken van ondervoeding. Wellicht zal de voedingstoestand in dit opzicht geleidelijk verbeteren, door een paar nieuwe gewassen en door de kippenteelt.

Huidziekten komen bij de Jali's niet zo veel voor. Maar de paar, die er zijn, kunnen al last genoeg veroorzaken. De voornaamste is in dit verband een soort schurft, die de Jali's „kasinggare” noemen en die soms het hele lichaam kan bedekken. Behalve bij kleine kinderen, die een zalfbehandeling krijgen, wordt deze ziekte behandeld met een kwastje kreosoot, eigenlijk een soort houtkonserveringsmiddel, maar dat door de teer die erin zit ook heel geschikt is om de verwekkers van deze bepaalde huidziekte te verdrijven.

Soms heeft zelfs deze huidziekte mensen, die in hun hart nog volslagen heiden waren, ertoe gedreven om als laatste redmiddel hun heil te zoeken op de zendingspost.

..... Een man kwam binnenstropelen. Zijn hele lijf was bedekt met een dikke korst viezigheid. Hij was erg mager, zijn ogen stonden dof.

„Wat is er met jou aan de hand?”

De man, schuw, onzeker, sloeg zijn ogen neer:

„Ik heb kasinggare. Het is met een klein plekje begonnen, maar nu zit mijn hele lichaam er onder. Ik ben bang”.

Hij had zich duidelijk een hele tijd niet gewassen. De zwarte

De bijna voltooide polikliniek in Abenago; voor de wachtruimte staat o.m. de plaatselijke verpleger; het grote raam in het midden verlicht overdag de behandelkamer en de ruimte, waar de verpleger werkt.

De verpleger smeert kreosoot op de huid van een vrouw, die „kasingarc” heeft.

korst op zijn lichaam bestond voor een deel uit geronnen bloed. Bevend hield zijn hand de stok vast, waarop hij steunde.

„Konden de medicijnmannen je niet helpen? ”

„Ze hebben alles gedaan. Ze hebben varkens geslacht en mij met bloed besmeerd. Ze hebben lange tijd mij beblazen. Maar de ziekte is niet weggegaan”.

„Ga je eerst maar eens wassen. Hier is zeep”.

De Jali-verpleger zette zijn potje zalf klaar; deze patiënt was te erg voor een kwastje verf.

Toen de man terug kwam, werd hij ingezalfd, eerst de ene helft van zijn lichaam; morgen was de andere helft aan de beurt.

Na een dag of vier was de man vrijwel genezen. Hier en daar zaten er nog wat verdroogde korstjes op zijn lichaam.

De jongens van de Bijbelschool hadden veel met hem gesproken en gebeden. Ze hadden hem verteld, dat zijn geesten machteloos waren, dat God zijn leven moest beheersen.

Toen de genezen man weg wilde gaan, liep een evangelist naar hem toe en pakte het touwtje, dat om de hals van de man hing: „Wat is dat? ”

„Een varkensstaartje, het beschermt tegen boze geesten”.

„Doe het af. Je weet nu, dat het geen waarde heeft. Je moet veel bidden, als je in je dorp terug bent. Alleen God kan je genezen en ook je hart goed maken”.

Toen de man wegging, was er onzekerheid in de harten van hen, die hem hadden verzorgd. Zou hij op zijn oude weg voortgaan? Maanden later is de man teruggekomen. Hij was gewassen, zijn haar was geknipt. De mensen hoopten, dat zijn leven was veranderd .....

Een ziekte, die vroeger bij de Jali's veel voorkwam en in het beginstadium grote huidzweren veroorzaakte, was de framboesia. In een later stadium konden ernstige vervormingen van b.v. gelaatsdelen het gevolg zijn. Het komt ook nu nog voor, dat oudere mensen in de polikliniek komen met klachten over zware pijn in de gewrichten en rug; dat kan dan vaak een vergevorderde framboesia zijn, hoewel de verschijnselen aan de huid verdwenen zijn.

De Jali's wisten de framboesia, waarvoor ze ook een speciaal woord kenden, scherp te onderscheiden; ze waren er bang voor, en het gebeurde wel, dat besmette personen gedwongen werden om alleen te gaan wonen.

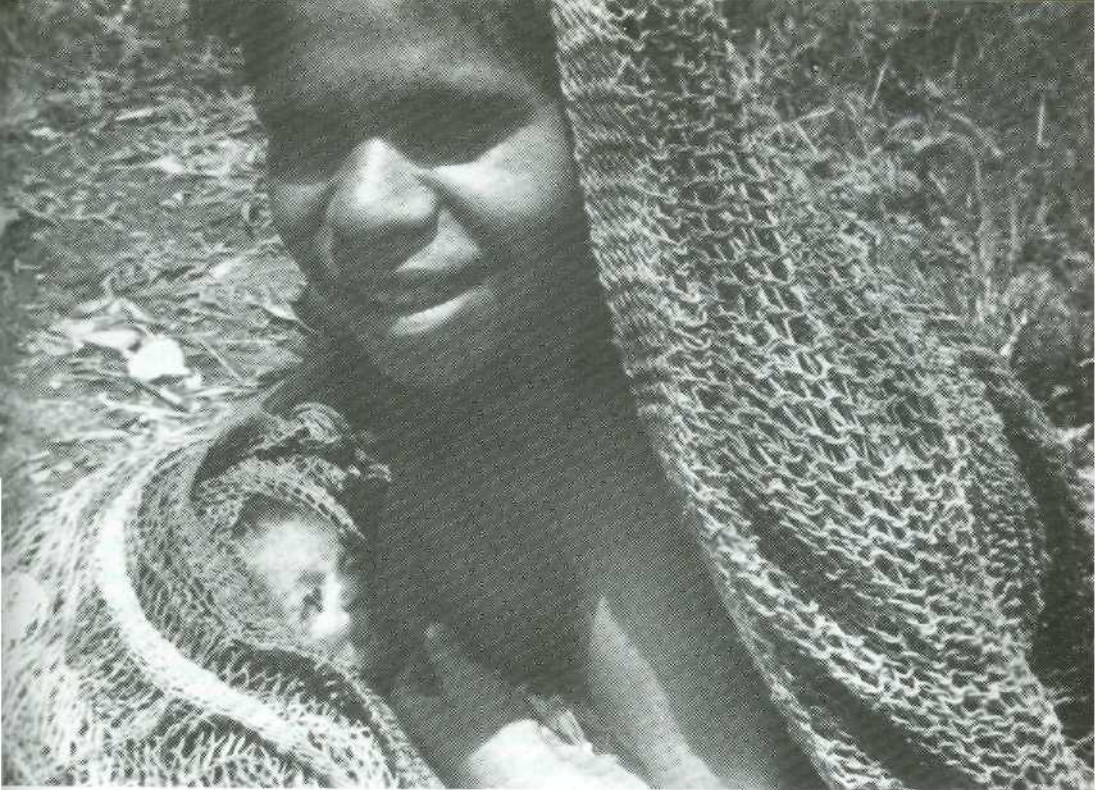
De genezing van framboesia door meestal slechts één flinke

injectie penicilline is zelfs voor westerlingen soms wonderlijk. Begrijpelijk dan ook, dat de Jali's in het begin erg veel ontzag voor de injectienaald koesterden. Het gebeurde vaak, dat zij in geval van ziekte naar de polikliniek kwamen en niet eens vertelden, wat hen scheelde; ze zeiden alleen maar: „Hin, ik wil een spuit”.

Tegenwoordig worden gevallen van framboesia in de Pasvallei hoegenaamd niet meer gezien; daar is deze ziekte in de loop van enige jaren vrijwel verdwenen. Wel gebeurt het, dat mensen van buiten de vallei, die besmet zijn, naar de kliniek komen om van hun ziekte verlost te worden. Soms moeten ze daarvoor meer dan een dag lopen.

Het heeft zeker met de verbetering van hygienische toestanden te maken, dat sommige ziekten geleidelijk aan minder vaak voorkomen. Een jaar of wat geleden behoorden ernstige en vieze oortstekingen b.v. nog tot de dagelijks voorkomende gevallen, maar de laatste tijd worden ze niet zo vaak meer gezien. Bovendien komen de mensen steeds vlugger naar de kliniek als zij ziek zijn, waardoor een behandeling op tijd kan ingezet worden.

Die ziekten, die begunstigd worden door het klimaat, blijven natuurlijk. Kinderen met longontsteking, ouderen met pleuritus worden steeds naar de kliniek gebracht. Gelukkig kunnen deze mensen nu geholpen worden. Vroeger waren zulke gevallen vaak hopeloos. En nog wel gebeurt het, dat mensen aan deze ziekten sterven. Toen in één van de dorpjes een dergelijke longziekte epidemische vormen ging aannemen, werden bijna dagelijks zieken op een brancard gebracht. Zo'n brancard bestaat in de Pasvallei uit twee stokken, waartussen lianen zijn gebonden; ook de grote bananenbladeren worden erin gestopt; zo kan de patient nog vrij goed liggen; een stel mannen nemen de brancard op en proberen zo spoedig mogelijk de kliniek te bereiken; als de zon fel brandt wordt de patient met bladeren afgedekt; zieken-transport op deze wijze is voor de dragers een heel zwaar werk; ze komen dan ook altijd zwetend aan. In het geval van de zojuist genoemde epidemie moesten vele mensen naar de kliniek vervoerd worden. Op het laatst begonnen de dragers te ontbreken. Een oudere, zieke man had tegen de dragers gezegd: „Breng eerst de jongeren maar weg; ik kan het nog wel een paar dagen uithouden”. Maar het duurde een paar dagen, voor de dragers terug konden zijn. Toen zij terugkwamen, was de oude man overleden.

Oog-ziekten komen door de onhygiënische toestanden al bij kleine kinderen voor.

Een kind, nog in het net van de moeder, wordt onderzocht.

Zo zijn er nog wel meer mensen gestorven, die niet op tijd bij de kliniek gebracht konden worden. Ook tijdens een zware griep-epidemie is dat gebeurd. Vooral voor mensen, die alleen, in eenzaamheid, woonden, was het gevaar aanwezig, dat ze al dagen ziek konden zijn, voordat ze opgemerkt werden. En soms was het dan te laat.

Wie het over tropische ziekten heeft, denkt al gauw aan malaria. Deze ziekte komt echter maar in een deel van de Pasvallei voor, in Landikma, waar de temperatuur vrij hoog is. Ook deze ziekte is bij de mensen gevreesd. Ze spreken erover als: „de rilziekte”, omdat de patiënten rillingen hebben, voordat de hevige koorts-aanvallen beginnen. Sommige oudere mensen hebben door herhaalde malaria-aanvallen een opgezette milt; ze kunnen door de ziekte zó verzwakken, dat zij bijna geen weerstand tegen andere ziekten meer hebben.

Omdat de Jali's gewoonlijk niet zo veel drinken, gebeurt het ook wel, dat allerlei afvalstoffen niet voldoende uitgescheiden worden en zich in het bloed ophopen. Als daarbij bloedarmoede komt, t.g.v. malaria of de mijnwormenziekte, kan een patiënt soms vrij plotseling erg ziek worden en bewusteloos raken; er is dan vaak al weinig meer aan te doen, hoewel het toedienen van vocht soms nog redding kan brengen.

Het geven van vocht aan kleine zieke kinderen kan ook soms een wonderbaarlijke opleving te zien geven. Het gebeurt vrij veel, dat kinderen door diarree een grote hoeveelheid lichaamsvocht kwijtraken, waardoor ze bijna uitdrogen. Dat kan natuurlijk levensgevaarlijk zijn. Maar gelukkig hebben de verpleegsters, die in de Pasvallei werken de beschikking over infusen, waardoor de toestand snel kan verbeteren. Toen de Jali's het toedienen van vocht voor het eerst zagen, spraken ze in verwondering over: „levendmakend water”; ze hadden natuurlijk nog nooit zoiets meegemaakt.

Omdat de hygiënische toestanden wel verbeteren, maar toch nog niet perfekt zijn, komen verschillende worm-ziekten nog vaak voor. De mijnworm-ziekte wordt bijvoorbeeld bevorderd, doordat de Jali's geen schoeisel kennen en dus altijd op blote voeten lopen. Door deze ziekte kan iemand ernstige bloedarmoede krijgen, moe en slap worden, zonder dat daarvoor aan de buitenkant redenen toe schijnt te zijn. Maar gelukkig bestaat ook tegen deze ziekte een kuur, waardoor de wormpjes gedood worden en de patiënt meestal snel herstelt. Anderen verbazen zich er wel eens

over, dat een zieke zo vlug weer zijn oude krachten kan herwinnen. Er is nóg een worm-ziekte, waaraan veel Jali's lijden: de spoelworm-ziekte. Ook hierbij kan het gebeuren, dat iemand al tijden besmet is, voordat hij opeens door hevige pijnen bemerkt, dat er iets niet in orde is. Die pijnen kunnen zo hevig zijn, dat het voorgekomen is, dat mensen om enige verlichting van de pijn te krijgen buiten hun hut in de regen gingen liggen, of zelfs in een riviertje. Als ze naar de polikliniek gebracht werden, waren ze spoedig van hun pijn af, en ook de wormen konden verdreven worden.

Erg blij zijn de meeste Jali's, dat er in de polikliniek ook tanden en kiezen getrokken worden. Want dat was voor hen vroeger ook een groot probleem. Hun gebitten zijn niet zo mooi en gaaf, als men zich dat wel eens voorstelt van „natuurvolken”. Het gebeurt veel, dat iemand een gat of ontsteking in zijn gebit heeft. En dat het prettig is om van de knagende pijn verlost te worden, kan iedereen zich wel indenken. Het enige, wat er aan een zieke tand of kies gedaan kan worden is extractie. Maar de Jali's vinden het niet erg, als zij daardoor een kiesje moeten missen. Ze zijn veel liever van de pijn af. Ook deert het de Jali's niet zo erg, dat er bij het trekken van de kiezen meestal geen verdoving gebruikt wordt. Ze verwringen hun gezicht wel even als er een kies uitgaat, maar het leed daarvan is spoedig over; ze mogen hun mond spoelen en na een tijd is de pijn over.

Men kan begrijpen, dat wonden en infecties vooral ook vroeger hun tol geëist hebben. Door de vele oorlogen, door de jacht in het bos en op wilde zwijnen, hadden vele Jali's littekens, ontstaan na verwondingen. Zolang een wond niet geïnfecteerd raakte, konden sommige mannen door hun bekwaamheid in het snijden nog wel heel wat doen. Er waren meesters in het uitsnijden van pijlen. Ook na kneuzingen en zwellingen door een val, paktten zij spoedig een bamboemesje om een snee op de gekwetste plaats te maken. Ook tegenwoordig willen sommige Jali's de verplegende kracht nog wel een handje helpen door een beetje snijwerk, als zij zelf tenminste overtuigd zijn, dat het helpt. En omdat zij gezien hebben, dat ook de blanken een absces wel opensnijden, herinneren ze zich hun vroeger praktijken en willen die wát graag toepassen. Het is hen dan meestal ontgaan, welke voorzorgen tegen infectie van een wond genomen moeten worden. Want steriel werken kende men vroeger natuurlijk niet. Geen wonder dus, dat juist door infecties gewonden vroeger

grote kans liepen ernstig ziek te worden.

Naast genoemde zijn er bij de Jali's nog een verscheidenheid van andere ziekten, maar het zou te ver gaan die alle te beschrijven. Eén groep van ziekten komt niet zo veel voor, n.l. al die geestelijke en lichamelijke kwalen, die het gevolg zijn van leven in een te zeer op grote konsumptie ingestelde beschaving, waarin allerlei spanningen kunnen optreden. Verschillende grote en kleine beschavingsziekten kennen de Jali's niet, omdat hun levenswijze veel natuurlijker is dan die van menige westerling.

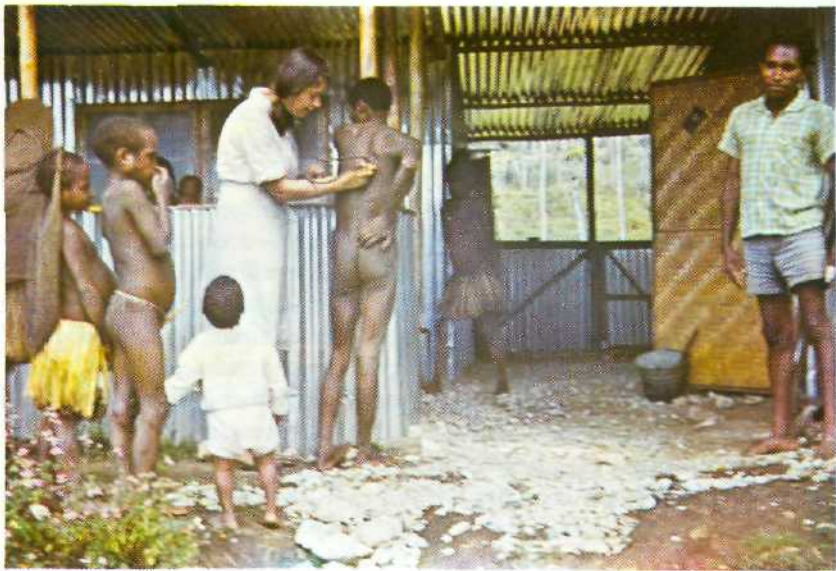
Wat de geestesziekten betreft, komt één vorm duidelijk naar voren; voor de rest schijnt het, dat de Jali's wellicht ook al weer door de betrekkelijk simpele opbouw en werking van hun maatschappij, niet zo veel last van neurosen hebben. De ene vorm, die al eerder genoemd is, kwam ook vroeger, voor de komst van het Evangelie, veel voor. Vermoedelijk door een of ander onverwerkt konflikt, raakt de patiënt vrij plotseling in een opgewonden toestand, verliest de controle over zichzelf en kan ook agressief worden; hij loopt rond met pijl en boog en schiet soms in het wilde weg. Maar meestal kunnen zijn vrienden hem wel baas en, al grinnikend, nemen ze de zorg voor de uit zijn evenwicht geraakte op zich. Ook door medicijnen kan zo'n man wat tot rust gebracht worden, zodat het ziekelijke gedrag meestal vrij spoedig weer verdwenen is.

In hoeveel opzichten de medische nood ook gelenigd kan worden, en hoeveel hulp de moderne medicijnen ook kunnen brengen, het menselijk leven wordt er tenslotte niet mee verlost van de dood. Dat moeten ook de Jali's ervaren. En soms, in een kritieke situatie, blijkt opeens weer, hoe machteloos ze zich vroeger gevoeld moeten hebben in gevallen van ernstige ziekte. Het is reeds verschillende keren voorgekomen, dat een zieke door zwakte en uitputting in een toestand van schijn dood geraakte. Voor het besef van de Jali's was daarmee het leven reeds beëindigd. Zo kon het gebeuren, dat voor iemand, die leek overleden te zijn, het brandhout al gehakt werd en gestapeld. Er was immers geen hoop meer! Men begon te treuren. En dan soms toch nog opeens een levensteken, een zucht, zacht gehuil van de gestorven gewaande. Zo kon het geschieden, dat een brandstapel niet afgemaakt behoefde te worden, omdat de zieke volledig herstelde. Voor sommige Jali's zijn dat wonderlijke ervaringen geweest.

Toen de polikliniek al meer dan een jaar in gebruik was, en de verpleegsters het zendingsteam kwamen versterken, werd de behoefte aan een betere opnamegelegenheid nog sterker gevoeld. Tevoren waren ernstige zieken, en zij, die te ver weg woonden om telkens naar hun dorp terug te keren, gehuisvest in een gewone hut. Dat voldeed al enige tijd niet meer. Daarom werden er achter de polikliniek opnamegebouwtjes gemaakt, eerst een voor mannen en vrouwen, later nog een voor de mannen. Voor de inheemse verpleger werd een woongelegenheid gebouwd, met een keuken voor de patiënten. De opnamezaaltjes zien er wel heel wat anders uit dan een westers ziekenhuis! Er is een groot vuur in het midden en daaromheen liggen de zieken op banken. Het leven, zoals de Jali's dat gewend zijn, wordt voor een deel ook in de opnamegebouwtjes voortgezet. Maar toch kan daar de controle op ernstige zieken veel beter uitgevoerd worden.

Er is nog iets, waardoor de opnamezaaltjes een belangrijke plaats kunnen gaan innemen. Want omdat er van de verschillende dorpen, maar soms ook van plaatsen buiten de vallei, mensen in liggen, is er vaak vrij veel bezoek. Ook de jongens van de Bijbelschool beginnen in dezen hun taak te verstaan. Zo worden de zieken geregeld opgezocht, 's avonds worden Bijbelgedeelten met hen gelezen, en er is veel aandacht voor wat we een pastoraal gesprek zouden kunnen noemen. De zieken worden ondervraagd, ook naar hun verleden. Daardoor komen heel wat zaken aan de orde, die anders misschien verzwegen zouden zijn. Hoewel de openheid van een dergelijke pastoraal gesprek ook wel eens averechtse gevolgen kan hebben, is het toch ook duidelijk, dat zo'n plaats van gesprek en gebed gewetenslasten kan wegnemen.

In de polikliniek en de opnamezaaltjes werken een paar Jali-jongens, die vaak juist in de geestelijke begeleiding van hun stamgenoten hun taak goed verstaan. Daarnaast is hun hulp bij het behandelen van patiënten, bij het stellen van een diagnose door gesprekken in de Jali-taal en bij de vele voorkomende werkzaamheden natuurlijk erg belangrijk. Eén van die helpers is zelf maandenlang patiënt geweest. Vroeger was hij een flinke vechter, maar op een zekere dag viel hij tijdens de strijd van een rots, waardoor hij zijn heup brak. Daardoor moest hij in een ziekenhuis aan de kust worden opgenomen; hij was een intelligente jongen, die in het jaar, dat hij buiten de vallei verkeerde, zijn ogen goed de kost gaf en wat Indonesisch leerde spreken. Toen hij na een jaar, weliswaar hinkend, maar toch genezen, terug-

Een man met borstklachten wordt onderzocht.

kwam, konden zijn vrienden hun ogen nauwelijks geloven: hun kameraad weer hersteld! Later werd de jongen ingeschakeld bij het verrichten van eenvoudige medische hulp; hij leerde een verband te leggen, zalf te smeren, oogdruppels te geven. Geleidelijk aan verwierf hij, ook in de ogen van de Jali's, een vaste plaats in het medische werk. Hij woont nu bij de keuken van de opnamegebouwtjes en neemt een waardevolle plaats in. Zelf een Jali, kan hij zijn volksgenoten vaak heel goed vertrouwd maken met de in Jali-ogen soms vreemde methoden in de medische behandeling.

Zo worden ook aan de medische kant van het zendingswerk de Jali's zelf zo veel mogelijk ingeschakeld. Het zal nog lang duren voor zij geheel alleen in staat zullen zijn het medische werk te verrichten, dat nu door de zendingskrachten wordt gedaan. Maar er wordt een begin mee gemaakt.

Het zou bij dit alles erg jammer zijn, wanneer de Jali's vanuit hun vroegere blinde vertrouwen op de magische middelen en de kracht van de tovenaer rechtstreeks terecht kwamen in een modern, maar even blind, vertrouwen op geneesmiddelen. Dan

zou er in wezen niet veel veranderd zijn aan de inhoud van hun gedachtenwereld. Daarom laten de Bijbelschooljongens telkens een duidelijke oproep horen om niet blindelings op de „obat” te vertrouwen maar de medicijnen te ontvangen als gave van God, Die Zijn zegen eraan wil verbinden om in de genezing door medicijnen toch het wonder te blijven zien. Gelukkig leven vele Jali's in die erkenning; en zij kennen dankbaarheid.

Zoals in het geval van het kleine kindje van een Bijbelschooljongen. Het meisje had een aandoening gehad, waardoor de hertjes beschadigd leken; het wilde niet meer drinken en begon vreemde stuiptrekkingen te krijgen. Het werd per vliegtuig naar een dokter vervoerd, maar het kwam snel terug; het kind was ten dode opgeschreven en zolang het nog in leven bleef, zou het volslagen imbeciel zijn. Maar er werd voor het kindje gebeden, ook door een piloot, die de bedroefde moeder en haar kind terugbracht, ook door de mensen. En zie, het wonder gebeurde: toen het einde nabij leek, leefde het kind opeens weer op, het begon te drinken en de stuipbewegingen hielden op. De mensen hebben het gezien als een onbegrijpelijke, wonderlijke keer ten goede. En niet minder de moeder; ook zij had haar kind opgegeven; ze had niet verwacht het nog lang te mogen houden. Zij beleefde de genezing van haar kind, alsof het uit de dood werd teruggegeven. En uit de dankbaarheid van haar hart beled ze: „Jairus agalogo ilitogo, net als het dochtertje van Jairus”.

Een zieke is zojuist op een „brancard” gebracht; hij heeft een injectie nodig; de verpleger houdt onderwijl de andere medicijn vast.

XX

Naar school gaan

Het is 's morgens nog vroeg als de eerste schoolbel luidt, bijna zes uur. De zon verschijnt nog maar net boven de bergen. Boven de meeste hutten hangt een waas van blauwe rook, de mensen zijn nog niet zo lang wakker; sommigen roosteren hun bataten. Maar als de bel voor de school geklonken heeft, begint het op de pleintjes voor de hutten te leven. De planken, waarmee 's nachts de deuropeningen worden afgesloten, worden opzij gezet en de mensen kruipen naar buiten. Stijf nog van de lange nacht, reken ze zich uit en zijn blij om het zonlicht te zien en de warmte te voelen. De meesten hebben hun schooltassen al bij zich. Het zijn 's morgens vroeg eerst de ouderen, die naar school gaan. Al babbelend, lopen ze vlug naar het schoolgebouw, dat aan de andere kant van de landingsstrip staat. Na een paar minuten is iedereen binnen. Even daarna klinkt uit de verschillende lokalen gezang, de school is begonnen.

Ook het schoolwerk is een belangrijk onderdeel van de zendings-taak. Vroeger konden de Jali's niet lezen of schrijven. Nu zijn er al heel wat, ook ouderen, die behoorlijk kunnen lezen in hun eigen taal.

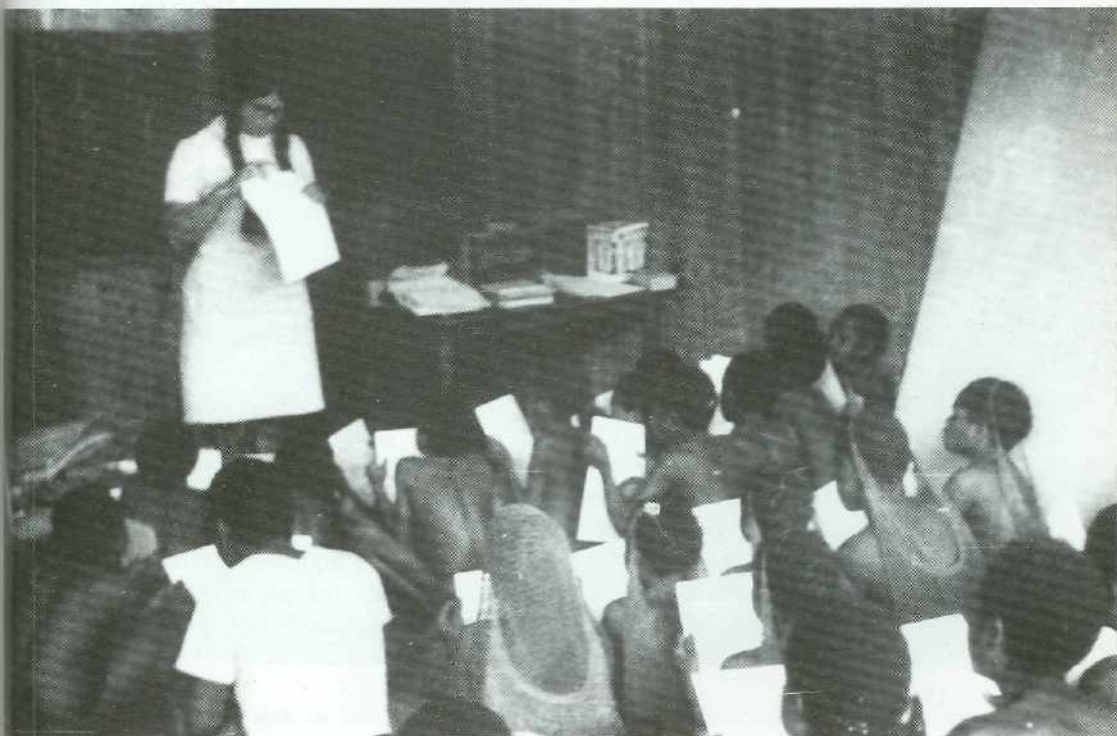
Na de verbrandingsbeweging, waarbij de heidense voorwerpen aan het vuur werden prijs gegeven, kwam er een grote toeloop van jongere mannen naar de Bijbelschool. Iets later werden de eerste lagere schooltjes opgericht in Abenago en Landikma. Het duurde echter nog enige tijd, voordat het onderwijs enigszins georganiseerd gegeven werd. Nog weer later werden de scholen in de dorpjes opgericht, vooral bedoeld voor onderwijs aan ouderen.

Het centrum van de scholen is in Abenago. Daar is een soort lagere school met een 120 leerlingen, drie leesklassen voor ouderen, een speciale klas voor hoofdlieden, de Bijbelschool en klassen, waar extra onderwijs gegeven wordt aan jongens, die al kunnen lezen. Verder zijn er in de hele Pasvallei in elf dorpen schooltjes voor ouderen; vier daarvan liggen in het Landikma-gebied. In Landikma zijn verder een lagere school, een Bijbelschool en leesklassen voor gevorderden. Er wordt gestreefd naar

Toen de kerk in Landikma nog niet klaar was moest er buiten school worden gehouden; ook de oudere mannen proberen van hun blad te lezen.

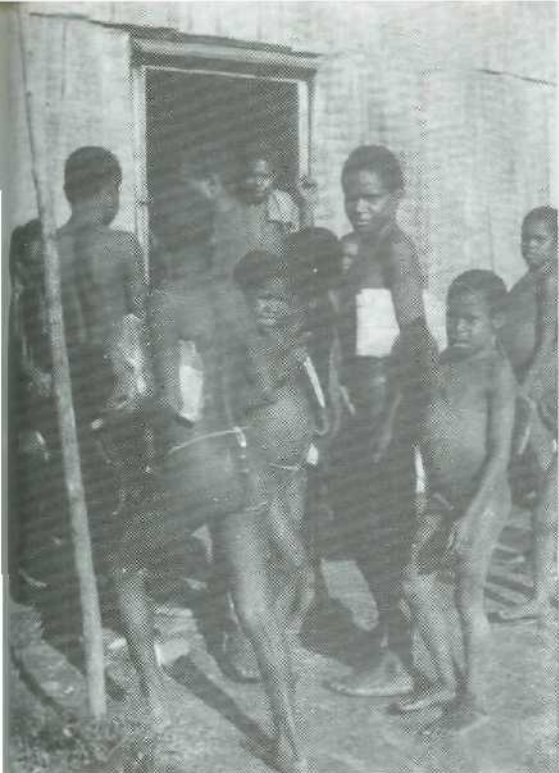

Uit de begintijd van het onderwijs; omdat er nog geen boekjes waren werd er van blaadjes gelezen; ook was er nog geen schoolgebouw; daarom diende de werkplaats als klas.

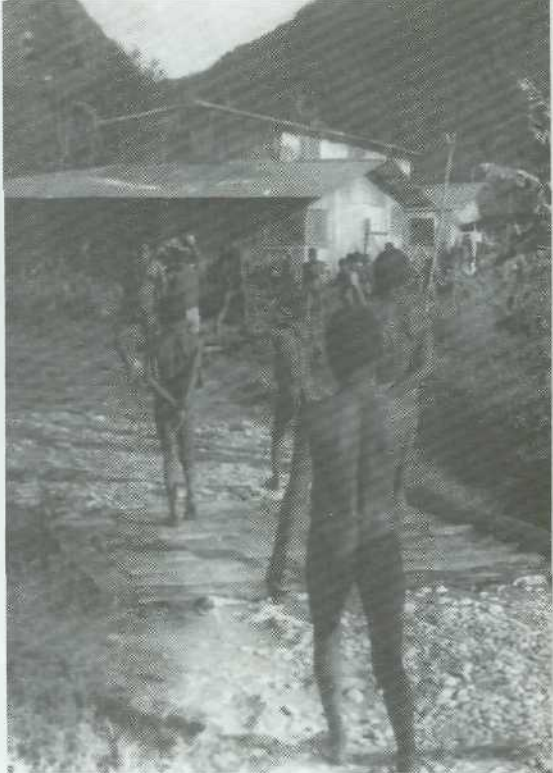
een officiële status van de lagere scholen door erkende onderwijzers aan te trekken. Naast het onderwijs, dat door de zendingmensen gegeven wordt, hebben in de meeste dorpjes reeds opgeleide Jali-jongens hun plaats als onderwijzer van de ouderen ingenomen; hoewel men niet te verheven gedachten moet hebben van de soort onderwijs door jongens uit het gebied zelf, voldoet het systeem toch goed en is als overgangsfase zeer geschikt; het gaat in het geval van de dorpschooltjes om onderwijs aan ongeletterden.

Het is vaak heel gezellig in de klassen, waar ouderen les krijgen. Omdat moeders en vaders naar school gaan, moeten de kinderen worden meegenomen. De kleintjes liggen in een net of, als ze wat ouder zijn, lopen ze vrij rond in de school, waar ze met elkaar spelletjes doen en de stilte verstoren. Dat deert echter niemand, want de Jali's zijn niet gewend hun kinderen al te streng aan te pakken. De onderwijzer gaat gewoon door met lesgeven, niet gestoord door het geroezemoes; hij schrijft woorden op het bord, haalt sommige mensen van hun plaats naar voren om hen te laten lezen; anderen proberen met een potlood te schrijven. De individuele werkzaamheid wordt af en toe onderbroken door het gezamenlijk opzeggen van zinnestukjes, die de onderwijzer neergeschreven heeft. Op deze manier krijgen de ouderen een uur of anderhalf per dag les; sommigen oefenen thuis nog wat. Hoewel men op het eerste gezicht niet zo veel zou verwachten van deze leesklassen voor ouderen, zijn er toch verscheidene Jali's, die daardoor hebben leren lezen. En dat het uitermate belangrijk is, dat niet alleen de jongeren, maar ook de ouderen onderwijs krijgen in deze maatschappij, waar vroeger de ouderen het hoogste woord hadden, begrijpt iedereen. Bovendien beseffen de ouderen door het onderwijs dat zij krijgen, dat ook zij betrokken zijn bij de nieuwe ontwikkelingen. En een deel van de tijd, die vroeger in beslag genomen werd door allerlei activiteiten, kan nu besteed worden aan de pogingen om te leren lezen en schrijven.

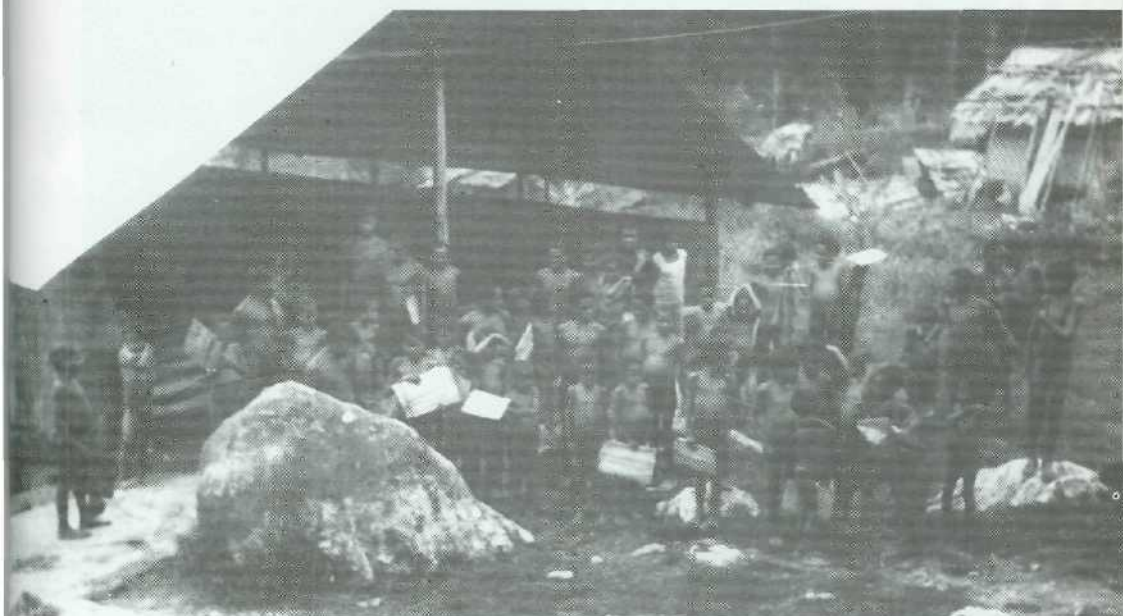
Want nieuw is deze vorm van onderwijs wel. Op zich is onderwijs in klasseverband al een vroeger onbekende vorm van samenbezigt-zijn, maar ook hetgeen op de scholen geleerd wordt is nieuw. Vroeger kenden de Jali's geen letters of andere schrifttekens. Alleen maakten zij wel eens krasjes op pijlen; en het woord, waarmee ze het maken van zulke krasjes benoemden, is

De kinderen van de lagere school wachten om naar binnen te gaan.

De ochtendschool begint.

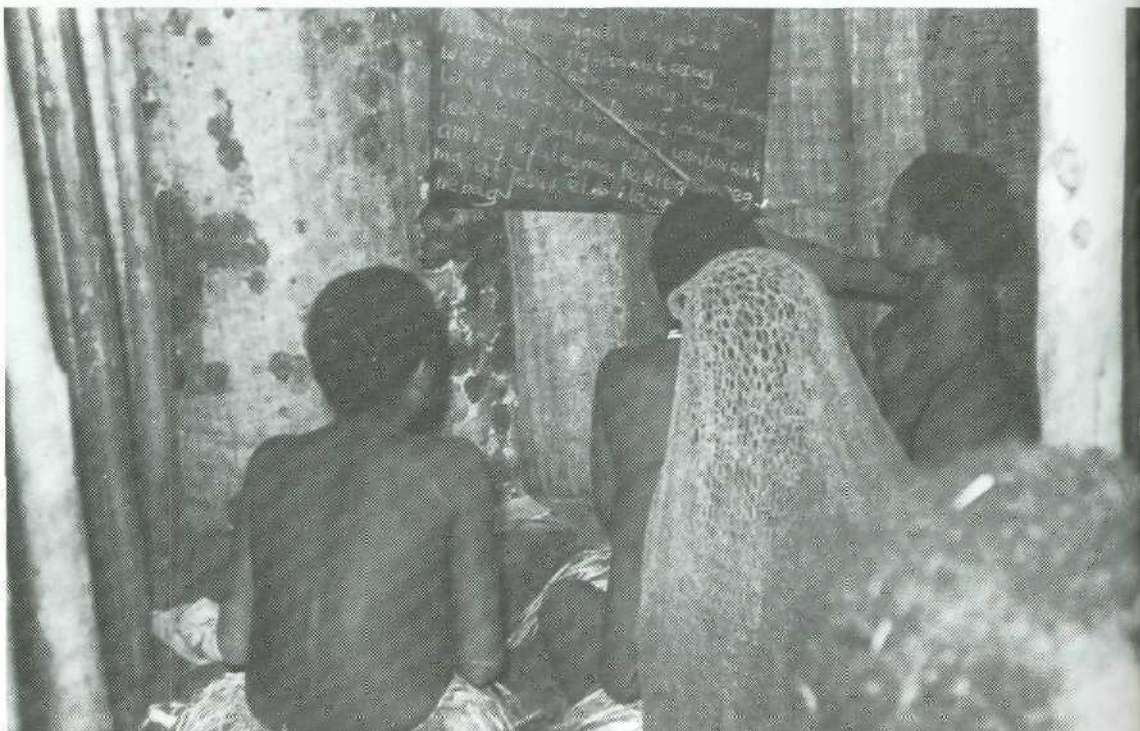

In Abenago wordt ook in het kerkgebouw school gehouden; als de lessen klaar zijn, blijven de jongens vaak nog wat napraten in de zon.

Een tijd lang kregen meisjes en vrouwen in Landikma, wegens gebrek aan geschikte ruimte, les in het huis van de zuster.

Sommige vrouwen zijn al zo ver, dat zij hun vriendinnen leesles kunnen geven.

later het woord voor „schrijven” en „letters” geworden. Ook het rekenen, dat een beetje aan de ouderen, en wat meer aan de jongeren geleerd wordt, leverde in het begin nogal wat moeilijkheden op. Vroeger hadden de Jali's eigenlijk niet gerekend; ze telden alleen maar; en ook nog vaak niet uit hun hoofd, maar op hun vingers en arm. Ze kenden eigenlijk maar drie echte telwoorden; misig-één, biren-twee, henagan-drie. Andere getallen werden benoemd met de namen van vingers of delen van arm en hoofd. Ook de Jali-manier van op de vingers tellen was in het begin een beetje verwarrend voor mensen van buiten. Want zij beginnen te tellen door de pink naar binnen te vouwen, dat is: één; pink en ringvinger naar binnen gevouwen is: twee; de middelvinger erbij is: drie; de vier vingers naar binnen is: vier; als de hele hand tot een vuist gebald is, betekent dat: vijf; daarna werd geteld door met een vinger van de andere hand op de ene arm te wijzen: pols is: zes; spaakbeen is: zeven; elleboog is: acht, enzovoort ..... Zo konden de Jali's tot ongeveer dertig tellen; maar dat was dan ook wel het einde! Nu hoefden zij meestal ook niet verder te tellen, omdat ze maar weinig bezittingen hadden.

Maar het kostte de Jali's niet zo veel moeite om de Indonesische telwoorden te leren; daarmee werken zij tegenwoordig vooral. En er zijn al een paar jongens, die sommen kunnen maken tot ver over de honderd en optellen en aftrekken; dat hebben ze gauw geleerd! In de scholen zijn nu ook telraampjes beschikbaar; en de kinderen hadden al spoedig door hoe ze daarmee moesten omgaan. En nu langzamerhand ook geld een plaats in hun maatschappij gaat innemen, kunnen ze steeds beter met grote getallen overweg.

Het is begrijpelijk, dat vooral de jongeren de nieuwe vaardigheden snel beheersen. En daaruit blijkt, dat de Jali's wat betreft intelligentie bepaald niet achterlijk of dom zijn. Er zijn kinderen, die in een half jaar hebben leren lezen. Natuurlijk kost het de ouderen wat meer moeite, maar ook bij hen is er soms verbazende vooruitgang. Trouwens, ook vele dingen in hun dagelijkse leven, zoals het feit dat de Jali's op een slimme manier wisten om te gaan met hun natuurlijke omgeving, getuigen van hun intelligentie. En velen van hen weten zich ook spoedig vertrouwd te maken met het vele nieuwe, dat door de komst van de zendingsmensen in de vallei is binnengekomen.

Naast lezen, zijn schrijven en rekenen de belangrijkste vakken op school. De Jali's zelf vinden schrijven een belangrijke kunst.

De lagere school krijgt leesles uit één van de boekjes met verhalen uit Genesis.

Sommigen van hen zijn er al aardig ver in gevorderd, wat tot uiting komt in de brieven, die men aan elkaar begint te schrijven. Als een vliegtuigje ook brieven voor hen meebrengt, zitten er al spoedig jongens op een grote steen te lezen, wat hun vrienden schrijven; het deert hun niet, dat het soms wel wat veel tijd kost om de krabbels te ontcijferen. Ze vinden het veel te fijn om een schriftelijk bericht te ontvangen.

Hoewel het schoolgebouw, dat bij de strip in Abenago staat, in Jali-ogen erg groot is, kunnen toch niet alle klassen er een plaats in vinden. Daarom wordt door de week ook het kerkgebouw gebruikt voor de scholen. In geen van de dorpen, en ook nog niet in Landikma, is er een apart schoolgebouw. Daar worden de kerkjes benut als onderwijsgelegenheid. In vele gevallen hebben de mensen naast de kerk een huisje gebouwd voor de plaatselijke onderwijzer.

Zo'n onderwijzer, die door de Jali's in het Indonesisch „guru” genoemd wordt, is een belangrijk persoon in de ogen van zijn volksgenoten. Hij heeft immers al een stuk school doorlopen en

De school in Abenago in aanbouw; de wanden werden door de Jali's bekleed met boomschors, dat vaak door de vrouwen gebracht werd.

Ook in de Jali-school moet soms iemand voor het bord komen om zijn kennis te tonen.

is nu zelfstandig in staat tot lezen en schrijven. En wat meer is, hij helpt nu zijn dorpsgenoten om ook de lees- en schrijfkunst machtig te worden. De Jali-dorpsonderwijzer heeft naast het geven van les in de ochtendscholen voor ouderen nog een belangrijke taak. Hij bezoekt 's avonds verschillende hutten, leest met de mensen een gedeelte uit de Bijbel en geeft hen zodoende ook godsdienst-onderwijs. Dat is daarom vooral belangrijk, omdat de Bijbelschooljongens, van wie de dorpsonderwijzer er overigens één is, door de week niet in hun dorpen zijn, maar de school bezoeken, die immers op de zendingspost staat.

De Bijbelschool neemt een belangrijke plaats in, in het onderwijs. Daar immers worden de geestelijke leiders gevormd, die hun stamgenoten Gods Woord vertellen en hen voorgaan op de nieuwe wegen. Er zitten, mannen en vrouwen tesamen, zo'n zeventig leerlingen op de Bijbelschool. Dat er ook vrouwen op zitten heeft goede redenen. Want, hoewel vrouwen niet voorgaan in de gemeenten, kunnen zij door hun kontakten met andere vrouwen velen bereiken. Ook wordt hierdoor duidelijk, dat de vrouw niet minderwaardiger is dan de man, zoals de Jali's vroeger wel eens meenden. De vrouwen, die vaak met hun kinderen de Bijbelschool bezoeken, zijn getrouwd met de mannelijke scholieren. Vrouwen of meisjes, die nog niet gehuwd zijn, mogen het onderwijs op de Bijbelschool niet volgen.

Langzamerhand is er een verschuiving in de functie van de Bijbelschool op te merken. In het begin was het belangrijkste werk, dat men er deed, het uit het hoofd leren van een kort Bijbelgedeelte, dat 's zondags in de kerken werd opgezegd en uitgelegd. En hoewel dit nog steeds een gewichtig onderdeel van de school is, en zal blijven, wordt daarnaast de laatste tijd wat meer tijd besteed aan algemeen Bijbelse vorming. Een aantal jongens heeft enige tijd apart onderricht gehad, waarin een overzicht van de Bijbelse geschiedenis werd gegeven. Het is immers van belang, dat er een groep Jali-mannen ontstaat, die zelf leiding kan geven aan de jonge gemeente, die is ontstaan, en die daardoor wat hun kennis van Gods Woord betreft ook voldoende toegerust zijn. Bij allerlei vragen, die in de verschillende kerkjes opkomen, blijkt telkens weer hoe noodzakelijk het is, dat de Bijbelschooljongens een parate kennis van de inhoud van de Bijbel hebben. Want geleidelijk aan hebben zij zoveel Bijbelse stof uit hun hoofd moeten leren, dat het voor sommigen moeilijk wordt om er telkens een nieuw gedeelte bij te krijgen. En nu verschillende van

Op de Bijbelschool zitten behalve de mannen ook hun vrouwen; vaak neemt men ook de kinderen mee.

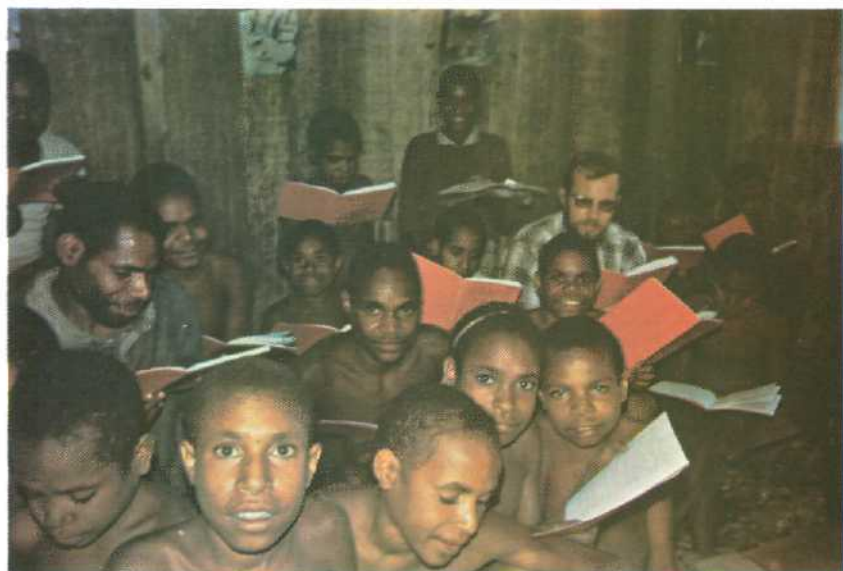
hen al goed kunnen lezen, is het uit het hoofd leren ook niet meer zo noodzakelijk. Zij moeten nu gaan leren, wat er in de Bijbel staat, en waar ze dat kunnen vinden.

De Bijbelschooljongens hebben een belangrijke taak temidden van hun volkje. En de Jali's zelf beseffen dat ook. Het zijn bij alle belangrijke openbare plechtigheden, de rechtsgedingen uitgezonderd, vooral de Bijbelschoolstudenten, die het woord voeren. Niet alleen in de zondagse kerkdiensten dus, maar ook bij verjaardagen van kleine kinderen, bij het overlijden van iemand, bij het oogsten van de eerste vruchten van een nieuwe tuin. Ook worden zij vaak geroepen bij zieken. In het algemeen hebben zij dus de pastorale zorg in handen. In het begin werden deze werkzaamheden vooral ook verricht door evangelisten uit de plaats Pyramid, maar de laatste tijd treden in dit opzicht steeds meer de eigen mensen naar voren.

De taak van de Bijbelschooljongens is naast belangrijk ook zwaar. Dat geldt zonder meer al van de grote afstanden, die zij vaak moeten lopen om 's zondags te kunnen preken in de verschillende dorpen. Meestal gaan zij vrijdags al weg, houden dan 's avonds huisdiensten in de dorpen, werken 's zaterdags in hun tuinen, die soms ver weg liggen, en leiden 's avonds weer bijeenkomsten in de dorpen, waar zij de volgende dag zullen spreken. Maar ook geestelijk is de taak voor sommige Bijbelschooljongens zwaar. Zij moeten veel leren, en het kost sommigen erg veel moeite een nieuw verhaal meester te worden. Daarnaast is er de verleiding van een zich de baas voelen over hun volksgenoten, die nog maar zo weinig weten. Maar ondanks de aanpassingsmoeilijkheden, die zich soms voordoen, vooral ten opzichte van vroegere leiders, die zich achteruitgezet voelen, is er toch ook bij de Bijbelschooljongens een besef van de ernst, waarmee het geestelijk leiderschap van hun stam uitgeoefend moet worden.

Daarom is het goed om te zien hoe deze jongeren zich voor hun taak proberen in te zetten. Want zij hebben het niet altijd gemakkelijk. Zij hebben het woord in een maatschappij, waar vroeger de jongeren in dat opzicht niet aan bod kwamen, waar de ouderen het wisten en de jongeren moesten luisteren. Die rollen zijn voor een deel omgedraaid. Soms proberen ouderen de Bijbelschooljongens te verleiden tot een stap, die in hun nieuwe opvattingen een misstap zou betekenen en waardoor zij hun plaats zouden verliezen, door hen b.v. aan te moedigen een tweede vrouw te nemen. Maar over het algemeen kunnen de Bijbelschooljongens dergelijke verzoeken weerstaan. Soms is ook de

Er is altijd grote belangstelling op school.

aandrang groot om naast het Bijbelwoord eigen ervaringen aan de gemeenten voor te houden en daarover te vertellen; zo is het wel eens voorgekomen, dat iemand een bijzonder geachte droom sterk in het middelpunt plaatste en de kerkgangers een lied erover liet zingen. Anderen hebben zonder algemene goedkeuring wel eens de kollekte voor zich ingepalmd, omdat zij honger hadden.

Maar tenslotte zijn ook de Bijbelschooljongens slechts mensen, die tot een zware taak geroepen zijn. Als iemand zich volgens de anderen niet goed gedraagt, aarzelt men ook niet hem op de vingers te tikken en een betere weg voor te houden. De groepscontrole in dit opzicht is vrij sterk. Dit heeft er wel eens toe moeten leiden, dat iemand, die zich in het openbaar schuldig maakte, van de Bijbelschool gestuurd werd. Dat was natuurlijk wel jammer voor de betreffende persoon, maar anderzijds is een strenge groepscontrole een goed teken. Want daaruit blijkt, dat de Bijbelschooljongens zich bewust zijn, dat zij niet zo maar een leidende rol spelen, maar geroepen zijn om aan het Woord van God in hun eigen maatschappij gestalte te geven. En zij begrijpen

heel goed, dat iemand, die door zijn gedrag zijn werk tot een aanfluiting maakt, zijn taak niet meer naar behoren kan volbrengen. Daarvoor zijn zij te zeer van de ernst en waardigheid van het Evangelie doordrongen.

Bij het bouwen moet vooral plaatselijk materiaal gebruikt worden; hier het opzetten van een frame voor een soort schoolgebouw met leefruimte voor de leerlingen.

Ook in Landikma bleek een kleine polikliniek noodzakelijk; op de foto is men bezig het geraamte op te trekken; zie het resultaat op blz. 142.

XXI

Werken met de taal

Op de diverse scholen, die in de Pasvallei gehouden worden, is de meeste leesstof nog in de Jali-taal. Natuurlijk wordt het Indonesisch ook onderwezen, maar die taal is voor vele mensen nog vrij onbekend. Daarom moet de Jali-taal bestudeerd worden, teneinde stencils en boekjes te maken, zodat de mensen eerst leesvaardigheid in hun eigen taal verkrijgen. Wanneer iemand dan goed lezen kan in de Jali-taal, gaat het leren in het Indonesisch ook veel sneller en gemakkelijker. Voor gevorderden is er al stof beschikbaar, waarin deze beide talen naast elkaar staan, zodat de mensen geleidelijk aan ook het Indonesisch leren beheersen.

Wie voor het eerst de Jali-taal hoort spreken, ervaart niets anders dan een stroom van onbekende klanken. Want niet alleen de woorden ervan zijn anders dan enige in het westen bekende taal,

Eén van de taalinformanten kan al zelf de stencilmachine bedienen.

maar ook de klanken, waaruit de woorden zijn opgebouwd, zijn voor een gedeelte helemaal verschillend. Daar komt nog bij, dat de Jali-taal vrij snel wordt uitgesproken.

Maar na enige tijd kunnen sommige groepen van klanken herkend worden als woorden. Enkele woorden, die niet in een zinsverband staan, kan men ook te weten komen door dingen aan te wijzen. Maar dat is in het geval van abstrakties natuurlijk wel erg moeilijk. Dingen als neus, oor, huis, boom zijn gemakkelijk aan te wijzen, en daarvan is dan ook spoedig het Jali-woord te krijgen. Maar hoe zal men woorden als: verstand, liefde, goedheid te weten komen?

Van meer belang nog dan de kennis van de woorden is echter in het begin de kennis van de opbouw van de Jali-taal. Want ook die is geheel verschillend van wat ons uit de westerse talen bekend is. Opvallend is in de taal van de Jali's de centrale plaats van het werkwoord. Met één werkwoordsvorm kunnen de Jali's veel meer zeggen dan b.v. in het Engels mogelijk is. Ook hebben de Jali's in hun taal de beschikking over veel meer tijden. Voor alle tijden en vervoegingen kent de Jali-taal verschillende vormen. Zo kan een Jali alleen al door de werkwoordsvorm zeggen of iemand iets vandaag, of morgen zal doen; ook of iets vandaag, of een paar dagen eerder, of heel ver in het verleden gedaan is. En met dezelfde vorm kan uitgedrukt worden, zonder toevoeging van extra woorden dus, wie het deed of zal doen, ik, jij, hij, enz. Meer nog, nog steeds in één vorm kan men in de Jali-taal ook een zogenaamd lijdend voorwerp, of een meewerkend voorwerp uitdrukken, dus of er iets met iemand gebeurt, of dat het voor hem gebeurt.

Een enkel voorbeeldje kan het bovenstaande wel duidelijk maken. Als een Jali wil uitdrukken: „Ik gaf aan jou”, en als dat gesprokene vandaag is gebeurd, zegt hij: „Og-hirigi”; maar als hij het heeft over gisteren of een paar dagen geleden, zegt hij: „Og-hitikik”; en als het gaat over iets, dat heel vroeger plaats had, zegt hij: „Og-hituk sejag”. Zo'n zelfde rijtje kan men opstellen met verwisseling van de personen. Als diezelfde Jali dan wil vertellen: „Jij gaf aan mij”, bedoelende, dat het vandaag gebeurd is, zegt hij: „Og-neregen”; en voor gisteren of een poosje terug: „Og-nitikin”; en voor ver in het verleden: „Og-nituk senag”. Op deze manier kunnen de Jali's hele rijen verschillende vormen maken, die allemaal een beetje in betekenis verschillen, maar die toch niet door elkaar gebruikt kunnen worden. Begrijpelijk genoeg is zo'n veelheid van verwante vormen voor een buiten-

staander in het begin nogal verwarrend. Maar gelukkig zijn de Jali's wel zo slim, dat zij ook iemand, die hun taal niet zo perfect spreekt, toch al aardig snel vrij goed kunnen begrijpen!

In de dagelijkse omgangstaal is het niet zo erg, als er wat fouten gemaakt worden. Maar als er in de Jali-taal stukken geschreven moeten worden, die later in een boekje als leesstof op de scholen gebruikt zullen worden, mogen er natuurlijk geen fouten in voorkomen. Als er daarom iets geschreven wordt in de Jali-taal, zit er altijd wel een Jali bij, die waarschuwt, als er iets met de taal niet in orde is. Zo'n taal-informant moet al wel een poosje meegewerkt hebben, voor men helemaal op zijn woorden aankan; anders zegt hij al heel gauw: „Fano-at”, „Het is wel goed”. Het eerste, dat in de Jali-taal verscheen, waren een paar bladen en boekjes voor de leesscholen. Weliswaar was de taal, die daarin gebruikt werd nog erg eenvoudig, maar voor de scholen hoefde dat ook niet anders. De mensen waren blij, dat er in hun taal wat leesstof was.

Vanzelfsprekend wordt bij elk vertaalwerk nauwkeurig gewerkt, maar in het bijzonder als het om de vertaling van Gods Woord gaat. Daarbij mogen geen fouten insluipen, waardoor de tekst onjuist verstaan zou kunnen worden of de inhoud verkeerd begrepen.

Wie zich enigszins kan voorstellen hoe geheel anders de wereld van de Jali's is dan de wereld van de Bijbel, kan zich een denkbeeld vormen van de moeilijkheden, die optreden bij de overzetting van de Bijbel in de Jali-taal. Zelfs de natuurlijke omgeving van b.v. het volk Israël en de Jali-stam is al zo verschillend, dat voor verschillende woorden niet eens een directe vertaling mogelijk is. Allerlei planten en dieren uit de Bijbel zijn onbekend voor de Jali's. Iets als sneeuw b.v. kennen zij niet. Maar ook gegevens uit het maatschappelijk leven zijn soms nauwelijks direkt te vertalen. Zaken als: koning, priester, profeet, kwamen in de Jali-maatschappij, en dus in hun taal, niet voor. Maar de begrippen, waarvan er vele in de Bijbel een zeer gewichtige plaats innemen, zijn veelal het moeilijkst te vertalen. En omdat de waarden en normen in de vroegere Jali-gemeenschap zo geheel anders waren dan in de wereld van de Bijbel, moet er voor sommige begrippen soms lang gezocht worden, voor er een woord of omschrijving gevonden is, waarmee aan de eis van zuiverheid niet te kort gedaan wordt, of schijnt te worden. Want het gebeurt ook wel, dat na een aanvankelijke vertaling toch weer blijkt, dat

het gekozen begrip op de een of andere manier niet voldoet. Voor de vertaling van voor de Jali's onbekende dieren of dingen staat natuurlijk altijd de mogelijkheid open om een Indonesisch woord in te vullen, waar de Jali-taal zwijgt. En dat gebeurt in feite ook verschillende malen. Het is dan natuurlijk wel zaak om het Indonesische woord vele keren duidelijk uit te leggen; anders zou de woordenschat van de Jali-taal niet verrijkt worden met Indonesische begrippen, maar slechts aangevuld met onbegrijpelijke klanken. Daarom is het de gewoonte om, voordat een Indonesisch woord in een vertaling wordt opgenomen, het in de Jali-taal zo vaak door een omschrijving te laten volgen, dat er redelijke zekerheid bestaat over het zich niet zullen voordoen van misverstanden. En zelfs dan nog wordt er vaak een algemeen woord in de Jali-taal samen met het Indonesische woord geschreven, opdat de vertaling zo duidelijk mogelijk zal zijn. Voorbeelden van zulke woordenparen, waarvan het eerste Jali, het tweede Indonesisch is, zijn: „ap Radja” – „cen koning”, „e anggur” – „wijnstok”, „wam domba” – „schaap”. Ook een woord als „sembahjang” – „cen godsdienstige samenkomst houden” is afkomstig uit de Indonesische taal.

Er zijn echter ook gevallen, waarin men gedwongen is in de Jali-taal te zoeken naar een omschrijving. Het zou te ver voeren om diep in te gaan op de problemen, die zich in dit verband voordoen, maar het is duidelijk, dat het hier gaat over die Bijbelse woorden, die een geestelijke inhoud hebben en waarvoor in de Jali-taal geen directe vertaling voorhanden is. Vaak komt dit, omdat zo'n begrip vroeger in het leven van de Jali's vrijwel geen rol speelde. Bij dit laatste moet uiteraard altijd in gedachten worden gehouden, dat de mogelijkheid bestaat, dat degene, die het vertaalwerk verricht, nog geen voldoende kennis van de taal heeft om een dergelijk begrip te ontdekken. Maar hoewel een dergelijk besef ertoe meewerkt, dat de vertaler erg voorzichtig is in zijn arbeid, heeft het in zoverre geen praktische waarde, dat zijn woordenschat er niet door wordt vergroot. Daarom moet er soms lang gezocht, gesproken en overwogen worden, voor men kan besluiten een bepaalde vertaling te aanvaarden.

Een voorbeeld van zo'n moeilijk te vertalen begrip is het woord: vergeving. In de Bijbel is dat een heel belangrijk woord, waarmee vele kern-zaken verband houden. Maar de Jali's kenden er in hun dagelijks leven nauwelijks iets van; de gedachte aan wraak lag hen veel meer na aan het hart. Bij het begrip: „vergeving” moest ook goede aandacht besteed worden aan de zogenaamde woord-

sfeer. Want toen eens iemand de woorden: „zonde vergeven” vertaalde met een omschrijving, die letterlijk „zonde doen verdwijnen” betekende, antwoordden de Jali's: „Zonde doen verdwijnen, dat bestaat helemaal niet; want ook mensen, die werkelijk in God geloven, doen nog steeds zonde; dus is de zonde niet weg”. Met deze woorden gaven zij dus te kennen, dat de vertaling van het woord: „vergeving” voor hen geen werkelijke inhoud had. Later is een omschrijving gevonden, die kennelijk wel een zinvolle inhoud voor hen bevatte; voor zover na te gaan werd die omschrijving tenminste in een juiste betekenis in de taal van de Jali's opgenomen.

Het mag bij het overwegen van al deze vertaaltechnische moeilijkheden geenszins vergeten worden, dat Gods Geest ook in het opzicht van de vertaalwerk van de Bijbel in alle waarheid wil leiden. Niet, dat dit een reden zou zijn om maar snel genoeg te nemen met een bepaalde vertaling van een tekst. Maar wel, dat het vertaalwerk geschiedt mag in het vertrouwen op die leiding van Gods Geest. Want het gaat tenslotte niet om menselijke woorden. Ook de Jali's zelf beseffen dat. Zij zullen nooit bij een „vertaalzitting” vergeten te bidden om de verlichting met de Geest, omdat zij heel goed weten, hoe gemakzuchtig het

Tijdens een taalconferentie in Abenago werd een rit gemaakt naar de zagerij; al de aanwezige zendingsmensen gingen mee.

menselijk verstand is.

Mede dank zij de bereidwillige medewerking van Jali-informanten zijn er nu een aantal Bijbelgedeelten in het Pasvallei-dialekt van de Jali-taal overgezet. De grootste daarvan zijn het Evangelie volgens Markus en de verhalen uit Genesis. De verhalen over Mozes en enige gedeelten uit het Nieuwe Testament, die speciaal een jonge gemeente onderwijzen, zijn klaar om gestencild te worden. Ook in andere dialecten van de Jali-taal wordt vertaalarbeid verricht. In Angguruk b.v. is reeds meer verschenen dan in de Pasvallei. En in de Dani-taal, die ook verwant is aan de Jali-taal, is het Nieuwe Testament reeds bijna geheel overgezet, alsook een belangrijk deel van de verhalen uit het Oude Testament. Zo wordt overal in het binnenland van West-Irian noeste arbeid verricht om de Bijbel in de plaatselijke talen te vertalen. Dit alles in het besef, dat een christelijke gemeente pas een zelfstandige, levende kerk kan zijn, als zij Gods Woord in de eigen taal bezit.

XXII

Leven als gemeente

Na de verbranding van de vroegere heidense voorwerpen heeft er bij sommige Jali's ongetwijfeld een leegte bestaan, omdat voor hen het oude nog niet afgedaan had, maar wel verdwenen was. Want een jonge gemeente kent ook meelopers. Daarvan zijn de Bijbelschooljongens, die aan hun volk Gods Woord moeten onderwijzen, zich terdege bewust. Zij weten ook het beste, wat er onder hun mensen leeft, hoe zij in de kerkdiensten degenen, die op twee gedachten hinken – of, in hun eigen spreekwijze, nog twee harten hebben – , moeten aanspreken.

Over het algemeen kan men zeggen, dat de uiterlijke verschijningsvorm van het vroegere leven vrijwel niet meer voorkomt, uitgezonderd een dorp, waar een aantal mensen weer teruggeval- len is. De Bijbelschooljongens houden een wakend toezicht, dat ook de schijn van het oude vermeden wordt. Het gebeurt wel, dat zij zich hierin echter vergissen. Zo werd van een man verteld, dat hij op zekere dag een varken geslacht had en dat op een speciale manier gesneden had; nu was er uiteraard niets op tegen, dat de man één van zijn eigen varkens opat; dat deden in die tijd een heleboel mannen; maar het gerucht ging, dat de man, die nu niet als zo'n vurig christen bekend stond, op de manier van vroeger de varkensstaart had uitgesneden en te drogen had gelegd, om er, naar men zei, later weer magie mee te bedrijven. De Bijbelschooljongens gingen snel op onderzoek uit, maar vonden niets bijzonders; de man had huilend verteld, dat hij „alleen maar vlees” gesneden had zonder de bedoeling nieuwe magische voorwerpen te maken.

Bij een andere gelegenheid werd verteld, dat iemand, die vroeger uit verzet tegen het christendom was weggelopen, teruggekomen was en ten behoeve van zijn zoontje met enige heidense plechtigheid een „heilige banaan” geplant had. Dadelijk was de reactie van de Bijbelschooljongens: „Dan hakken we die bananenboom om”. Maar na enige gesprekken beseften zij, dat dat geen zin had; de mensen, die de boom geplant hadden, zouden niet bekeerd worden; de anderen, die toch niet meer in dergelijke zaken geloofden, zouden niet gesterkt worden. Daarom hebben ze de boom maar laten staan. Later bleek, dat het hele gerucht

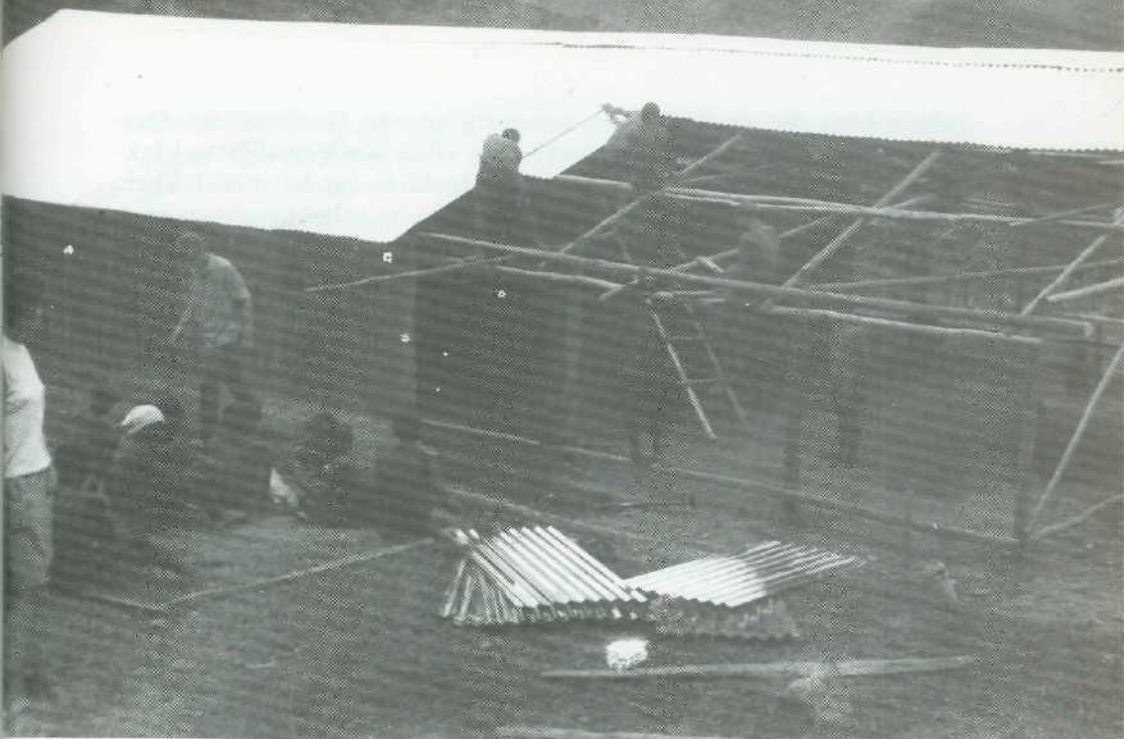
behoorlijk overdreven was.

Soms probeerden christenen met overigens goede bedoelingen iets te bereiken op een manier, die aan de vroegere gewoonten deed denken. Het is dan wonderbaarlijk, hoe snel de geruchten daarover zich over de valleien verspreidden. Zo werd opeens in de plaats Apalapili, twee dagen lopen van Abenago, verteld, dat een hoofdman in de Pasvallei een heidens verbod om varkensvlees te eten had uitgevaardigd. En daarvan was men wel geschrokken, omdat men dacht, dat die hoofdman een echte christen was. Spoedig werd de betreffende hoofdman ondervraagd; had hij een „maga”, een verbod om varkensvlees te eten, uitgeroepen? Vroeger werd een dergelijk verbod uitgeroepen, als er over enige maanden een varkensfeest aanstaande was. Het antwoord van de hoofdman was: „Ja, dat heb ik gedaan”. Maar wat bleek nu? Door het verbod met zijn gezag, dat vrij groot was, uit te vaardigen, had de hoofdman willen voorkomen, dat mensen uit de Pasvallei varkensvlees gingen eten op een groot feest, dat in een naburige, heidense vallei gehouden werd. Hij wilde door zijn verbod dus juist zijn mensen thuis houden, hij wilde hen niet meer mee laten doen aan een feest, waarbij de vroegere godsdienst nog in het middelpunt stond!

Men zou haast zeggen, dat de Jali's zich over toch wel erg onbelangrijke dingen, zoals varkensvlees, al te druk maken. Zo'n uitspraak doet echter geen recht aan de werkelijkheid. Want al deze zaken hebben de Jali's zeer na aan het hart gelegen. In de oude, animistische religie waren deze dingen centraal in hun gedachtenwereld. En bovendien, het blijkt uit de Bijbel, en in het bijzonder uit het Nieuwe Testament, dat dergelijke problemen helemaal niet vreemd zijn aan een jonge gemeente, dat zelfs de brieven van de apostelen uitvoerig ingaan op de vraagstukken, waarmee een zich aan het heidendom ontworstelende gemeente te kampen had. Daarom is het Bijbelse antwoord in deze vragen ook zo belangrijk. Daardoor wordt immers een gemeente onderwezen en gesterkt. De Jali's, levend temidden van een omgeving, die vaak nog heidens is, hebben dat onderwijs en die versterking zeker wel nodig. Als westerlingen dat niet meer begrijpen, komt dat misschien, omdat zij zover afgeleden zijn, dat zij afgodendienst in hun eigen omgeving niet eens meer herkennen.

Een sprekend voorbeeld van een Bijbels antwoord op de vraag van de Jali-gemeente was de zaak van het varkensvlees, dat aan de vooroudergeesten werd opgedragen en daarna werd genuttigd

Omdat de kerk in Landikma te klein werd, moest de ruimte groter gemaakt worden; hier is men bezig met de verlenging van het dak.

Het nieuwe dak van de kerk in Landikma is klaar! Alle mensen kunnen nu 's zondags binnen zitten; op de voorgrond een gedeelte van de strip.

door hen, die op het feest aanwezig waren. Mochten de christenen dan ook meeëten, of niet? Het vlees was eigenlijk wel lekker; maar sommigen, die het gegeten hadden, zat het niet lekker. Want hoewel ze zelf niet meer geloofden in enige krachtige werking, die van dat offervlees zou uitgaan, waren ze toch niet gerust over de vraag, of ze het wel hadden mogen eten. Daar kwam nog bij, dat enigen beslist geweigerd hadden om het vlees te gebruiken; dezen vonden het te zeer besmet. Het ging in dit geval om een groot varkensfeest, dat in een naburige vallei gehouden werd, daar woonde veel familie van de Pasvalleimensen, die dan ook uitgenodigd werden om aan het feest deel te nemen; er was nog een extraatje ook, want de leider van het, heidense, feest had gezegd, dat na de plechtigheden door magische middelen al de vliegtuigen en nieuwe dingen verdwenen zouden zijn. Een paar lieden van de Pasvallei gingen, zoals ze vroeger deden, naar hun feestende familie toe, aten daar mee, en namen ook wat vlees naar huis terug; een aantal mensen at thuis van het vlees. Korte tijd later begon men zich af te vragen of het nog wel juist was om van dergelijk vlees te eten. Men wist er geen raad mee. Maar het hoofdstuk over het eten van offervlees uit Paulus' brief aan de Korinthiërs gaf ook de Jali's een afdoend antwoord op hun vragen. Hoewel de apostel niet een regelrecht verbod uitsprak over het eten van offervlees door christenen, die de heidense bijgedachten niet meer aanhingen, besloten de meeste Jali's toch om zulk voedsel niet meer te nuttigen, om hun zwakke broeders niet in tweestrijd te brengen.

Maar nog andere vraagstukken duiken telkens weer op in het leven van de gekerstende Jali's. Veel van die dingen houden verband met de moraal. Want voor de Jali's is er ook in dat opzicht heel wat veranderd. De Bijbel schrijft andere gedrag patronen voor dan die, welke in hun kultuur gebruikelijk waren. Dat valt direkt op bij het probleem van de wraak. Vroeger immers kenden de Jali's eigenlijk geen algemeen erkende, hogere macht, die in gevallen van misdaad straffen uitdeelde. In feite nam een ieder, die meende iets van zijn naaste te kunnen vorderen, het recht in eigen hand. Daardoor ontstonden immers de gedurige veten. Het heeft wel enige tijd geduurd, voordat de Jali's iets van de Bijbelse prediking van vergeving, van het afzien van weewraak, begonnen te begrijpen. Want voor hen vroeg elk vergrijp tegen leden van de eigen stam om betaling of wraak. Zij hadden grote moeite, dat ook hun eigen gedrag soms aanleiding kon zijn voor een schietpartij; en als er dan gewonden vielen, stonden zij

direkt klaar om de vijand mores te leren. Zo was eens een man, tegen de uitdrukkelijke waarschuwingen ook van zijn stamgenoten in, toch naar een vijandelijk gebied gegaan om een varken te ruilen; daar werd hij aangeschoten op zo'n manier, dat van de vroegere fiere krijger nog maar een wrak overbleef; in het begin was hij nog blij, dat hij in leven gebleven was, maar later begon de wroeging: hij begon te vragen om een wraakoefening; hij begreep niet, dat sommigen van zijn medechristenen zo onverschillig leken geworden te zijn ten aanzien van het onrecht, dat hem aangedaan was; hij begreep niet, dat zij niet onverschillig waren, maar iets hadden leren inzien van wat vergeving is. Het heeft een lange tijd geduurd, voor deze man tot rust gekomen was, tot hij Gods Woord: „Mij komt de wraak toe” leerde beamen.

Wie het leven van de jonge Jali-gemeente overdenkt, ziet zo heel veel terug van de toestanden, die in de pas ontstane gemeenten in het Nieuwe Testament voorkwamen. Eigenlijk herhaalt zich de geschiedenis van de Jonge Kerk in elke zendingssituatie. Onderlinge tweestrijd tussen groepen, die beide uit christenen bestaan, zelfverheffing, twistgierigheid, het zijn dingen, die ook in de Jali-gemeenschap voorkomen. En dat is niet onbegrijpelijk, als men de brieven uit het Nieuwe Testament leest. Hoe vaak moet Paulus b.v. niet waarschuwen om niet de eenheid van de gemeente te verbreken door eigenzinnigheid, ook al waren de bedoelingen dan nog zo goed.

Wat voor sommige oudere Jali's ook moeilijk te verteren is, is de omstandigheid, dat de leiding van het kerkelijk leven hoofdzakelijk ligt in de handen van jonge mannen. En hoewel de jonge mannen vroeger de belangrijkste krijgers waren, hadden de ouderen toch het gezag. Tegenwoordig zijn de oudere mannen wel hoofdman of groepsleider, maar de meeste van hen kunnen in het kerkelijke leven geen belangrijke functie bekleden, omdat zij meer vrouwen hebben. Weliswaar heeft de Jali-gemeente nog geen bevestigde oudsten, maar in de toekomst zullen die toch een plaats in het gemeentelven gaan innemen. En voor de oudsten en diakenen stelt de apostel Paulus als eis, dat zij o.a. gehuwd zijn met één vrouw. Daarom zijn de Bijbelschoolstudenten de aangewezen mannen om later de volledige leiding van de gemeenten op zich te nemen. Soms echter blijkt, dat er oudere mannen zijn, die zich nog maar moeilijk met dat idee kunnen verzoenen. Natuurlijk wordt ernaar gestreefd om ook de

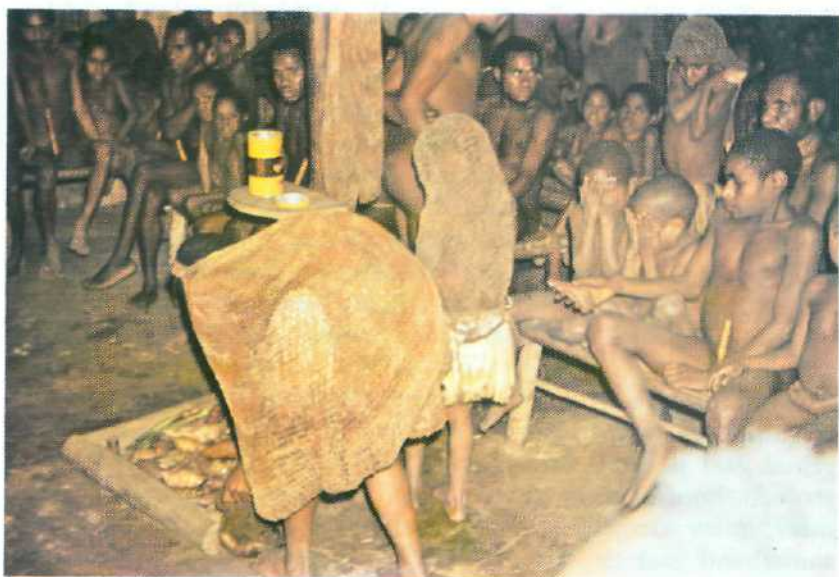
ouderen te betrekken in het gemeentelijke leven, en vooral ook zij, die, omdat zij een vrouw verloren hebben, in aanmerking komen voor kerkelijke functies.

Allerlei vraagstukken komen aan de orde in de wekelijkse kerkdiensten. Omdat de Bijbelschooljongens heel goed weten, wat er onder hun volkje leeft, richten zij hun preken op de noden, die door de gemeenten gevoeld worden. Zoals reeds eerder beschreven, is er de meeste zondagen kerk in de dorpen. Eén maal per maand komen echter de mensen allen, of tenminste zij, die niet te oud of te jong zijn om de vaak grote afstanden af te leggen, naar de kerk bij de landingsstrip, waar dan een grote bijeenkomst gehouden wordt.

In alle kerkdiensten wordt voorafgaande aan de prediking de kollekte gehouden. Meestal zitten de kerkgangers dan nog buiten. Door een Bijbelschooljongen wordt kort gesproken, men zingt enige liederen, waarna de gaven afgezonderd worden. In de meeste gevallen bestaat de kollekte uit zoete aardappelen, wat groente, en soms een beetje geld. Er zijn speciale mannen aangesteld om de kollekte te bewaren, te vervoeren naar de zendingspost, of, als er in het kerkdorp een evangelist is, dagelijks uit te delen. De mensen leren zo door hun gaven degenen te onderhouden, die door hun kerkelijke dienst geen gelegenheid meer hebben om zelf in hun tuinen te werken.

Na de inzameling van de kollekte begint de kerkdienst. Er worden weer enige liederen gezongen en één van de Bijbelschooljongens spreekt een gebed uit. Daarna behandelen verschillende sprekers een Bijbelgedeelte. Er wordt niet alleen maar gesproken door de voorgangers. Door middel van vragen wordt ook de gemeente op direkte wijze bij de prediking betrokken. Het is vaak opvallend, hoe gespannen de mensen luisteren naar het Woord, dat hen verkondigd wordt. Dat er achterin de kerk vaak baby's een beetje zitten te huilen, deert de mensen niet. Het is voor hen volkomen natuurlijk, dat ook de kinderen in de kerk aanwezig zijn. Als een kind het te erg maakt, neemt zijn moeder hem op en gaat buiten zitten. Soms moet een spreker een kind aanmanen wat rustiger te zijn. Maar over het algemeen wordt de aanwezigheid van vele kinderen in de kerk niet als storend ervaren.

De toepassingen, die de Bijbelschooljongens in hun prediking maken, zijn vaak in termen van het leven, zoals de Jali's dat kennen. Daarom is het ook zo waardevol, dat eigen mensen het

Velen leggen hun gaven op de daarvoor bestemde plaats, als het kollektelied gezongen is.

Een Jali-huwelijk is net ingezegend; op de foto wordt een lied gezongen; naast het „bruidspaar” één van de Bijbelschooljongens.

Evangelie aan hun volksgenoten verkondigen. Een concrete toepassing van het Bijbelwoord in de voor hen vertrouwde situatie staat hen vaak veel eerder voor ogen, dan iemand, die van buiten komt en soms nog maar zo weinig van de gedachtenwereld van de Jali's begrijpt. Naast de toepassingen, die de Bijbelschooljongens zelf maken, houden zij hun mensen ook de uitleg van een Bijbelgedeelte voor, zoals die op de Bijbelschool besproken wordt. En het is een goed teken, dat de christenen in de Pasvallei naast de tekst, zoals die beschreven staat, ook willen weten, wat Gods Woord in hun eigen situatie tot hen zegt. Zij willen horen, hoe de Bijbel hen een richting voor hun levensweg aanwijst.

Als de verschillende sprekers in een kerkdienst hun preek hebben uitgesproken, wordt meestal nog een lied gezongen. Na het slotgebed gaat de kerk uit. Soms blijven de mensen nog even zitten, als een hoofdman iets wil zeggen. Vroeger gebeurde dat veel meer, maar dergelijke bekendmakingen worden minder. Langzamerhand gaat de Jali-gemeenschap de tijd van geordend kerkelijk leven binnen.

Het onderwijs, dat aan de Jali-gemeenten gegeven wordt omvat in principe natuurlijk de gehele Bijbel, al kan men in de praktijk niet al te snel voortgaan. Het is daarbij gebleken, dat ook het Oude Testament veel directe zeggingskracht voor de Jali's heeft. Niet alleen worden daarin hun vragen met betrekking tot de oorsprong der dingen, de herkomst van de zonde, het ontstaan van verschillende volken en talen beantwoord, maar ook herkennen zij iets van zichzelf in b.v. de verhalen over de aartsvaders. Het is eenmaal zelfs zo ver gekomen, dat sommige Bijbelschooljongens, toen zij pas de boekjes met verhalen uit Genesis onder ogen kregen, dachten, dat daarin een leven getekend werd, zoals de voorouders van de Jali's het ook geleefd hadden: iemand als Jakob had toch óók meer vrouwen, en Abraham had óók gevochten; het enige verschil was, zo vertelde men, dat deze aartsvaders wel naar Gods stem luisterden en de vroegere Jali's niet. En, dacht men, daarom had God het leven van de patriarchen laten beschrijven, opdat volken, zoals de Jali's, die later daarvan zouden horen, goed de fouten in het leven van de aartsvaders zouden herkennen, zodat zij hun eigen leven naar Gods Woord zouden beteren. Door gedurig onderwijs echter leerden de Bijbelschooljongens dat het in de verhalen over de aartsvaders vooral gaat om het zien van Gods bemoeienis met Zijn menselijk volk,

om de gehoorzaamheid, die deze mannen betoond hebben, toen zij Gods roeping in hun leven ervaren hadden. Zij begonnen de Bijbelheiligen uit het Oude Testament te zien in het licht, dat de Hebreëen-brief op hen werpt. En toen een klein gedeelte uit deze brief in de Jali-taal vertaald was, konden ook de Bijbelschooljongens zelf lezen, welke de drijfveren waren in het leven van een Abraham, een Jakob, en waardoor hun daden bezielde werden.

De Jali's hebben ook gehoord, dat de „voorouders” van de blanken niet altijd zo mooi geweest waren. Om onjuiste gevoelens van schaamte bij de Jali's over de vroegere tijd en krampachtigheid met betrekking tot hun verleden te voorkomen, is hen verteld over de voorvaderen van de witte mensen (over de Germanen dus, die voor vele westerlingen wel wat meer verleden tijd zijn, dan de Jali's wellicht beseffen!), die ook in hutten gewoond hadden, elkaar bevochten met pijl en boog, geen kleren aanhadden, maar dierenvelen, die ook een heidense religie hadden aangehangen, en aan hun afgoden hadden geofferd. En het is verteld aan de Jali's hoe later de „mensen van Rome”, zoals de Jali's de eerste zendelingen onder de Germanen noemden, waren gekomen en het Evangelie aan de voorouders van de blanken hadden verkondigd. Met gespitse oren hebben de Jali's naar deze verhalen geluisterd; want er was zo veel in, dat zij bij zichzelf herkenden. En zij hebben begrepen, dat Gods Woord en de blanken helemaal niet vanzelfsprekend bij elkaar hoorden, dat integendeel de blanken evenzeer als de Jali's door dat Woord opgeroepen worden hun oude leven achter zich te laten.

Een belangrijke gebeurtenis in het kerkelijk jaar is voor de Jali's het Kerstfeest. Enige tijd na de verbranding van de heidense voorwerpen werd dat voor het eerst gevierd. Er werd een grote, gezamenlijke maaltijd aan verbonden. Zo'n maaltijd wordt nog steeds gehouden rond de Kerst, zij het dat er nu aparte dagen zijn voor het Kerstfeest als herdenking van Christus' geboorte en voor de gezamenlijke maaltijd. Overigens ontbreekt ook op de dag van de feestmaaltijd de prediking niet.

Voor de Jali's zijn dit altijd blijde dagen. Men komt in drommen naar het feest en beleeft daarin de eenheid van de stam. De Jali's, die altijd in stamverband hun grote bijeenkomsten hielden, hebben het waardevolle besef van saamhorigheid ook in dit opzicht behouden. Daar komt bij, dat men zich het verzorgen van de varkens nog altijd indenkt als gericht op een geregelde

gemeenschappelijke konsumptie. De laatste tijd is er een neiging om een gedeelte van het vee te bewaren voor andere feestdagen, die ook in stamverband gehouden worden. Al mag het schijnen, dat deze grote bijeenkomsten sommige trekken van de vroegere varkensfeesten behouden hebben, voor de Jali's zijn zij de natuurlijke uitdrukking van gezamenlijk te beleven vreugde. Omdat er bij deze gelegenheden meestal ook een vrij grote toeloop is van mensen, die nog in heidense gebieden buiten de Pasvallei wonen, beleven de Jali's het feest ook als een gelegenheid om een getuigenis te laten uitgaan. Het gebeurt trouwens ook wel, dat in de gewone zondagse kerkdiensten mensen van buiten in het bijzonder worden toegesproken en met het Evangelie in aanraking gebracht worden.

Plechtigheden van een zeer bijzondere aard waren ook de diensten, waarin de doop aan Jali's bediend werd. Niet alleen de eerste maal, dat er Jali's in Gods naam werden ondergedompeld, was er enorme belangstelling van mensen binnen en buiten de valleij; ook de beide volgende keren wilden zeer vele aanwezigen van dichtbij de doop zien geschieden.

In zekere zin kunnen de doopdiensten als een bekroning op het zendingswerk gezien worden. Niet alleen, dat er een lange tijd van vaak moeitevulle arbeid en onderwijs, ondervraging en belijdenis, aan voorafging, maar ook was de bediening van de doop eer openbaar getuigenis van de Jali's, die gedoopt werden, dat zij hun leven wersten te stellen onder het gezag van Gods Woord, dat zij in gehoorzaamheid aan Gods gebod de vernieuwing van hun leven door de onderdompeling in het water bezegeld wilden zien.

Geruime tijd voordat de eerste doopdienst gehouden werd, hebben vele Jali's in de kerken belijdenis afgelegd van hun zonden en van hun geloof in de verzoening, die in Christus is. Men kan zich moeilijk voorstellen, wat het voor velen van hen heeft betekend om in het openbaar, ten aanhore van vrouwen en kinderen, hun vroegere wandaden te belijden. Want het zou vroeger nooit voorgekomen zijn, dat mannen de dingen, die zij uithaalden, zo openlijk vertelden. En dat niet alleen, maar ook, dat hun daden en hun harten slecht waren geweest, doortrokken van zonde. Belangrijker echter dan de openbare erkenning van schuld was het geloofsgetuigenis, dat sommige Jali's aflegden, en waarbij zij beleden een nieuw leven in Christus gevonden te hebben.

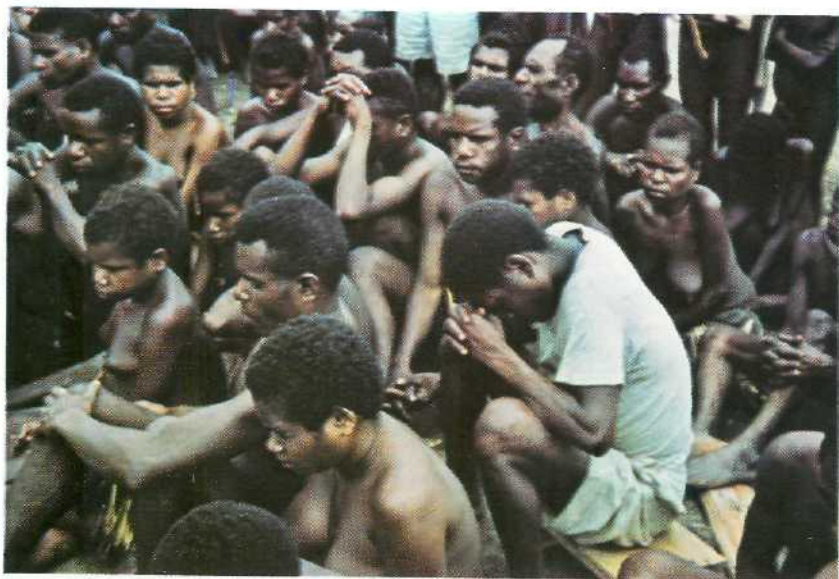
Vanzelfsprekend werd elke doopkandidaat ook nog persoonlijk

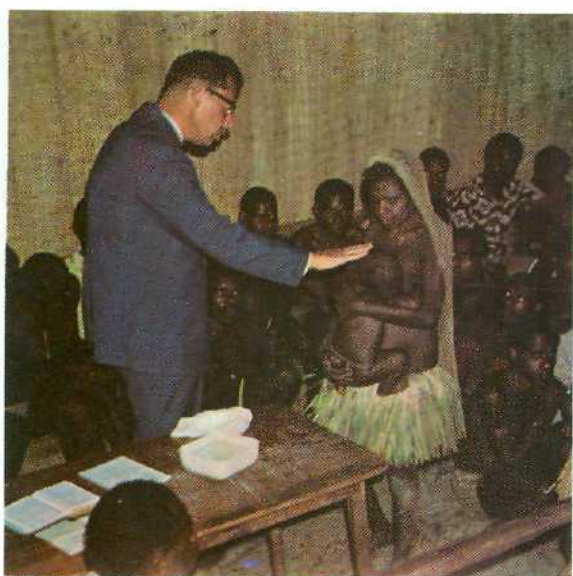
Voor de doopsbediening zitten al velen te wachten.

De Doop-formule wordt vóór de onderdompeling uitgesproken.

Grote ernst kon men waarnemen bij degenen, die gedoopt waren.

De kleine kinderen werden in de kerk gedoopt.

ondervraagd. Ook het getuigenis van anderen werd soms gehoord. Want ook de Jali's zelf begrepen, dat men met de doop niet lichtvaardig moest omgaan. Daarvoor was het een te belangrijke stap in het leven van de enkelingen en de gemeenschap. Opvallend was de ernst, waarmee de dopelingen vervuld waren. Velen zaten te bidden na hun doop. De langdurige dienst werd af en toe onderbroken door gezang. Toen na de doopdienst ook het Heilig Avondmaal was bediend, gingen vele Jali's terug naar hun dorpen met het besef, dat de uiterlijke sacramenten een teken waren van de grondige veranderingen, die in hun samenleving hadden plaatsgegrepen.

Het werd tenslotte bij de doop, maar ook in de kerkdiensten steeds *meer duidelijk*, dat wel een hele gemeenschap gekerstend kan worden, maar dat enkelingen geloven. Telkens weer komen de Bijbelschooljongens er in hun prediking op terug, dat het weliswaar zeer goed is, wanneer mensen hun oude godsdienst achter zich laten, de christelijke belijdenis onderschrijven en zelfs zich laten dopen, maar dat het ook voor de Jali's nodig is met deze dingen in een persoonlijk geloofsleven bezig te zijn. Het is immers ook voor hen noodzakelijk niet alleen een waarheid te erkennen, maar ook de Waarheid te ervaren. De levensvernieuwende werking van de Heilige Geest is dan ook een gegeven, dat telkens in de prediking weerklinkt, omdat door die Geest de kerk gebouwd wordt en het leven van de gemeente geleid.

Er wordt vaak nog heel wat afgepraat na een kerkdienst.

Slotwoord

Het is heel moeilijk om te zeggen, waarheen de Jali-maatschappij op weg is. De veranderingen, die in deze gemeenschap optreden, geschieden snel. De oude patronen worden gewijzigd of er worden nieuwe vormen gevonden.

Het is al verschillende keren duidelijk geworden, dat elementen uit de vroegere beschaving soms verrassend lang invloed kunnen blijven uitoefenen, dat er ook zovele mogelijkheden zijn om de nieuwe opvattingen in te passen in het systeem, dat de Jali's vertrouwd was.

Vooraf uiterlijke veranderingen, die in het Jali-leven plaats hadden of zich nog steeds uitwerken, zijn op het eerste gezicht waarneembaar. Daarnaast is het een feit, dat, wat de beschavingskern betreft, er ook innerlijke veranderingen zijn geweest. En daarom is het geen wonder, dat de kerstening van de Pasvallei-Jali's de aanblik van hun maatschappelijk leven sterk gewijzigd heeft.

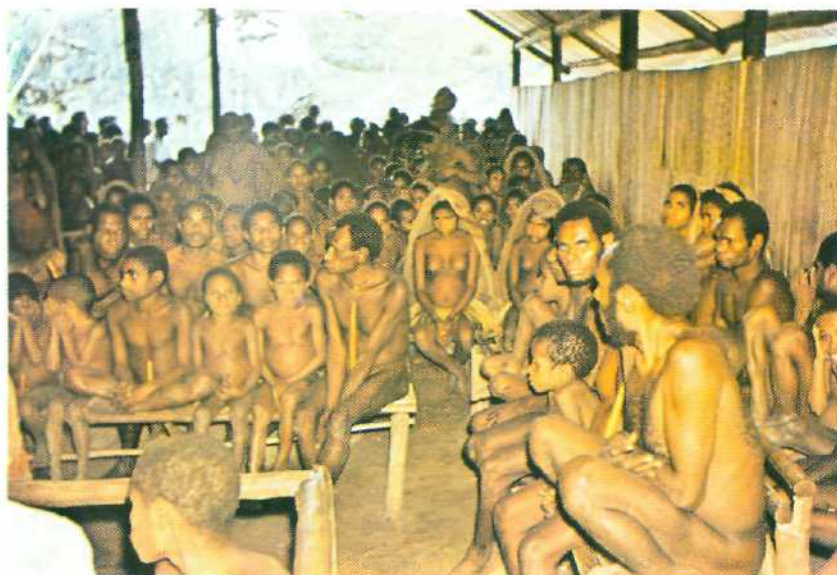
Men zou kunnen zeggen, dat de vernieuwingen zich in twee opzichten voordoen. Aan de ene kant zijn normen en waarden vaak radikaal veranderd ten gevolge van een directe evangelische inspiratie. Anderzijds ontstaan nieuwe maatschappelijke vormen, die als het ware bijverschijnselen zijn van de komst van het Evangelie, veranderingen, die in de eerste plaats optreden, omdat de oude cultuur op losse schroeven is komen te staan.

Ook in de huidige Jali-maatschappij zijn er nog mogelijkheden genoeg om van de rechte weg, een op het Evangelie gebaseerde vorm van maatschappelijk en persoonlijk leven, af te wijken. Men zou zich kunnen afvragen, wat er na verloop van tijd nog over zou zijn van al het nieuwe, als het zendingswerk onder de Jali's eens ophield. De antwoorden op zo'n vraag zijn evenwel sterk afhankelijk van persoonlijke vooringenomenheid.

Twee dingen echter zijn duidelijk: het is in de eerste plaats noodzakelijk, dat een bewuste, orafhankelijke en met kennis goed toegeruste inheemse kerkleiding ontstaat, die in staat is om zelfstandig, zonder hulp van geestelijke of andere dwang van buitenaf, de pastorale arbeid te verrichten en de gemeenten in Gods Woord te onderwijzen.

De tweede vereiste is dan ook: dat er in de Jali-taal van de Pasvallei voldoende van het Woord Gods beschikbaar is, opdat daarop de gemeente gebouwd worde. Want de Geest wil zich aan het Woord binden.

Uiteindelijk ligt dan ook de garantie voor het welslagen van de zendingsarbeid – niet alleen die onder de Jali's van de Pasvallei, maar ook die, welke waar ook ter wereld verricht wordt, – niet in de activiteiten van mensen, hoe hard zij ook mogen werken. Die garantie bestaat alleen in het zekere vertrouwen, dat God zelf zal voortgaan en voor Zijn werk zal instaan.

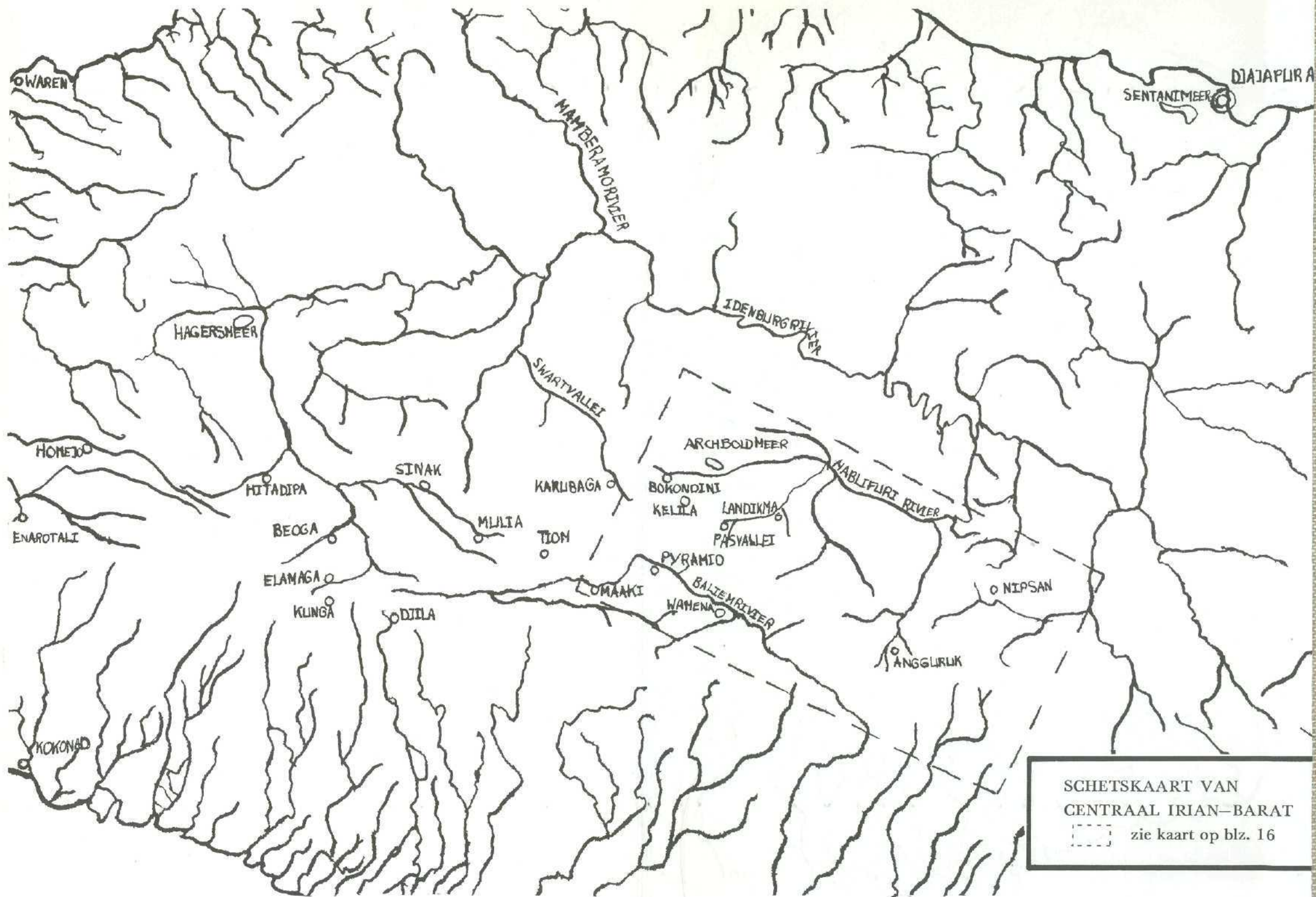
Tijdens een kerkdienst in de kerk te Abenago.

INHOUD

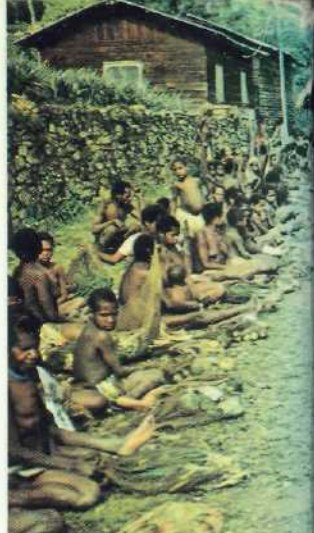
	pag.
Voorwoord	5
Inleiding	7
Deel I	
1 Aninggunggu	9
2 De opening van het land	13
3 Hoe de Jali's over de wereld dachten	21
4 De Pasvallei	26
5 Wonen in het stenen tijdperk	32
6 Werktuigen van steen en hout	42
7 De Jali's als landbouwers	51
8 Het varken en de kookput	58
9 Op jacht	63
10 Mensen als vogels - kleding en versiering	67
11 De Jali-maatschappij	74
12 Oorlog	79
13 Van geboorte en dood	86
14 Zingend naar het feest	97
15 Leven met de geesten	106
Deel II	
16 De Dani's verbranden het heilige	115
17 Ook de Jali's verlaten het oude	125
18 Nieuw werk aan de winkel	131
19 De nood van de zieke mens	143
20 Naar school gaan	156
21 Werken met de taal	169
22 Leven als gemeente	175
Slotwoord	188

SCHEETSKAART VAN
 CENTRAAL IRIAN-BARAT
 [dashed box symbol] zie kaart op blz. 16

Bijvoegsel van De Gezinsgids d.d. 15 april 1973, 25e jaargang No. 21.

L.S.

Wij hebben het genoegen u hierbij de verschijning aan te kondigen van een zeer mooi zendingsboek over de

JALI'S

VAN DE PASVALLEI

Drs. CHR FAHNER

Dit is het eerste boek dat over dit zendingsgebied in West-Irian (v.m. Nieuw Guinea) verschijnt.

De schrijver vertelt U over een Jali-stam, die in de Pasvallei in het Centrale Bergland van West-Irian woont en de veranderingen, die door de binnenkomst van het Evangelie ontstaan zijn in een primitieve maatschappij, waarvan de bevolking daarvoor nog geheel in het stenen tijdperk leefde. Een wereld, waarin schelpen en varkens een grote rol speelden en waar de tovenaars en de verering van de geesten het dagelijks leven bepaalden.

Het boek vertelt u hoe deze stam leeft, woont en werkt, heidense feesten viert, oorlog voert enz., maar ook hoe het Evangelie wordt ontvangen en welke veranderingen daardoor ontstaan.

Ook voor de Jali's geldt: „En er zullen er komen van Oosten en Westen en van Noorden en Zuiden, en zullen aanzitten in het Koninkrijk Gods.”

Aan de hand van niet minder dan 75 kleuren- en 35 zwart/wit foto's, over het gehele boek verdeeld, wordt het geschrevene verduidelijkt.

Gedrukt op zeer mooi wit glanzend papier, groot 192 bladzijden, is het boek een waar kunstwerk geworden.

Het is gebonden in een mooie linnen band met een stofomslag in kleur, als op de voorzijde van deze folder afgebeeld.

De prijs bedraagt

f. 22,50

Een uitgaaf van:

B.V. UITGEVERIJ "DE BANIER" Postbus 2330 UTRECHT
Telef. 030 – 313377